

A HATODIK  
NAGY HATALOM  
VAGY:  
A MODERN SAJTÓ.

*Jel-ige: Ne nyúlj darázsfészekbe; ha nyúlsz,  
markolj jól bele.  
Üss, csak hallgass meg!*

LUKAS JÓZSEFTŐL.

A MAGYAR VISZONYOKRA VALÓ TEKINTETTEL

KÖZLI

TÖMÖR FERENC.

BUDAPEST.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS“ INTÉZETBEN.

1877.

## I.

### A sajtó.

Úgy hiszem, nem szükséges hosszasan magyaráznom, melyik a 6-ik nagyhatalom. — Az öt első, már régi dolog; ezek alatt jelenleg azon országokat értjük, melyek milliót meghaladó vagy megközelítő, és száz meg száz millió adóforintot elnyelő hadseregeket tartanak; ilyenek: Porosz-Németország, Osztrák-Magyarország, Orosz-Lengyelország, Francia- és Angolország. Ezek kegyelméből aztán vannak kisebb, másod-, harmad- stb. rendű hatalmak, mint a színházban a primadonnák és a primadonok mellett, másod-, harmad rendű énekesek egész a kar dalosig. Mindezek fölött aztán áll a 6-ik nagyhatalom, melynek kegyelméből él ma már valamennyi nagy- és kishatalom. Ez a sajtó, melynek nincsenek ugyan öldöklő fegyverekkel, ágyukkal felszerelt hadseregei, de vannak betűi, melyeket millió és millió összetételben, millió és millió ív papíron naponkint csatasíkra állít, és öl, vág, emel és sújt, egyeseket és országokat, fejedelmeket és közembereket, amint keze ügyébe esik; mert hiszen ki tagadhatja, hogy a betű öl, mint a példabeszéd mondja! Hogyan is emelkedhetett volna nem csak nagyhatalmi rangra, de sőt minden más nagyhatalmasság fölé a sajtó, ha nem öl, nem gyilkol vala? aminek valóságáról meggyőzni lesz feladata e könyvnek.

Hogy a sajtó roppant hatalom, azt ma már nem kell bizonyítani. Igaz, hogy kétféle hangnyomattal szokták ezt kimondani. Némelyek minden kigondolható tisztelettel szólnak róla; másoknál lehetetlen a megvetésnek bizonyos nemét nem érezni. Amazok a sajtót oly hatalmas folyamnak tartják, mely városokat és országokat köt össze, és közvetíti az emberiség eszméit; emezek úgy tekintik, mint nagyszerű városi csatorna-rendszert, mely az ivó vizet megrontja és kholerát szül.

A sajtó nyilván a sokszorosított ige. Az ige által teremtette Isten az embert; azután az ige épen testté vált és megváltotta az elesett embert. De az ige az az eszköz is egyszersmind, melyet a gonosz szellem az emberi nem elcsábítására legfőképen használ. Az ördög igéje által jött a világra a bűn, és a bűn által a halál. Azóta az ige, úgy a jó, mint a rózsa folytonosan működik az emberiségben. A jó ige a lélekhez szól, a rózsa a testhez; a jó igét a kegyelem, a rosztat az érzékiség támogatja.

Az ördög atyja a hamis igének, a hazugságnak, ama bűnnek, mely romboló hatásával minden más bűnét messze túlhaladja, mely egész nemzedéket elbódítván az igazat igaztalanná, az igaztalant igazzá, a jót gonoszszá, a gonoszt jóvá varázsolhatja az elesett emberiség szemében. Ennél fogva nem csodálkozhatunk, ha a pokol egész erővel a hamis igére veti magát. Tagadhatatlan, hogy az ember gyermekségétől fogva hajlandó a gonoszra: *nitimur in vetitum semper cupimusque negata*. Azt kérdezni, vajjon miért hat gyakrabban a hazugság mint az igazság, miért győz többször a bűn mint az erény, annyi volna, mint arról bölcselkedni, miért mondá az Úr Máté VII. 13. 14. „A szoros kapun menjtek be: mert tágas a kapu és széles az ut, mely a veszedelemre viszen, és sokan vannak, kik azon bemennek. Mely szoros a kapu és keskeny az ut, mely az életre viszen, és kevesen vannak, kik azt megtalálják.“

Gyakran vitatták már a kérdést, vajjon a könyvnyomás föltalálása hasznot hajtott-e többet az emberi-

ségnek vagy kárt; és sokan vannak, kik ez utóbbit állítják. Minden adomány, még ami közvetlenül az égből származik is, elfajul, mihelyt az ember kezébe kért; és mennél nagyobb, mennél becsebb és mennél inkább van hivatva a jó támogatására: annál könnyebben válik visszaélés eszközévé ama titokteljes végzetnél fogva, mely az emberiségen kezdettől fogva uralkodik. Magával a vallással is hányszor történte visszaélések!

Még aki nem a sz. irás álláspontján áll is, hasonló következtetésre kell jutnia a tapasztalat útján, hogy t. i. az emberi természet a rostra hajlik; hogy tehát a gonosz ige könnyebben és gyakrabban hat, /mint a jó. Miután pedig? 'ge a sajtóban a végtelen Sokszorosítás eszközt nyerte; befogta a gőzerőt, hogy országokat benyargaljon, megnyergelte a villámotj hogy a távolság nagyságát kinevesse: mily beláthatatlanná lett ezáltal hatása! A nyelv, e kis darab hús, nagy kárt okozhat; mily károkat okozhat a millió nyelvű sajtó, amint az a mai hírlapirodalomtan kialakult! — Ezer nyelv nem hathat oly mélyen, mint ezer hírlapszám mert az ezer nyelv nem vág össze oly meglepőleg, nem lép föl egyidejűleg és nem működik minden oldalon egészen ugyanazon terv szerént.

De talán azt vethetnék ellenem, hogy tiem csak a gonosz sajtó használhatja a modern értelemben vett ígét, hanem a jó is teheti azt? Amily biztosan és sikeresen hat a gonosz sajtó a rombolásban és I ámtásban: épen úgy hathatna a jó sajtó a javításban és helyreigazításban. Igen; ezt teheti, kell is tennie, de a jelzett tény-állás mellett hatásköre mindig csak korlátolt lesz. Kisértsétek csak meg, állítsatok egy tanodába egy jó érzelmű, nyájas, gondos tanítót, ki a tanulókat komolyan, szeretettel és nyomatékosan óvja minden rendetlenségtől; a mellé küldjétek egy másikat, egy kellő tekintélyvel dicsekvő férfit, ki az előbbi tanítót mint mogorva jöttmentet híreszteli el a t a nítványok előtt, mint olyant, ki az ifjúság minden

mozdulatát, természetes éleltségét és vidámságának nyilvánulását roszalja; továbbá az engedelmességet és szifogadást mint alkalmatlan kényszerűt ecseteli és azt az örömet, melyet egy be vert ablak csöreje okoz, elmarasztalja, hogy csak az irigység tilthatja meg, hogy a gyermek a mellette békében elhaladókat ne boszantsa, gúnyosa; hogy a kerítésen át ne vesse magát, a gyümölcsfát le ne pusztítsa, stb; s hogy az ilyesmi semmi egyéb, mint az ifjúság szabad, zavartalan, erőteljes fejlődésének! bizonyítéka. — Melyik tanító fog nagyobb figyelemben részesülni legalább a tanulók többsége előtt, s melyik gyönyörködhetik előbb tanainak gyakorlati alkalmazásában; így vagyunk azzal a tetszéssel is, melyre egy részről a jó, más részről a gonosz sajtó számíthat.

Nem csak a kútba vethet egy bolond oly nagy követ, melyet tíz okos sem húzhat ki, hanem a sajtóba is. Ezen kívül, kellemetlen foglalkozás az, hogy az ember örökké csak méregkeverő után leselkedjék, hogy ellenmérget adjon be, mihelyt észre veszi, hogy valaki a mérget elnyelte; és mindig csak annak helyre hozásán fáradozzék, amit a pajkosság összekuszált. Mily zavart s romlott lehet utoljára is az olyan gyomor, mely százszor vett mérget és ellenmérget! Az oly ember, ki az igazat tisztán felfogja és a jót önként cselekszi, mindig igen kevés volt.

A tömeg tehát mindig az oly lapokhoz fog szítani, melyek kélyének, vad hajlamainak, irigységének leginkább kedveznek; a legszentebbet a legvakmerőbben piszkolják; ami legmagasabban áll, legmélyebben sárba rántják, gyanúsításokat a legügyesebben terjesztenek, botrányban bővelkednek, mindenféle mende-mondát föltálnak, gyűlölt személyiségeket költenek; és mind- ezt mentül szemtelenebbül űzik, annál kedvesebb; ez mulattat, oktat, mindent napfényre hoz, felvilágosít, az előítéleteket megszünteti, és jól tart szabadelvűséggel. Állítsatok ezek ellen más lapokat, melyek a tévelyt higgadtan ostorozzák, a nap hőseinek ellenmondásait

kiderítik, a közvéleményt szellemesen és a lehető legvonzóbb előadásban helyes irányba terelni iparkodnak; közönségek ugyan lesz azoknak is, de aránylag nagyon csekély, s többnyire olyanokból fog állni, akik a jó lapok irányával már előlegesen is egyet értenek. Ajáljatok azonban a nagyobb tömegnek egy ily lapot, sőt tukmáljátok rá egyesekre, vonakodni fognak tőle; és inkább fordulnak némi költséggel oly laphoz, mely valamely előttök igen vonzó tárgyát, oly kiválólag elragadó alakban tartalmaz, mint sem hogy amaszt ingyen olvasnák. És ha mindjárt olvasnák is, azért csalhatatlan tekintély még is csak amaz lesz előttök, és annak ferdítései, gyanúsításai okvetlenül nagyobb hitelre találnak nála, mint ennek igazsága, helyre igazítása és oktatása. Az ember Ítélete mindig arra az oldalra hajlik; melyen vágyai vannak.

Ez eset áll azon félműveltek és feltudósok nagy számáról, kik a közönséges parasztok és az úri rend között foglalnak helyet, azon kézművesekről, kik itt ott megfordultak, és látták, hogy mint forog a világ azon szatócsokról és kalmársegédekről, kik mezővároskaikban kereskedőkké minősítik magokat; azon írkok és alsó rendű hivatalnokokról, kik egykor egy fél évig valahol híres legények voltak; azon gyárvezetők-ről, kik magokat kormányzóknak képzelik; vendéglősökről, kik borozó és söröző vendégeiknek országvilág boldogító eszme hulladékait estenkint felsöpörgetik és alkalmilag mim új sütetet föltalálják. Azért a kisvárosi kávéházakban és olyan korcsmákban, hol a főntebb említett nevezetességek rendszeren estenkint találkoznak, gyakran ugyan több lap van, de szabályszerűen mindannyi egy fajta; olyat, mely a mély műveltségű vendég uraknak véleményét megingathatná; mely a haladásról való mély okoskodásukat megzavarhatná, a vendéglős vendége iránti tekintetből vagy azon álláspontnál fogva nem tarthat, melyet a korszellem magaslatán ő maga elfoglal. — Azon törekvés tehát, hogy a gonosz hírlapok ellen jók állíttassanak, igen tiszteletre

méltó lesz ugyan mindig, de valami hathatós eredményt tőle aligha várhatunk.

Bizonyos, hogy végre is az igazság győz, de csak mivel azt egy fensőbb lény védi, és mivel annak győzelme az ő világtrendjének tervében rejlik; az ember a hazugság iránt fogékonyabb, mint az igazság iránt; annak eléje siet, vagy a sötét hatalmaktól annak bűvkörébe vonatik; ezt azonban, még ha mennyei világosságban tündöklük is, még sem látja. A jó sajtó tehát magában véve sohasem lesz elegendő azon rosznak orvoslására, melyet a gonosz sajtó terjeszt.

Az imént kifejtett nézet ellen háromféle vélemény nyilvánul. Sokan vannak ugyanis, kik azt hiszik, hogy az igazság harca a tévelylyel, amint azt a sajtó jelenleg folytatja, nagy haladás és vívmány; mert csak ez által tűnik ki a cáfolhatatlan, tiszta igazság. Az összeütközésből, mondják, gyújtó szikrák lövelnek szét. Ők az igazságot és tévelyt szükségszerű viszonyos tényezőknek tekintik és azt hiszik, hogy a keselyű és galamb között közben járóul szerepelhetnek. Ezek tehát az arany közép út emberei, kik előtt az igazság és tévely pusztá alkatrészek, melyekből tetszésük szerint egy-egy adagot bele vetnek gyakorlatuk görebébe és oly folyadékot főznek belőle, mely vérszegénység és vérbőség ellen egyaránt használ. Már az embereknek joguk van elavultan gondolkodni, azért ily véleményekért nem kell boszankodni.

Vannak tovább emberek, és ezek a nép legjavából valók, kiknek szívét nagyon nyomja a jó sajtónak hátramaradása, és kik el nem hihetik, hogy e körülményt a dolog természete és nem a véletlen szüli. Ily értelmű lelkes fölhívást adott ki 1866. Molitor Németországban. Molitor így kiált föl többi között: „Rajta! alapítsunk nagy hatalmat a jó sajtóból! Tehetség kell hozzá? Hisz az van bennünk!” Szavai nyomtalanul hangzottak el. Meinhold Vilmos jól eltalálta e pár versben:

Míg a hó fekete, a föld fehér nem lesz:  
A csahos csöcselék addig okos nem lesz.

A nemes pomerániai látnoknak azért volt igazsága, mert szavai az Isten igéjén alapszanak: *infinitus est numerus stultorum*: (az ostobák száma végetlen.) És a tömegre mindig csak számítania kellene a hatalmas sajtónak; mert tömeges előfizetés nélkül a legjobb sajtó sem nagy hatalom.

Lukas, és kik vele egy értelműek, keresztény álláspontot foglal, mert az az ő meggyőződésök. De maga a szabadelvűség, mely az eredeti bűnt, és az abból eredt romlását az emberi természetnek tagadja, abban egyetért velünk, hogy a mai sajtó nagyobb részt romlott és romboló; csakhogy azt hiszi, hogy annak nem kellene úgy lenni, és hogy másképp is lehetne. A szabadelvűség álláspontján természetesen lehetséges a jó sajtó nagy hatalmiságának álma: de a tapasztalat azt tanítja, hogy ez álom is csak hab. Az emberiség jóságában való hit alapján a szabadelvűség az általános versenyt természeti törvénynek hirdeti, és az eredmény egy részről a nagy tőke, másrészről a tömeges szegénység. E hitben hirdette Schiller a színpadot erkölcsképző intézménynek, és erre alapította egész aesthetikai rendszerét, és e színpad a mai műveltségnek már már szégyenfoltja gyanánt tekinthető. Épen e hitben működik a mi sajtónk is — és gyümölcseit szeminkkel látjuk. Wuttke, kinek igazságszeretetét talán senki sem vonja kétségbe, fájdalom szintén szabadelvű állásponton áll. Ő a sajtó elvetemültségéről egy derék könyvet irt, de aztán arra az eredményre jutott, hogy minden jó lenne, ha a kormány és tőkepénzesek helyett, kik jelenleg a sajtó urai, az irodalmárok volnának azok. De hát az államférfiak és tőkepénzesek nem szintén emberek? Vagy miért volnának jobbak az irodalmárok? Majd alább megismerkedünk velők.

Állítsuk föl a kérdést még egyszer. A sajtóról van szó, amint az létezik és természetes alapokon fejlődik, eltekintve annak külső hatásától. A népről azt



teszik föl. hogy az magától is ragaszkodik a jóhoz, és elutasítja a rosszat; azt hiszik, hogy a sajtó képes a rosszat féken tartani. De ugyan hol kísérlették még meg a lopásnak adakozás által való kiirtását? hol vetettek valaha búzát a gaz közé, hogy azt elnyomják? Az apostolok ugyan megtérítették a világot, de nem a bölcsesség igéjével, hanem a szt. Lélek segítségével. Képzeltetetlen, hogy a társadalom tekintély nélkül fönállhasson, minden köteléknek föl kellene bomolnia és a barbárságnak bekövetkeznie. A régi bölcselők és vállalásalapítók mind ez igazságra alapították rendszereiket : a teremtésben rend uralkodik, mondának ők, következőképen rendezőnek is kell lennie, és az — Isten! Az új tudomány azt tartja, hogy a jó rend már magában a természetben rejlik Isten nélkül is; ebből aztán természetesen foly az a vélemény, hogy a sajtó világában is minden szépen fejlődhetik külső tekintély nélkül is. Most már látjuk, mennyire elfajzik e modern alkotás. De mi mindent kell naponkint hallanunk ! A nép egészséges esze meghiúsítja a rász kormányok szándékait; a nép egészséges esze elutasítja a botrány-lapokat, és nem engedi magát azoktól tévútra vezetetni; a nép egészséges esze fölsegíti a jó lapokat; igen, igen, a nép egészséges esze, mi mindent tehetne, ha ugyan egészséges volna! Mindez koldus beszéd. Nitimur in vetitum semper cupimusque negata. Azt ugyan mondják, hogy egy bolond százat csinál, de hogy egy okos százat csinálna, azt még senki sem hallotta; azért a bölcsék többnyire egyedül járnak, mert senki sem akarja őket követni.

Másik oka annak, hogy a jó sajtó hatása sem oly általánossá sem oly foganatossá nem lehet, mint a gonosz sajtóé, azon természetes korlátokban rejlik, melyeket az maga körül vonni tartozik; s melyeket ez ismerni nem akar, sőt lényéhez és céljához képest egyenesen elvet; szülője és szülötte lévén a rossznak, a gonosz sajtó előtt nincs tilos eszköz, nincs illem-érzet, nincs korlát. Nem csak a tömeg gyöngeségeire, hiszékenységeire

gére, ítéletiányára, hanem szenvedélyeire, sőt vétkeire is alapíthatja üzelmeit. A gonosz sajtó előtt nincs alanyi, nincs tárgyi igazság; amazt mindenkép víja, leginkább pedig a gúny, a dölyf, a vakmerőség mérges nyilaival; emezt mint lealázó bilincset elveti magától. Mennél mélyebb gyökereket vert valamely igazság, mennél inkább elágazott, mennél inkább van hivatva, hogy az embe-  
reket összefűzze, a szenvedélyeket fékezze, a szilajságot szelidítse: annál gyakrabban, annál élesebben, annál dühösebben ellene a támadások; annál inkább megfelelőbbek azon sátáni vonásnak, mely az isteni mellett minden ember keblében szunyadoz. Maga a hazugság a meztelen, száraz, öntudatos hazugság hasonlókép hatalmas eszközei közé tartozik a gonosz sajtónak. Háborút indít, melyben egyik fél mindent megenged magának, amit különben a népjog elvet; míg a másiknak belső erkölcsi kényszernél fogva szigorúan ahhoz kell alkalmazkodnia. Mert oly eszközökhöz a jó sajtó nem nyúlhat a nélkül, hogy azzal önmagát el ne ítélje. Ez nem nyújthat a tömegnek oly lakomát, azért az oda megy, ahol naponkint olyant készítenek neki. A becsületes sajtó nem vetemedhetik a közönséges érzék csiklandásra, azért a tömeg oda csődül, ahol efféle vágyait kielégítik, ám ereszkedhetik utcagyermekféle civakodásba, azért a botránykedvelő nézők a színpör körül csoportosulnak, hol hasonló előadások tartatnak.

A német katolikusok trieri egyetemes gyűlésén 1805. szeptemberben, Birle Ágost úr, az „Augsburger Postzeitung“ szerkesztője azt az indítványt tette, hogy a tucat számra főnálló sajtó-irodák (1. alább Press-Bureau) mintájára egy hasonnemű katolikus intézetet kellene állítani. Indítványa támogatása végett ecsetelte az ellenfél, különösen az „Erlanger antographisten Correspondenz“-üzelmeit. miképen létesítik azok pártkülönyekben az egységet egyenlő cikkek által; mi által adják saját pártvéleményeiknek a közvélemény látszatát, miképen gyanúsítják a katolikus egyházat irányzatos hazugságaikkal; miképen készítik elő a célba vett hadjáratot hamis hírek terjesztése által; miképen nyúj-

fogatják csápjaikat minden alkalommal, hogy az ellenfél zaklassák, s. t. b. Ez ellen tehát egy kath. sajtóirodát kell állítani majnai Frankfurtban. Ez indítvány általános ellenzésre talált; többen felszólaltak ellene, köztök Lukas is, úgy hogy az indítvány már a bizottságban megbukott. Ellenben megállapították, hogy a szabadelvű sajtó-intézeteknek mind ama felhordott műveletei erkölcstelenek, következésképen ránk katolikusokra nézve haszna vehetetlenek. A mi lapjaink nem szorulnak pártfegyelemre, mert mi nem vagyunk párt, a mi szabványaink a katolikus elvekben található. Az irányzatos hazugságoknak rendre utasítása, cáfolása minden esetre gyorsabban történhetik valamely alkalmas hírlap útján, mint ha annak a sajtó-irodán át kellene vándorolnia. Ily intézmény hazugságok gyártására igen alkalmas, de azok cáfolására nem az. A hazugság az első benyomás hatását vallja és ez döntő; az utólagos helyre igazítás ezzel szemben hátrányban van; sokszor már tekintetbe sem jó, minden esetre pedig a közvéleményt már bizonyos irányban elfoglalva találja.

Ha a hazugságot valamely ügyes nyelv terjeszti, az bizonynyal nagyon veszélyes; sokkal kártékonyabb pedig, ha azt egy ügyes lap hordja szét. Amannak mérget rend szerént keresnie kell az embernek, emez fölkeresi az embert, utána sompolyog a legutolsó gúnyhóig, s ha ki az utcán halad, útját állja minden utcaszegleten, („fris Március!“) Korán reggel tiszteleg neki a kávénál, este a félmeszely bornál, melylyel baráti körben üdíti magát; ott lappang minden családi körben, minden háló és öltöző szobában, az apjok Íróasztalán, az anyjok varró gépén és minden nyilvános gyülekezés helyén; ott találjátok a miniszter asztalán, ott a pap breviáriuma mellett, ott a proletárok zsebében. Dolog tevő napon üdítőül, vásár- és ünnepnapokon pedig mint tulajdonkép eme napokra szánt tápszerűl szürcsölik. Napról-napra méreg, új alakban ugyan, de ugyanazon méreg. Így gyülemlik meg testünkben a méreg, aztán csodáljuk, ha az ily test a méregtől rángatózásba esik! A mi sajtónk el van tökéelve, hogy a népeket egy min-

den isteni és emberi rend ellen dühöngő örületre és iszonyú válsággal végződő forradalomra hódítsa. Megdöbbenőleg hasonlít a termékeny paradicsombeli fa leveleihez, melyről a romlás kiindult vagy a felkúszó örökzöldhöz, mely az ördög kertjében tenyészik.

Molitor, ki a modern sajtó befolyását páratlanul tudja méltányolni, így ecseteli annak gyümölcsseit. Mi<sup>1</sup> mindent nem hozott létre e sajtó napjainkban! Nem oly<sup>1</sup> bűvész-e ez, kinek varázs vesszeje mindent végre hajt. Vagy legalább szemfényvesztő, ki mellett e mesterségnek minden nagy mestere Cagliostrotól fogva Boskoig! kontár inas gyerek? Nem sikerült-e e sajtónak a koro- I nákat a fölizgatott tömegek törékeny játékszerévé I tenni? Nem sikerült-e neki a népek társadalmi nyomo-; rát és sokszoros anyagi bukását az ipar haladásának tarka rongyaival tele aggatnia, melyek alatt a kroesusi oligarchák kapzsisága és szívtelen kincsszomja rejtezik? Nem bérmalta-e a korlátlan önkényt általános szavaztát (suffrage universel); nem bujtatta-e az országablást a nemzetiségek egyesülésének álcájába? Nem gyermek játék-e ennek, a leggazdagabb államot vagyon-bukottnak nyilvánítania; és a legkoldusabbnak kétes pénzműveleteit a hallgatag, de bölcs államháztartás titokteljes dicsfényébe burkolnia. Nem fajult-e e sajtó a legképtelebb rege-költővé, ki a történelmet a hazugság és rágalom lomtárává tette? Nem alázott-e le minden tekintélyt, midőn nemcsak az emberi törvények járma ellenében függetlennek nyilvánította a csöcselék nyakát, hanem általában minden isteni törvény gyámsága alól fölszabadította az emberi nemet. És utóljára mit tett az egyházzal? Annak intézményeivel? Annak áldásos kegysszereivel? Annak két ezer éves népnevelő hatásával? Nincs az a gyalázat, melyet a sajtó a nemzetek eme nagy tanító mesterén el nem követett. Oly sok nemzedék anyjának és dajkájának eszményi képét sárba taposta, és torzképpé tette, melytől a 19. század hazug műveltsége borzalommal és undorral, megvetéssel és káromlással fordul el! Valóban nagy eredmény! Vagy nem megdöbbenő eredmény az, mely az egész művelt

világ ismeretét és öntudatát tévútra vezeti és megfertőzted, mely a földi társadalom folyását annyira kiveti a rendes kerékvágásból, hogy a hová tekintünk, mindenütt tarthatatlanságot, kétség-beesett lemondást, romokat és pusztulást látunk.“ (Molitor, die Grossmacht der Presse S. 8. 9).

Nagy Isten! Nem gondolja valaki e sorok olvastára, hogy bennök Trója pusztulása van a jelen társadalomra átfordítva. Nagyszerű eredmények, de mind nemleges természetűek! nagyszerű hatalom, de a pokol hatalma!

Hogy némi fogalmunk legyen a hírlapirodalom áradatáról, tekintsük meg néhány ország ármutatóját: Franciaországban 1865-ben megjelent 1098 féle politikai és nem politikai lap. 1866 januárban 1637. 1867. januárban már 1771. Azóta bizonyosan megkétszereződtek ama számok. — A naponként megjelenő politikai sajtó az 1866-iki francia „Kék könyv“ szerint 350,000 példányban nyomtatott, a nem politikai naponként 800.000 példányban. (Mennyi hazugságot hordhatott szét ez óriási papirtömeg!) Minthogy Franciaország lakóinak száma kerek számmal 37 millió, e szerint minden 20 ezer lélekre jutott egy hírlap. — Sveicban ugyanazon időben minden 6000 lélekre esett egy hírlap.

Hát Németország! Az termel ám még sok ezeret! Wittig: 1867-i hírlap jegyzéke szerint a szak és mulattató lapok száma körülbelül 1200, a politikai, hivatalos és helyi lapoké körülbelül 1400, összesen 2600 féle hírlap; de csak körülbelül; mert bármily szorgalmasan és ügyesen volt is ama jegyzék készítve, azért még sem teljes, és igényt sem tartott arra, hogy teljesnek higgyék. Lukas a főttebbi évi lapok számát 4000-nél többre teszi, mit annál valószínűbbnek vehetünk, mert Wittig jegyzékéből Ausztria és Magyarország, Luxemburg és Sveic ki van hagyva.

Nálunk, magyaroknál, 1876-ikban megindult összesen 317 féle hírlap és folyóirat; melyből a magyar korona alattvalóit 15 millióra véve, minden 4735 lélekre esett egy hírlap. Mondja aztán valaki, hogy hátra va-

gyünk! Mikor hírlap dolgában már a híresen iskolázott Sveicot is meghaladtuk!

Valami goromba német könnyebb áttekintés végett így osztályozta a német hírlapokat: sajt-, piszok- és kutya-lap. Lukas a jó hangzás kedvéért megmarad a régi felosztásnál, mely szerint vannak: éle-, mulattató-, szak- és politikai lapok, melyek között az éle- és mulattató lapok kisebb számmal vannak, sokkal több a szaklap, min nem is lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy még a süketnémáknak és gyermekkerteknek is saját lapjaik vannak; e mellett van: pósta, biztosítás, fényképirók, gázvilágítás, tűzoltó, kivándorlók, vasutak, pálinkafőzők, szeszgyárosok, serfőzők, komlótermesztők, asztalosok, kerékgyártók, festők, tímárok, szabók stb. lapja. Az előfizetők száma itt-ott jellemző a „bölcselek nemzetére“; mert míg a „Literarische Centralblatt“ („Központi irodalmi figyelő“) csak 1000 előfizetőig vitte, addig a serfőzők lapja 1200, a levélbélyegygyűjtők tára 1400 előfizetőnek örvend.

A magyar hírlapokat (bele értve természetesen az idegen nyelveken megjelenőket is,) akár politikaiak, akár éle, akár irodalmi, akár szaklapok, föllehet osztani szabadelvű, szabadelvűbb és legszabadelvűbb lapokra és hazaárulók lapjaira, ez utóbbiak alatt értve az ördög és az úgynevezett szabadelvűség kegyelméből a konzervatív, különösen pedig a katolikus lapokat, melyeknek pártolói a szabadelvűség vívmányaival már egészen torkig vannak.

A keresztes hadjáratok korából beszélük, hogy az általános lelkesedés még a gyermekvilágot is annyira megragadta, hogy egész csapatokban indultak a sz. föld megszabadítására. Bújjanak el egész lelkesedésükkel! Most a hírlapírás fogta el a gyermekvilágot, s nem válik ez nagyobb dicsőségére? Wuttke egy „Leipziger Journalról“ emlékezik, melyet 14 éves gyerkőc szerkesztett, mégpedig, mint mondja, nem ügyetlenül. Anyyira már mi is vittük, hála az üzérkedés szellemének, hogy 8—10—12 éves gyermekek számára több rendbeli

lapot adnak ki a nagy gyermekek, és, amint látszik számításuk nem csalt, mert nem csak meg nem buknak, sőt évről évre szaporodnak. Persze a bölcs szülők más mulatságot nem találnak satnya ivadékuk számára, ne hogy a szoba gőzben magokra és cselédre hagyva unatkozzanak a szegénykék. Aztán panaszkodnak, bámulnak, hogy gyermekeik az iskolai komoly munkától iszonyodnak ! — No de vigasztalódjunk, ha nincs is még gyermekszerkesztőnk, van elég gyerek, — fene-gyerek'hírlapírónk, kiktől azonban már nem merném mondani, amit Wuttke a 14 éves szerkesztőről, hogy t. i. ügyesen írnak; hogy helyesen gondolkodjanak is, azt koruknál fogva kívánni is nagy méltatlanság volna !

Wuttke ki a leipzig-i irodalmi társaságnak 20 évig volt elnöke, így ír erre vonatkozólag: „Igen sok derék, tiszteletre méltó férfiút ismertem az irodalmárok között; férfiakat, kik legjobb belátásuk és lelkiismeretök szerint inkább az ügyért, mint a nyomoru zsoldért szakadatlanul munkálkodtak s nagy nélkülözések közt munkálkodtak; de van az irodalmárok közt nagy sereg semmirekellő gaz is, és ez az, mi nagy mértékben leverő ; az erkölcsileg romlott, haszontalanok száma ijesztő fokra emelkedett. A német napi sajtóban borzasztó elfajulás észlelhető, és az erkölcsi érzék szomorú eltompulása hatalmasodott el tényezőin.“

## II.

### Az irodalmárok

Dumas Sándor, a nagy vitéz, hírlapjának első számát következő beszélgetéssel ékesítette:

- Tehát folytatni fogja ön emlékiratait?
- Igen.
- Roszul cselekszi.

— Miért?

— Mivel sok oly tényt leplez le, melyet jobb lenne titokban hagyni.

— Nézetem szerint semminek sem kell titokban maradni. A jó lépjen a világ elé, hogy tapsot arasson; a rosztat pedig napvilágra kell hozni, hogy kipisszegjék.

— Igen, de ön nem csak tényeket támad meg emlékirataiban, hanem embereket is.

— Az ember atyja cselekedeteinek; és az atya felelős gyermekeiért.

Ez elvek ugyan egész terjedelmökben helytelenek; és ha e fejezetben csak a katolikus erkölcsstan határai közt vesszük alkalmazásba; láthatják az irodalmár urak, hogy a kíméletet nem saját elveiknek köszönhetik.

A fontos állomásokra derék férfiak kellene: senki sem tesz tolvajt kincstárnokká, fegyencet királyi hercegek nevelőjévé; vakot hajókormányossá, valamint kecskét kertészszé. Minthogy a sajtó egyike a legfontosabb emeltyűknek; azt hinné az ember, hogy az csupa kipróbált, edzett kezek között van. Mint újdonságok közlője az hírlapíró történelem-író, mint politikus népszónok; mint ilyeneknek nagy felelősség nehezedik leikökre, azért a népek legjavából kellene kikerülniük. S ugyan milyenek valóságban?

A népek a különféle iparágakat nem egyenlő mértékben művelik; földirati fekvés, talaj, történelem és véletlen egyes tárgyakra irányozza tevékenységük folyamat a nélkül, hogy a többit egészen művelés nélkül hagynák. Franciaországnak megvan Eyona, Angolország Manchestere, Németországnak van Leipzigja, azaz: Franciaország kiválólag műveli a selymet, Angolország a gyapotot, Németország a papírt. „Mindenesetre jellemző a németekre nézve, hogy valami természeti központtá semmiben sem bírtak válni, mint a firkálásban. — A gyárvárosok azonban a proletárság meleg ágyai; és ha a munkás proletárság nyugtalan éjeket okoz szomszédainknak a Rajnán és Csatornán túl; ugyan azt teszük Németországra nézve a szellemi proletárok. Németország több szellemi terméket létesít, mint amenny-



nyit maga megemészthetne, és megfizethetne, (L. Riehl. „Die Bürgerliche Gesellschaft.“) és a tultenyészet állandó és folytonos emelkedésben van. Ebben rejlik Németország társadalmának tulajdonképen való veszélye. Egész világ remeg a negyedik rend csoportjaitól, és Németország szellemi proletárai igazi harcos egyháza (ecclesia militans) a negyedik rendnek. A német munkás proletárság nagyban és egészben még épen nem emelkedett társadalmi állásának világos tudatára, A szellemi proletárság ellenben tudja és érzi, hogy ő negyedik rend, és terjeszti a régi társadalmi renddel való egyezkedés eszméjét gyakorlatban és elméletben.

Amint más országokban az iparnak túlságos emelkedése, úgy Németországban a túlságos szellemi haladás szülte a negyedik rendet. Nem lehet és nem is szükség tagadni, hogy a hitújítás nagy szellemi mozgalmat idézett elő. Amennyiben a súlypontot a tettből a szóba, a kedélyből az észbe, a hitből a vizsgálódásba helyezte át: alkotója lett ama kritikának, mely a „német tudomány“ lényegének látszik. Ennyiben a hitújítás tagadhatatlanul anyja annak a „német tudománynak,“ melylyel ugyan katolikus tudósokat is hallunk kérkedni, minek azonban csak protestáns ajkon van értelme. A hitújítóknak nem szándékukban, hanem elvökben rejlett az, hogy a hitet kritikával, a papot mesterrel pótolják. És ez elv önként kezdett csírázni, és megtermetté azt az országos iskolaszédelgést, mely épen most siet tetőpontja felé, és melylyel már senki sem akar dacolni. Tudósokból álló népet akarnak csinálni és nevelnek szellemi proletár népet. A kormányok egy részt remegnek a proletárságtól, más részt valóságos iskoladűhbe vannak esve. Bátran ki lehetne hirdetni a hírlapokban: „100,000 frt jutalom annak, ki a „Bayerische Zeitung“ oly számát tudja fölmutatni, melyben az iskoladűh jelei nem mutatkoznának.“ Jellemző a német viszonyokra nézve, hogy a porosz tanügyi miniszter az 1876-iki párisi világkiállításra mint a német ipar koronáját és virágját nem tudott valami különbet küldeni, mint egy teljesen fölszerelt iskola-épü-

let mintáját. (Nojszen majmolták aztán a bécsi tárlaton!) E szerint lehetetlen, hogy a szellemi munkások túltermelése és azzal együtt a szellemi proletárság is ne szaporodjék. A hitújítás új ösvényeket tört a német tudománynak és ez ösvények újabb időben nem csak nagyon népesek, hanem épenséggel csöcselékeseek. Nem irigyelhetik tehát más népek a németeknek, hogy szellemi proletárságuk felülhaladja az ő anyagi proletárságukat. Mert az ember sokkal könnyebben megbolondul a sok tanulástól, mint megbetegszik a kézi munkától; és épen a szellemi proletárság leggonoszabb kóroanyagokat szül.

Ami társadalmi mozgalom Németországban újabb időben történt a negyedik rend értelmében: az mind a szellemi proletárságból indult ki. Korunk államszervezetének borzasztó gúnyja, ha az ember meggondolja, hogy 1848-ban épen a tanultak elégedetlenkedtek, míg a parasztok nyugodtak voltak, és alig lehetne csipősebb epigrammát írni a német iskoladürről, mint ha a bukott iskolázott emberek középszámát kitapogatnék, kiket állami tudományos egyetemek évenként a társadalom elleni harcra előkészítenek. Franciaországban csak nem rég éltünk ehhez hasonlót, habár más téren t. i. a munkás proletárokén. Mennél többet bajlódik az állam mint állam a kenyértelen munkásokkal; annál jobban szaporodnak proletárjai és annál veszélyesebbek.

Mióta a korszellem az értelmiséget emelte a trónra, azóta mindazon kis és nagy emberek, kik az értelmiséget kenyérkeresetökké tették, azt gondolják, hogy nekik legalább is bársony vánkoston kell ülniök, mit ha el nem érhetnek, készek a torlaszokra kapaszkodni. A szellemi proletárság minden rendből szedi újoncait. Nemcsak bukott szabók, mint Weitling, hanem bukott grófok is, mint St. Simon, megkísérlik még a szellemi proletárságöt: miután t. i. a proletárság egyéb fajain már keresztül estek, irodalmárokká lesznek. Mondhatni, hogy az irodalmárság Németországban mintegy 56 éves; mert akkor kezdte a művelteknek egy nagy osztálya az irodalmárságot anyagi léte alapjául tekinteni. Nagy apáink korában még vajmi csekély pénzt lehetett könyv-

és újságírással keresni; és ha valami szerencsétlen diák a könyvárusok napszámába vetődött, annál a rongyos könyök és padlásszoba bizonynyal magától értetődött. Az időszaki sajtó tulajdonképeni korszaka a német szabadság harccal kezdődött, s midőn a júliusi forradalom a szellemeket újból fölzaklatta, egész erővel beütött a hirlap-irodalom is. Még nem volt önálló hatalom, de már egy sereg hírlapíró küzdött az önálló hataloméért, és számuk évről évre szaporodott. Nálunk e kór csak 1861. óta harapódzott el a főntebbi értelemben. Tulajdonképen megfordítva kellene lenni; előbb hirlap-olvasónak kellene mutatkozni, aztán a kielégítésnek; első a kereslet, azután a kínálat. Az irodalmárság tehát Németországban társadalmi kora-szülött volt, és az irodalmárság által világra jött a modern hírlapirodalom korcszülöttje. Az iskoladüh sorvasztó lázba ejtette a társadalmat, és annak rázása rendtelenséget idézett elő a társadalom szervezetében.

A szellemi munkának túlbecsülése épen társadalmi betegség. A mai állam szabályozza a társadalom minden tényezőjét és azt akarja, hogy az iskola és iroda tegye annak díszítményét. A német szabadság harcok óta a nap hősei hivatalnokok, írók, hang versenyzők és énekesnők voltak. Mindenki a tanulásnak esett; az asszonyok könyvet hímeznek és fonnak, a gyermekek babásdit és irodalmasdit játszanak. Az irodalmi donquixottérozás dicsvágya igen jelentékeny jellemvonása korunknak. A kézműves, kinek azelőtt legnagyobb büszkesége volt, ha fiát és unokáját a maga mesterségére kitaníthatta, most azt hiszi, hogy nem adhat fiának jobb ajánló levelet, mint ha őt taníttatja, sokszor akár tanul a fickó, akár nem. Szegény özvegyasszonyok éheznek, koldulnak, csakhogy gyermekeiket a szellemi proletárságra fölnevelhessék, kiképeztessék. Mintha csak fél ember volna az olyan, aki néhány évig Ollendorfort és Buttmant (francia és angol nyelvtant) nem tanult, hogy aztán elfelejthesse. Igen, elfelejthesse, mert a tanulmány távolról sem oly nagy ám a németeknél sem, mint a tanítvány. — Igaz, hogy az egyszeri német

halálos ágyán arra kérte feleségét, hogy a Conversations lexikon legújabb kiadványát koporsójába tegye, hogy tanulmányait a magasságban is folytathassa, hanem az is csak „egyszeri e m b e r” volt.

Korunk e beteges hangulatában elkerülhetetlenné vált az irodalmárság idétlen keletkezése. Aki aratni akart a nélkül, hogy vetett volna, irodalmárrá lett. A fél készütségű tanuló mint irodalmár épenséggel előlegezett magának oly hivatást, oly létet, mely őt törvényesen csak további, sok évi fanyar munka után illette volna meg. Ama veszélyes elv, mely szerént tanítva tanulunk, számtalan fél érett irodalmárnak adott léteit. Innen a hasonlatosság a jó naspolya és a rossz irodalmár között, hogy mind kettő, mikor épen fél érett, akkor már rothadásnak is indult.

Mind ezen állítások nem önkényesek, hanem a pusztá valóságból folyó gondolkodástani következtetések.

„Irodalmárainknak, mondja Lukás, legnagyobb részét bukott lángelmék teszik; vagy olyanok, kik már az iskolapadokon kirúgtak, vagy olyanok, kiknek fiatal életpályáját a sors az egyenes útból kizökkentette. Közönségesen az első eset áll. Aki utána néz, tapasztalhatja, hogy a szerkesztők három negyed része semmiféle szaktudományt sem végzett, sőt sokan azon nagy ajtóig sem jutottak, amely mindenre, a bölcses; letre nyílik, hanem már a gimnáziumban hátat fordítottak a küzdelemnek. Egyiket holmi diák szerelmi kaland hozta összeütközésbe az igazgatósággal, és ő engedett a hatalomnak. Mások pénz dolgában jutottak zátonyra, s theologiai, jogi, orvosi reményeiket kihányván hajóikból, a hírlapírói vizekre kanyarodtak, hol a hajók csekélyebb vízállás mellett is könnyebben evezhetnek. Sok más veszély van még. mi által az ifjú ember a rendes tanulmányozás rögzös útjáról lefordul s a hírlap- \ írás pocsolyájába dől. Mind e mellett még lehetséges, hogy az élet iskolájában tovább képzik magokat, s helylyel közzel igen derék emberekké válnak, de a legnagyobb rész a pocsolyából a gyepre vánszorog és onnan tovább tüskén bokron keresztül.

Girardin egykor így nyilatkozott az efféle embe-  
rekről: „Az időszakai és napi sajtó Párisban nagy  
számú fiatal egyénekből, az egyetemi nevelés áldozataiból szedi újoncait, kik ha az egyetemi padokat el-  
hagyják, semmi biztos jövőt sem látnak magok előtt; és kétségbe esve önmagokon s kénytelenítve életük  
föntartásaért dolgozni, saját epéjükből készítenek va-  
lami mindennapi kenyérfélét, és puska gyanánt forgat-  
ják a tollat, míg vele irodalmi nevet vagy irodalmi  
hatalmat nem vívnak magoknak, mely nekik az irodalom vásárján némi értéket kölcsönöz.“ Igaz, hogy nem minden irodalmár ilyen fajta; vannak köztök kitűnő férfiak, kik bár mely pályának díszére válnának, de Lukas az általános szabályról, nem a kivételekről beszél.

Amit az iskola nem szolgáltat, szolgáltatja a színpad. A közönség elkölti az oly lapokat is, melyeket egykori kardalnokok, betűszedők szerkesztenek. Könyvkötők, néptanítók és más tudós pályák hasonlóképen kiadják a magok jutalékát. Szóval az egész szellemi proletárság képviselve van az irodalmárok közt, mely proletárság pedig Riehl szerint áll: hivatalnokproletárságból, tanítóproletárságból, örökös szász predikátorjelöltekből, nálunk örökös jogászokból, éhenkórász egyetemi magántanárokból, mindennemű művészből, utazó virtuózokból, le egész a vándor színészig, sipládásig és kötélhányósig. A t. közönség véteknék tartaná a mindeneket ítélő szerkesztőség, vagy a jól értesült levelezők körében ilyen potentátot csak gyanítani is; csak mikor ez urak egymásra förmednek, mi néha-néha megtörténik, csak akkor jutnak effélék a tisztelt nyilvánosság elé.

Egy hírneves hesseni lap szerkesztője elcsapott bérkocsis volt! Néha a rendőrség lebbenti föl a titok fátyolát. 1866. Schlägel Max nevű irodalmár ült fölségsértés miatt a vádlottak padján. A minősítvényi táblázatból a következők tűntek ki: Schlägel, 26 éves, müncheni születés, volt közlegény és hadnagy, mint ilyen mintegy 15,000 frtnyi vagyonát elvesztette, és legalább még annyi adósságot csinált. Egy tanú őt könnyelmű adós-

ságcsinálónak mondja. Mint hadnagy lemondott s mint közember visszaállt ezredébe. Hasznavehetetlensége miatt elbocsáttatván, Párisba ment, majd Münchenben szerkesztette egy ideig a szeméretlen „Rundschau“ című lapot; később egy új lapnak, a „Lucifernek“ próbaszámát adta ki, mely őt a vádlottak padjára juttatá; és onnan, minthogy magát épen oly aljasan mint gyáván védelmezte, 6 havi várfogságra. 1867. ugyanez irodalmár egész banda pajtással állt ugyancsak az esküdtszék előtt s kapott 8 havi várfogságot. És ily emberek Ítéletnek nyilvánosan Isten és világ fölött! kiált föl az én németem.

Mikor 1865. a porosz alkotmányharc széliében dühöngött Bismark ellen és különösen a „Volkszeitung“ szidta a „vér és vas“ minisztert: ekkor a „Nordd. Alig. Ztg.“ B. lapja bátorságot vett magának a „Volkszeitung“ szerkesztőségét zsoldos irodalmi tolvajbandának nevezni. A bókot dühösen, de hallgatva zsebre dugták. Hasonló bókokat nekem is volt már szerencsém budapesti német újságíróknak szeme közé vágni. Ezek is zsebre rakták. Nem nagyon érzékeny fajta. Így tehát az időszaki sajtó jó részt a legelvetemültebb egyének kezében van, kik vallásilag, erkölcsileg és szellemileg és vagy onilag tönkre téve semmi másra sem fordíthatják üzelmeiket, mint zavarra, fölbomlásra, felforgatásra. Városokat, tartományokat lehetne felhozni, melyek évekig tűrtek, vették, olvastak oly lapokat, melyeknek szerkesztőit, munkatársait nagyobb részt megvetették, s kiknek elveit mint visszásakat, veszélyeseket, sőt átkosakat és eszeveszetteket utálták.

Az irodalmár anyagi helyzete többnyire igen nyomorúságos. Az irodalmárság már nem tisztesség, hanem üzlet, és a szabad verseny, e természeti törvény, mint a szabadelvű gazdaságtan nevezi, mindenütt száz meg száz ezer koldust teremt, mint egyetlen egy milliomosnak kíséretét. Minthogy az iskoláztatás dühe fölös számmal termeli az irodalmárokat, az írói munkakerő kínálatának nagyobbak kell lenni, mint a kereslet, és ez lenyomja az árakat. Wuttke kimutatta, hogy egy

könyv bírálatának tiszteletdíja 1 tallér. Egy favágó egy öl fa vágásáért kap szintén 1 — 1½ tallért; de ez minden esetre könnyebben végez, és hamarább, mint amaz csak átolvassa is a könyvet, mely néha több kötetből áll. Ha aztán a bírálat készen van, melyik hírlap veszi föl, természetesen fizetésért, mert mint kegyes adományt mindent szívesen fogadnak mindenütt. Nálunk könyveket nem bírálnak, vagy ha igen, nem olvassák át, csak itt ott bele néz, vagy legfőlebb az előszót olvassa el a bíráló, s az író vallási, politikai, vagy társadalmi álláspontja szerint leiáztatik, vagy fölmagasztaltatik láttatlanban. Legjobb esetben a bírálatot megírhatja önmaga s valami pajtása által becsempészheti valamely lapba.

Más áru, pl. novella, avatott politikai levelezés, vonzó vezércikk, napi újdonság valamivel jobban fizetetik, de mily hamar kimerül e mellett a legmélyebb szellemi tőke is! Ki sokat ír, kénytelen tintájába sok vizet önteni, s a vizenyős cikket ki veszi meg utójárá is? A malom ugyan örölhet naponkint, de a fej, ha valaki hasonlót kísértene meg, csak nyomorúságos korpával szolgálhat. A gyomor azonban éjjel, nappal öröl, és nem csak a férfié, hanem sokszor a feleségé és gyermekeké is. Így mennél jobban szorítja a szegény irodalmárt a nyomor, és mennél inkább gyöngülnek termékei: annál többet kell termelnie, hogy a föld hátán mégállhasson; annál hitványabb föltételeket kénytelen elfogadni a könyvkereskedőtől, az újság kiadójától, s gyakran kimondhatatlan megaláztatásoknak kell magát alávetnie. Ily körülmények között aztán nem csoda, ha a szív is örölni kezd.

Az éhes irodalmár elkezdí szívében az egyházat, államot, társadalmat marcangolni, kommunistává lesz, még pedig nem keresztény értelemben. Egy hivatal nélkül való irodalmár olyan, mint nyakkötő nélkül való eb. Gyakran megesisik, hogy a szegény szív önmagát emészti föl és a kisajtott irodalmár élte virágjában pusztul el. Egy angol gyáros egykor úgy nyilatkozott, hogy amely munkása 36 éves porában el nem hal. azt elkergeti, a mint ki kötelességét nem teljesítette. A sajtózület tő-

zsérei hasonló elvek szerint bánnak munkásaikkal, ha bár talán nem nyilvánítják.

Százalomra méltó, mennyire elviseli a sajtó tanítványait, míg végre a kórház vagy az irgalmas nővér fogadja be az üldözött vadat. Nevezetes osztálya az irodalmárságnak a helyi hírek gyűjtője. A fővárosi járdát néhány szegény ördög tartja használatban, kik egész nap az utcán nyargalóznak, hogy újdonságokat hajhászszanak. Megkérdik az uralkodó fejedelem kapusát, vájjon nincs-e ő kegyelmének náthája; a rendőr szolgát, vájjon a múlt éjjel nem loptak-e; a parasztot, vájjon tehene nem ellett-e két fejű, vagy két fafku borjut. Ha ilyesmi fordul elő, ennél nagyobb szerencse nem érheti irodalmárunkat, mert mindez esemény egy-egy tizenöt sornyi érdekes cikk anyagául szolgálhat; ami tizenkét hírlap számára kellőleg kikészítve, egy-egy sort krajcárjával díjazva: tesz 3 frtot egy napra. Akkor aztán vidám estét csap a levelező úr, ha netán a jó lelkű szerkesztőnél felesége meg nem előzte és a tisztelet díjt előle ki nem kérte. — Vannak néma személyek is, kik a hírlapoknál mint felelős szerkesztők szerepelnek s mint a vád alá helyezendő cikkek szerzői jelentkeznek, s jó fizetésért egyszer kétszer évenként bezáratják magokat más ember helyett. Némely, kiváló francia szerkesztősnél az ily fogságbüntetés valamelyik, nagy családdal terhelt segédszerkesztő jutalomdíja szokott lenni. Hasonló eset történt már nálunk is. hol a vétkes cikkért egy favágót ítélték él a szerző helyett.

Íme néhány pillantás az irodalmár világba, ama körökbe, melyek a sajtó nagy hatalmiságát képviselik. Persze nem minden szerkesztő, novella író, levelező van ily pénzügyi zavarokban, aki képes több különféle színezetű, elvű lapot szolgálni, akinek a gyomra beveszi, hogy tisztes dolgokat, személyeket a nyilvános botrány piacára hurcoljon prózában vagy versben, szóban vagy rajzban; akinek kiválólag jó hegyes tolla, esze és szerencséje van; itt, ott az olyan még zöld ágra is juthat; de egészben véve szükségét szenvedő irodalmároknak semmi hiány sincs. Ezt azonban irataik-



ból ki nem olvashatni. Beszédök úgy hangzik, mint oly embereké, kik érzik hatalmokat. „Csak a lumpok szerények,“ mondja Goethe, és az irodalmárok ezt gyakorlatilag bizonyítják. Nemzeteket, népeket vesznek nagy kegyesen pártfogásuk alá, Egy francia író pl. így irt, persze 1870. előtt: „A német nép méltó rokonszenvünkre.“ Egy másik: „A moldva-oláhok tudják, hogy mi barátaiak vagyunk.“ A francia nép pedig azt sem tudja, hogy Moldva Oláhország létezik. Egy harmadik a szép Itália fölött terjeszti ki szárnyait: „Italia jól ismerheti vonzalmunkat, melylyel íranta viseltetünk. Negyediknek ez mind kevés, ő az egész világ ügyeit rendez, királyokat tesz le, s királyokat juttat koronához. I. Napóleon, ki minden fényt maga köré iparkodott gyűjteni, joggal sietett a toll férfiai császári udvari szolgálivá kinevezni. — Mikor ő felsége, Ferenc József királyunk, még mint császár másod ízben utazta be hazánkat, kíséretében volt egy francia levelező, ki csak úgy nyögött az érdem rendek alatt. A mi irodalmáraink még nem emelkedtek annyira, de már udvarképesek.

Szóval a hiúság mindenütt kikandikál az irodalmárságból. Nem gondolható nagyobb gúny, mint az az előkelő hang, mely' az irodalmároknál divatozik. Ha az ember vizsgálja azt az írás modort, mely a szalon nyelvvel dobálódzik, s az előkelők nézeteit mint vele született, természetes tulajdonát negélyezi; azt hinné, hogy irodalmáraink mind kockás padlón nőttek fel, s ha egy polgár durván gyalult deszka padlójára kellene lépniük, azonnal orrukra buknának. Mindemellett az irodalmár rend szerént egészen szegény fickó, kinek elég nehezére^ esett azon társadalmi réteg szólamait, melyben felnőtt, amaz előkelő-félekkel fölcserélnie. Ez épen a proletárság jellemvonása: Elégületlenség saját állásával és kapaszkodás egy magasabbnak szokásai után.

Azonban meg kell vallani, hogy eme hiúság még érénynek mondható ahhoz a nyersséghez, durvasághoz képest, mely újabb időben itt ott a kifejezésekben is elharapódzott. Mióta a hírlap-irodalom annyira elter-

jedt, nincs olyan nemcsak életpálya, de még műveltségi fok sem, melynek rovására valami lapocska nem üzérkednék. Vannak e szerint oly emberek számára szánt lapok, kik a hajós legényekkel, sőtörökkel, csatarnatisztítókkal. házi szolgálkkal egyenlő műveltségi fokon állanak. Minden számuk egy egy szemetes kocsija az aljasságoknak. A tudatlanság baromiségát csak durvaságuk múlja fölül. A levelező irányla valódi istálló illattal jelenik meg; helyes írásról, szókötésről szó sincs, csak bög. és e bögés igazán állatias. Ha a litvániai bivalok beszélnének a farkasokkal, csak ily nyelven társalaghatnának egymással. Ezek az úgynevezett irodalmi suhancok. kik hébe korban nálunk is megkísértik szerencsájüket t. i. magyarul, mert németül még virágzással is dicsekedhetnek.

A hiúság, előkelőség egyik jele a német irodalmárok-nál. hogy alig van lapjok, melynek szerkesztője legalább is nem bölcseleti tudor, dr. Philosophiae. Ámbár a sok német egyetem közöl egyik sem tud előléptetésükről; a lángész magában hordja a tudori oklevelet. A legtöbb dr.-rel pompázó irodalmár még azt a 100 frtot sem fizette le, amennyibe a tudori cím kerül pl. a jénai, tübingeni stb. doktorgyárakban. így szerepelt egy nálunk is igen olvasott bécsi lap szerkesztője is évek óta dr. Landsteiner név alatt, míg a törvényszék előtt ki nem sült, hogy ő kegyelme se nem doktor, se nem Landsteiner. hanem Schnutti és semmi. De azért Schnutti úr továbbra is csak megmaradt a dr. Landsteiner név-nél, megtagadván becsületes nevét mindörökre. Nálunk a dr. cím eddig még nem nagyon volt kapós sem pénzért, sem tudományért, hanem az újabb doktorátusi rendszer mellett remélhető, hogy egy pár évtized múlva nem lesz magyar irodalmi főnök, ki e díszes cím nélkül hirdessen előfizetést valami szükségét pótló lapra, amely szükségről persze legfőlebb az ő zsebe tud valamit.

Uracskok, grófok, hercegek szeretnek verekedni, azaz: párviadalozni, ez már az előkelőséghez tartozik; egy kis karcolat az orron a férfi bátorság ezüst pró-

bája gyanánt tekintetik. Minthogy az igazi proletárság mindenben a magasabb osztályokat majmolja, főleg pedig azoknak gyarlóságait: könnyen elgondolható, hogy az irodalmárok is, mint a szellem szegény lovagjai igen veszekedők. A papíron évről-évre viaskodnak csőrükkel és karmukkal; időnkint tehát a tollat kardnak kell fölváltani, hogy a közönség előtt tekintélyt szerezzenek. Rész nyelvek persze azt fecsegik, hogy az irodalmár-viadalok épen nem gyilkos természetűek.

Az idősb Dumas Sándor igen sokszor vívott, és mégis természetes halállal múlt ki. meg sem ölt senkit.

Egyszer Jules Janinnal szállt síkra. Dumas a kardot választja. „Az lehetetlen, mond az ellenfél; mert én egy titkos szúrás tudok, melylyel önt egy pillanat alatt leteríthetném. Én csupán nagylelkűségből a pisztolyt választom.

„Oh, oh! Pisztolyt! kiált föl Dumas, ön bolond, kedves Janin úr! Én egy szúnyogot lelövök 40 lépésnyiről, ön pedig nagyobb egy szúnyognál.

Ennek következtében aztán összelelkeztek, mint két jó testvér, kiknek mindig szeretni, becsülni kellett volna egymást.

Egy másik alkalommal úgy egyezett meg ellenfelével, hogy nem fognak találni, csak úgy színleg vívni. Kardot rántanak. Dumas rettenthetetlen! ellenfele ovatos! „Védje magát, az ördögbe! kiált egyszer Dumas. különben nagyon könnyen elbánom önnel!“ — A másik pillanatban már: „Ah!“ kiált föl, és fegyvere kihull kezéből. Ellenfele könnyű sebet adott vállára, hogy a szájhóst megtanítsa. „No. mit mivel ön? kérdi Dumas, megfélekedve magáról, ez az egyezés ellen volt.“

Mind ez apró hiúságok csak megbocsáthatok volnának irodalmár uraiméknak; de ez mind csak füstje a keblükben dülő becsvágy emésztő tüzének. Akilegkönynyebb és legrövidebb utón politikai befolyástakar szerezni. irodalmárrá lesz; valamint az. ki a művész világban szerepet szeretne játszani, de érzi magában, hogy a művészet nemtője nem mosolygott bölcsőjére, műítészsze lesz, és ítéletet tart egy ország, egy világrész művé-

s z e i, de csak élő művészei fölött; met nem rég egy Parisba vetődött magyar fiatal ember iettj ki talán soha egy ecsetet sem mosott ki, pálcát tbrt minden honi művészünk fölött, így remélvén aesthetikai tanszéket v Ívni ki magának a magy. kir. egyetemem) hol már mások hasonló úton jutottak tisztessége kenyérkeresethez. Minden bukott lángész, ki hiába reménykedett „királyi kenyér, — nálunk állani szolgálat — élvezetére szert tenni, legkönnyebben remél boszút állhatni, ha az irodalmárok közé áll. Ott foglal állást a napi sajtóban és onnan izén háborút a világnak.

Az irodalmárság sajtáságos kovászát, (assa foetidáját) teszik a zsidók. mely a tömegbe vetve elősegíti a rothadást. Mózesből elpártoltak, a kereszténységet nem fogadták el; így az ő véleményeiknek csak egyetlen vezércsillaga maradt, — az arany borjúi — A keresztény irodalmárnak, még ha a keresztényléggel külsőleg szakított is, ezred-éves keresztény műveltség következtében, még is marad valami megszökött illem-érzék vérében; az arany borjúnak nincs szemérme, nincs embersége. A becsületérzék alszik a zsidóban, mint a paraszt a prédikáció alatt. A zsidó szelleme inkább hajlik a szétszedésre, mint az összetevésre, a szétbontás könnyebben esik neki, mint az összerakás, az ő ereje a tagadásban áll, mert ebben gyakorolja magát már 1800 esztendeje. E kételkedést hajlam fejti meg a zsidó csekély alkotó erejét; aki nagyon szeret tagadni, nem szeret alkotni, az csak bírál, (kritizál.) Innen a mai sajtó a zsidóra nézve lekaszált rét; mert amint láttuk, a sajtónak minden hatása nemleges. A zsidóban sok szellem, esprit van, a szónak francia értelmében, amennyiben e szellem az uralkodó gondolatoknak vig mestere, udvari bolondja. E hajlamot fejlesztik és ápolják a talmudtanulmányok: Saphir a talmudból tanulta szójátékait. A genius messze látó, alkotó pillantása hiányzik nála, de van élce és egybevető tehetsége: e furfangos, ravasz és csempész cselédjei az értelemnek. Az egybevetés uralkodik a pillanaton, s következőképen a sajtón is, amennyiben a pillanatnak semmi sem zsák-

mánya annyira mint a sajtó. A zsidó politikus azért űz mindig tűnékeny, alkalom szerű politikát, mert nagy elvek, valamint látnoki tehetség hiányzik nála. Azért is oly ügyes a „minéppünk“ az emberi szellem kis iparüzletében; ügyes színész, ügyes zenész, ügyes bankár, ügyes kalmár, ügyes hírlapíró. A zsidónak minden emancipatio mellett sincs hazája, nincs otthona; akár hol születte anyja a világra, nem volt alatta honi föld mert Ahasverus országról országra bujdosik. Mióta az ellankadt Üdvözítőtől a pihenő helyet szívtelenül megtagadta. A nemzetiség érzelmének a zsidó keblében nyoma sincs; Portugáliában nem portugál, Törökországban nem török, Lengyelországban nem lengyel, Németországban nem német, mindenütt zsidó, telivér zsidó, és minden nemzet iránt egyenlőképen érez. Vallás, haza, király, minden — a zsidónak csak annyit ér, amennyi hasznát veheti. Ez utóbbi ponton Lukás. „Die Verjudung des christlichen Staatsrecht“ munkából kölcsönözte, és azt jegyzi meg róla, hogy az alkalmasint zsidó tollból eredt, miből láthatni, mily eszközökhöz képes nyúlni egy zsidó. Miért nem? Ha a Barátfülek stb. írója lehetett katolikus ember, ki műveltségét a barátoknak köszönhette, mi nem lehetséges mai napság, csak a szabadelvűség nagyobb dicsőségére szolgáljon. — A zsidó, végzi szavait Lukás, száműzött a vallásból, a társadalomból és államból, azért találjuk a zsidó irodalmárt mindenütt első sorban ott, ahol a világosságot eloltják és a tüzet szítják. A zsidók képviselik az irodalmárságot a negyedik rend minden következményével együtt, és a zsidó irodalmárok száma már légió. Ilyenek a sajtógyármunkásai; a gyártulajdonosok kissé mások!

1) Leipzig Heinrich Matthes.

### III.

## A sajtó-üzlet.

Kein Geld, kein Kiel.  
Bismarck.

Korunk irodalmársága az ipar és kereskedelemmel egy rovatba tartozik. Vannak könyvkereskedők, van könyvvásár. Az irodalmi termékek emelkedése és esése a kínálat és keveslet közti ingadozástól függ. Az irodalmi kis iparral az irodalmi gyárak állnak szemben: a munkások gazdagítják a gyár részvényeseit; az újságírók az újság tulajdonosokat. A büszke emberi elme a napi sajtó által a tőke szolgálatába állt és szolgálja annak.]

Kevés hírlap kivételével, melyek többnyire tudományos szaklapok, az egész sajtó pénzért szolgál. A lapok kisebb részét fölülről, nagyobb részét alulról fizetik. Az előbbiekhöz tartoznak a minden néven nevezendő hivatalos és félhivatalos lapok, és olyanok, melyek kisebb pártoknak közlönyei; — az utóbbiak egész serege a tömeg szükségletére, gyarlóságaira és szenvedélyeire építi üzletét. E mellett azonban vannak oly hivatalos közlönyök, melyek a tömeget is felhasználják. valamint oly néplapok, melyek segélyt, (subventiót) is elfogadnak. Jól szervezett államban mindennek össze vágónak kell lenni. — A hírlapok tehát részént nyereségért dolgoznak, részint hogy a néptömeget megdolgozzák; első esetben a pénz cél, másodikban eszköz a célra. — Gazdag emberek, nyomdatulajdonos üzerek, részvénytársulatok azért alapítják a hírlapokat, hogy legyen fejős tehenök, mely őket tejjel, vajjal és túróval ellássa.

Ha valahol politikai párt merül föl, mely elég nagy számúnak látszik arra, hogy a szükséges előfizetőket szolgáltatassa; azonnal ajánlanak rendelkezésére hírlapot. Vagy valamely új vallásfelekezet képviseli a

kellő darabszámot, bizonyosan nem fog hiányzani ember, aki annak számára és bőrére lapot alapítson. És mindegyik a „jó ügyért“ alapítja lapját, és mindegyik számít a párt vagy a felekezet részvételére.“

Aztán ha a vállalat kifizeti magát, akkor a „jó ügy kedvéért“ fölhasználják, ha pedig ki nem fizeti magát: akkor a manó elviheti a vállalatot a „j ó ü g y g y e l“ egyetemben.

Csak elvétele alapítanak lapot egyes férfiak, vagy pártok pénzbeli áldozatokkal elért, eszmeért; ezek arra számítanak, hogy évés közben jön az étvágy, és remélik, hogy kicsinyenkint nevelnek magoknak közönséget. Ily lapok azonban nem állhatnak fön soká ez állapotban, hanem vagy jövedelmezni kezdenek, vagy összemennek; de semmi esetre sem tartoznak azok közé, melyek a sajtó nagy hatalmiságát teszik. Valamint mindenféle színü, mindenféle fokú és izü likórt készítenek: úgy hírlapot is, amint a közönség ízlése kívánja.

Nagy hálával semmi esetre sem tartozik a közönség az újság író urak gyártmányáért; mert hisz az egész üzlet, és aki ügyesen viszi, jó kamatokat húz belőle. Vannak nyomdai készítmények, melyekre nézve e kifejezés „szellemi termék“ valóságos gúny. Ha az irodalmár uraknak jövedelmezőbb kilátásaik volnának, bizonyosan más üzletet kezdenének.

Azon jelentékeny költségeknél fogva, melyekbe egy naponként megjelenő hírlap kerül, és azon meglehetősen üzleti tőke mellett, melyet az igényel: elkerülhetlenné lett, hogy a napi sajtó a pénz hatalom kezeibe ne jusson, minthogy a múzsák mindenütt szegények sőt sokszor koldusok. Az irodalmárok, kik az újságot írják, csak igen ritkán tulajdonosai is annak; a tulajdonosok az alapítók, (Gründer) az irodalmárok csak napszámosok. — Az alapítókra nézve az újság első sorban üzlet; és minthogy azok határoznak fölötte, ennél fogva mindenben az üzleti tekintet irány-adó, melynek minden egyéb alá van rendelve. Nálunk erre az Athe-

naeum kiadó társulat szolgáltat példát, hol Deák és Tisza párti lapok ugyanazon nyomda főstékből kerülnek ki. S a melyiknek pártja kormányra jut, az lesz kormánylappá, míg a másik ellenzékké. Ki ne emlékezék a „Hon“-ra, mint volt ellenzéki lapra? Minden üzletnek oda kell törekednie, hogy termékeit a lehető legolcsóbban állítsa ki; már pedig a szedés, nyomás, papír és posta költségek meglehetősen egyformák; következképpen csak a napszamosok, vagyis az irodalmárok díjain lehet valamit megtakarítani. Ennél fogva a sajtó és más gyári üzlet között tökéletes hasonlóság létezik: Ökör szánt a lónak, a munkások éhen halnak, a munkaadók zsirjokba fúlnak.

A hírlap kiadás még mindig a legjövödelmezőbb üzletek közé számítható, és a Zangok, Veron-ok és Greeley-k száma, kik a sajtó által milliomosakká lettek, nem csekély.

Németországban Zangura bécsi „Presse“ volt tulajdonosa híresedett el. Ez most milliomos, és a császári város leggazdagabb emberei egyikeként tartatik. Zang úr 1848. előtt sütő mester volt Parisban, neve még most is ott díszük a butikjain a Richelieu utcában, mint „bécsi szarvas (Kipfel) és pereg“ sütőé, az új tulajdonos nem tartotta tanácsosnak a cég megváltoztatását. Alig ütött ki 1848-ban a bécsi forradalom, Zang úr azonnal cserben hagyta a pereg sütést, sietett Bécsbe és ott elkezdett a sajtóban szerepelni. Üzletébe csaknem kizárólag zsidókat alkalmazott; fő szerkesztő, segéd szerkesztő, és a többi irkász mind zsidó volt. Zang úr megértette kora szavát és üzletét a szerént alkalmazta. Minden nyegleség, (sarlatán-ság) mozgásba tétetett, és a legaljasabb megvesztegetés is tárt karokra talált. És Zang úr milliomossá lett. Lám, mily hálásak a „jog, igazság és szabadság“ az ő lovagjaik iránt! („Recht, Wahrheit und Freiheit“ volt a cégére Zang úr, „Pressé“-jének.) Azonban Zang úr zsidai egészen másképp, mondhatni igen gonoszul viselték magokat az ő gyár-urok iránt. Egy szép reggel föllázadtak Zang úr ellen, mint ki valódi Zange (harapó



fogó) és alapították magok kezére a „Neue freie Press é“-t. Ezt a „Neue freie Pressé“-t a bélyegilleték kimutatása szerint 1867-ben már 17,000 példányban nyomták, a Zang-féle vén „Pressé“-t már csak 16,000-ben. Mielőtt ez a verseny keletkezett, volt oly folyam is, mely Zang úr zsebébe nem kevesebb, mint 200,000 frt tiszta jövedelmet csöpögtetett. Ekkor azonban boszuságában eladta újságát bizonyos nemes Geitler lovag úrnak és pedig kerek szám egy millió frtért o. é.

Párisban dr. Verón a francia Zang. Egykor csodátévő doktor, a Regnaud-féle mellcukorkák föltalálója, azután a sajtó által milliomossá lett a nélkül, hogy csak egy pillanatra is megszűnt volna a nyelvtannal, helyesírással hadi lábón állani, mi épen nem ritkaság az irodalmár uraknál. Sőt még 6 kötet emlékiratot is szült a világra, hanem persze a szülői fájdalmakat mások állották ki helyette, kiknek különösen hálás gyomruk vala. Mikor még sebész volt, nem egyszer hibázta el az ért, melyet meg kell vala vágnia, hogy a szenvedő emberiség vérét lecsapolja; de mikor a sajtó által a közönség arany erébe kezdett vágni, sokkal jobban talált. — Dr. Verón a „Revue de Paris“ (párisi szemlét) alapította és szemlétjét a radikális ellenzék mindkét szárnyával nyitotta meg. Felbízattva aztán Thiers úrtól, ki egy miniszteri jégzajlás alkalmával tárcáját veszette vala, megvette Verón úr a Constitutionelle c. hírlapot, épen mikor az aszkóiban már-már kimúlándó vala. Thiers száz ezer frankot kölcsönzött neki, hogy a lap rendelkezésére álljon. A kis miniszter minden reggel, míg szakállát borotválja vala, mondatolá (diktálá) a napi vezércikk irányát, ezt azután Verón úr cipelte gyarába, t. i. a Const. szerkesztőségébe, hol a nyers anyag kikészítésén számos munkás izzadott. Mikor aztán Thiers úr megint a húsos fazék mellé jutott, hálátlanul viselte magát. Verón ugyanis valami állást kért tőle, mely neki tekintélyt adna; a miniszter hátat fordít és így szól: „Ön lehetlent kíván!“ — Képzelmelni, mily haszontalan ember lehetett Verón úr! — Veron úr erre, hogy mérgét kiönthesse, nem habozott, hanem kitűzte

a socialismus zászlaját. Megvette ugyanis Sue Eugén „Bolygó zsidó“ című regényét, mi által hírlapjának előfizetői mesés számra emelkedtek, Verőn úr pedig ezért a kis socialis bűnért zsebre rakott 7—800,000 frankot. E botrányos regény ugyan egész Franciaországot megmérgezte, de mit törődik azzal egy üzér? A mérget megvették, Ízlett nekik, most már keringethetnek tőle, mint a kerge birka. Igaz, hogy egy nagy egyházi rendet csúfosan bemázolt rágalmaival; de hisz ott van — Verőn úr szerint — a sajtó e rend számára is, hogy magát ismét fehérre mossa, — tegye. Mindenki a maga üzlete után él úgy, amint lehet.

Amerikának is meg van a maga Zangja, kit ott Greeley Horacnak hínak, a „Tribüné“ c. hírlap alapítója. Midőn Greeley 1841. apr. 10-én lapjának első számát kiadta, 1000 dollárt kölcsönzött rá. Az első heti kiadások mindössze 525 dollára rúgtak, 1867-ben csak a telegrammok, melyeket a lap egyetlen egy nap kapott, 1500 dollárra emelkedtek. 1846-ban részvénytársulat vette át a Tribünét, kibocsátottak 100 részvényt 1000 dollárjával, a mondott 1867. évben már egy részvény 6000—6500 főt. dollárt képviselt. 1865. évben az osztalék 165.000 dollárt tett, melyből egy-egy részvényre 1650 dollár jutott. — A múlt évtizedben Összegyűjtötte Greeley vezércikkeit, melyeket az amerikai polgárháborúról a Tribüné számára írt, kiadta „A mericans Conflict,“ Amerikai háború c. alatt. A példányok száma meghaladta a 200,000-t és a szerző kapott érte 59,000 dollárnyi tiszteletdíjt. Rendes évi jövedelme Greeley úrnak amaz években 40,000 dollárt mindent bizonynyal kitett. E lapból háromféle kiadás jelenik meg, egy naponkint, egy félhetenkint, egy pedig hetenkint. Az elsőből 40—50.000, a másodikból 30.000 és a heti kiadványból 100.000 példány. Azonban van oly lap Amerikában, mely még e számokat is meghaladja. — A „Tribüné“ az északi államok radikális köztársasági pártjának közlönye, melyen az utósó polgárháborúban kiontott vér szárad, — de mit törődik ily csekélységekkel a sajtó ipar-üzlete!

Igaz, nem minden hírlap teszi Kroezussá tulajdonosát, de ez így van minden gyárüzletre nézve, melyek közül egyik nagyban, másik kicsinyben termel. Egyik aztán virágzik, másik tengődik, a harmadik bukik; de egészben véve a sajtó üzlet még mindig elég vígan éli világát és szó sincs arról, hogy az irodalmárok fölmondják a munkát. — Az emberi szellem gyármunkássá lett!

Nem akarom a t. közönséget egy-egy lapnak évi költségvetésével untatni, még csak pár érdekes példát hozok föl Angolországból, hol minden nagyban mén; következésképen a sajtó üzlet is. A „T i m e s“ számai minden tekintetben mesések! A Walter család, az óriási lap tulajdonosa, milliókkal számítja a sterlingek fontjait. Ha egy leányt kiházasít, mi néha megtörténik, mennyasszonyi hozományul egy oldal hirdetményt kap, azaz: egy oldalhirdetménynek jövedelmét. Lehet képzelni mennyit jövedelmez a lap! A berlini „Kladderadatsch“ évenként 55.000 tallért jövedelmez tulajdonosának — A berlini „Volkszeitung“ minden olcsósága mellett is 50.000 tallért, valamint a „V o s s i s c h e Z e i t u n g“ hasonló összegecskét biztosít a Vostj örökösöknek.

Amint látjuk, egy sajtó-üzlet alapításához épen nem kívántatik tudományos képzettség, csak töke kell hozzá. Mire valók volnának az irodalmi munkások? Azt gondolja valaki, hogy egy üvegkereskedés tulajdonosa, ki iparkiallításon kitüntetésben részesül pompás edényeiért, tudna csak egy gyógyszeres üvegcsét is fűjni, vagy egy palack dugaszt kiköszörültni? Épen abban rejlik a mindenható túke varázs hatalma, hogy semmit sem termelés mindent fölemészt. így egy sajtó, üzleti vállalkozónak is csak egy kis üzleti ismeretének kell lenni, hogy megítélhesse, vajjon a termelendő cikknek akad-e vevője, vagy nem. E szempontból fogadja föl munkásait. Tehát itt is tökéletes hasonlóság van egy sajtó üzlet, és más gyár ipar között. — Egy porcelán gyárban pl. vannak, festők, rajzolóok, aranyozok üzletvivők, könyvvivők, stb. kiket meglehetősen fizetnek. úgy hogy ezek idővel némi jólétre, talán épen

önálló üzletre vergődnek; de a közönséges agyaghor-dók. kerékforgatók örökre csak máról holnapra élnek. Egy jövedelmező sajtó-üzletben is vannak itt ott tisztességesen fizetett szerkesztők, pl. a „Times“ főszerkesztője 4.000 frt Sterling, vagyis 40,000 frtot húz: míg a közönséges újdondászok soha sem jutnak zöld ágra. Oh a gyárosok kemény szívűek, lelketlenek! Wuttke beszeli, hogy bizonyos sajtó-üzlet egy irodalmárnak 1 pfenninget fizetett soronkint. — Természetesen, rosszul fizetni, a jó jövedelmet besöpörni, ez az életszabálya minden jövedelmező üzletnek.

Tagadja, akinek tetszik, hogy a sajtó nem pusztá üzlet dolga. Am értsük meg, mit akar e tétel mondani. Az újságnak vagy hírlapnak, nem az értelmiség ad irányt, hanem az érdek. Az irodalmároknak azon alap-hang szerént kell hangversenyöket lejátszani, melyet nekik a kiadó ad. A tárgy változatai önálló szerzemény-nek látszanak, és pedig mind a pénz qsengése szerént hangolvák A tulajdonos talán tudatlan fickó; mit tesz az? Akinek pénze van, eszének is kell lenni, mert a zsebében egy sereg főt hord, mely mind ő helyette gondolkozik. A hírlapok kiadói és szerkesztői kénytelenek nem csak megcsonkító és elcsavaró vizsgálatot (censurát) kikötni munkatársaik félfogadásakor, hanem még saját tollúkat is bilincsekbe verni: az önállóságról valói lemondás elengedethetetlen. Lehet-e ennél lealázóbb szol-gaság az emberi szellemre nézve? Aki meg nem akarj hunyászkodni, mehet, szerkesztöket és levelezöket felmondásra szegödtetnek. —A sajtó a sokszorosított ige. Az ige már gyakran vált tüzlánggá, mely országokat, népeket elhamvasztott; két élű fegyverré, mely a lelket megvérezte; az ige már sokszor volt mennydörgés, mely iszonyt és rettegést terjesztett, valamint enyhítő balzsam is a fájó sebekre; de csereberélő zsidórusok rongypapírjává a sajtó által lett. Az ördög csak megmérgezte az igét, a sajtó áruba bocsátja.

Minden jövedelmező üzlet versenyt von maga után és a sajtó-üzletben a verseny nyomasztóvá lett. Németországban 1867-ben 1200 könyvkereskedő volt, s majd

mindegyiknek megvan a maga hírlapja már csak az irodalmi vállalatokra nézve nélkülözhetetlen hirdetésmények végett is. Mások azért alapítanak hírlapot, mert más szolid üzletbe vágni néni képesek. Minden kis mezővárosnak megvan a maga lapja; középszerű, mintegy 10,000 lakosú városnak már kettő is egy konzervatív, egy szabadelvű, vagy egyházi és politikai; mert e szerint oszlik meg a lakosság érzelme és e szerint üzérkednek a vállalkozók; fővárosok százával termelik a hírlapot. Az ember élni akar és ahol egyik másik némi, sikert mutathat föl. megkísérli a harmadik, negyedik is. E verseny természetesen az erők végtelen elforgácsolását vonja maga után, ez megrontja az árut, meg a munkásokat.

A vállalkozó gondoskodik, hogy hírlapja amennyire lehet, omnibussá legyen; az irodalmároknak kötelességük ahhoz alkalmazkodni, mert a verseny szorítja őket. A Timesben pl. következő tételt vettek a programúiba: „az alakításra kiváló gondot kell fordítani; gyors felfogás és éles Ítéző tehetség többet ér, mint az elvek szilárdsága.“ Egy szabadelvű lapban mi akadályozhatná pl. hogy Istent és az ő szentjeit jól megrostálják; hisz a mennyei lakók nem fizetnek elő; de a bürokráciát megtámadni nem szabad! Miért nem? Azért, mert a bürokrácia dölyfös l Igen jól van. hát ott van más hírlap; — igen, de a bürokrácia nálunk vásárolja rovatos papírjait, mi évenként 10,000 frtot hoz a konyhára, érte ön, irkász úr? — De már egy néplapban le lehet rántani a kormányt, és minden egyéb hatóságot, elüljáróságot; mert a hivatalnokok csak kis számmal előfizetnek, és papírjokat másutt vásárolják. A népet azonban, ha még oly részeges, ostoba és féktelen is, kímélni kell, mert a ‚nép‘ előfizetőnk! így van ez kevés változattal mindenütt; ez épen az üzlet! A pénztárcának nincs szemérme. A becsület? — hangzatos, üres szó! Szeretet? kellemes képtelenség! Önfeláldozás? tévely. mely egy boldogabb korból maradt ránk! Hazafiság? hősi gyöngeség! Önzetlenség? — merő bitangság! Éljen az önérdek! Ez a jelen kor Is-

tene és vallása! Mi van ezen kívül a földön valami kézzel fogható? Legfőlebb a nyomor és szükség. Éljen a pénz! Kamatszelvény az uralkodó planéta.

Ha az üzlet valamely tárgyat keze közé kaparít, az bizonyosan csak hamar hamisítás alá esik. A bor, melyet iszunk, spiritus szagú, vagy felényiben víz, a sör föleresztett szirup; a selyem indiai pamut; a hírhedt porosz szén helyett kovácsi szenet kapunk. A gyógyszerek, amennyiben a rendőrség figyelmét kikerülhetik, hamisítvák, mint ezt az úgynevelt tiltott orvosságok elemzése bizonyítja. Egyszer egy ily tiltott szert kértem bizonyos gyógyszerárban,, a segéd úr, vagy hogyan tisztelik, szemembe mosolygott, mintha azt mondta volna, hogy okosabb embernek gondolt volna, semhogy olyasmit vásároljak. Azóta elment minden kedvem attól a hírlapokban főnkürtölt mindenféle csodaszertől, mely a hirdetmény szerint mind csalhatatlan, így pl. az is, mely szakállt, bajuszt, s a kopasz fejen hajtat növeszt. Ha ez is csalhatatlan, akkor a tenyerünkön is ki kellene tőle a szőrnek nőni. Akinek tetszik, kísérelje meg. így vagyunk az igazsággal is, mióta az ige az üzérkedés zsákmányává lett: általános hamisítás, az igazi a hamisította! ki nem állhatja a versenyt; csak egyes szellemi aristokraták becsülik még az igaz szót.

A sajtó a tőkepénz tulajdonába ment át, következőképen magával hordja annak minden bűnét is. A nagy hírlapok a kozmopolita pénz vállalatai, végeredményben a pénzintézeteké, a tőzsde farkasaié.

Eddig még csak egy fajtát ismertük meg az irodalmi gyároknak, t. i. a szerkesztőségeket különféle munkatársaikkal és levelezőikkel; de vannak még másféle tőzsérletek is. Ilyenek mindenekelőtt a könyomatú l e v e l e z é s e k: mert nem csak a kiadók űzik ám nagyban az üzletet, hanem a levelezők is. Egy irodalmár, ha a levelezésből akar élni, kénytelen több hírlap számára szállítani áruit; mert egy lap ritkán ad oly tiszteletdíjt, melyből élni lehetne. Igen,

de naponkint több különböző tartalmú levelet írni igen nehéz, és az anyag sem futja ki; ugyan azon közleményt pedig többször leírni nagyon fárasztó és unalmas. Hogyan segít hát magán az élelmes üzér? Egy badeni irodalmár, dr. Singer, a harmincas években könyomattal sokszorozta közleményeit és pompás üzletet csinált. 21 lap tartotta és fizette leveleit. Ekképen dr. Singer ugyanazt tette a sajtóval, mit Shakspere a Sz. Iván éji álomban a színművei; bevitte a komédiát a komédiába. Valamint a Sz. Iván éji álomban magok a színészek a színpadon egy más színműnek nézőivé lettek: úgy a hírlapok is, míg a nagy közönséghez beszélnek, addig magok is közönségévé váltak a hátuk mögött lappangó könyomatú ős hírlapoknak, melyek a nagy közönség közé nem jutnak, hanem csak a szerkesztőségi irodákba, melyeknek hírlapjai sokban csak amazok lenyomatai. Mások ez új üzletet kibővítették; fölfogadtak egykét irkász legényt, kik az újdonságokat fölszaglálták és összehordták; így lett a levelezőből hivatalszoba, a kézműiparból gyártelep. A verseny ugyan itt sem maradt el, hanem az üzlet azért virágzik, noha ma már igen sok ily könyomatú hírgyár van.

A könyornatú levelezések a sajtónak hatalmas központosítását szültkék: ezek által egy újdonság, egy hazugság, egy jó vagy rász eszme száz meg száz lapba bele kerül. Egy ily központi közlöny fontossága a napnál világosabb; és aki tehette és teheti, iparkodik is azt fölhasználni. Politikai és társadalmi hatalmak, tekintélyek, államférfiak, tőkepénzesek nagy összegeket áldoznak, hogy ez egyetemes hirgyárakat magoknak lekötelezzék, jól tudván, hogy szóval fogják az embert is. nem csak a madarat. Tehát egy üzlet-ággal ismét több, s ami több, egy sajtó-üzlettel; hogy a, m i népünk<sup>1</sup> azonnal ott termett, azt mondani sem kell. A könyomata újság irkászata kiválólag zsidók kezében van, akik pedig rász üzletre nem igen szoktak seregelni. Ma már Budapesten is több ilyen őslap létezik. Innen van. hogy ugyanazon hírek egyszerre jelennek meg mindazon la-

pókban, melyek ez ős forrással üzleti viszonyban állnak.

Amint láttuk, e könyomatú hírgyarak le felé, t. i. a tömegem nem nyereszkedhetnek; tehát föl felé kellett szerencsét próbálniok. így jutott ez üzlet-ág különféle kormányok, hatalmas pártok, vagy társulatok s z o l - g a s á g á b a. így történt, hogy a szerkesztőségek sok ily levelezést, újdonságot, hazugságot, kacsát most már ingyen kapnak, helyükbe küldik, csak hogy közöljék azokat. így találták föl a bölcsek követ: s habár vasból nem lehet is aranyat csinálni, de szóból igen. Ilyen forrásokból csörgedeznek, áradoznak hírlapjaink vizei!

De még a könyomatú hirgyár sem minden! Némely lap átallja fölvenni az oly közleményt, mely egyszerre hús más lapban megjelenik. A hírlapok irányukra, modorukra, irányukra nézve végtelenül elütnek egymástól, már az irányra való tekintetnél fogva is kénytelenek e könyomatú közlemények gyártói lehetőleg pártatlanok lenni. Éltető elemök az újdonság, az okoskodás, pártszínezet annál kevesebb szerkesztőségbe juttathatná ezeket, mennél kirívóbb volna pártszínezetök. Igaz, hogy az újdonságba is lehet némi irányzatosságot csuztatni, miért is a nap hősei, az uralkodó pártok méltányolják is azokat, de még sem nélkülözhetik teljesen az okoskodást, e végre tehát egy más közegről kellett gondoskodni; így keletkeztek a kormányok keblében az úgy nevezett sajtó osztályok. Legelsőben is a porosz kormány szervezett ilyet, a többiek aztán utánozták. Egy irodalmár, kit a kormány a szükséges pénz eszközökkel ellát, fölbérel egy sereg irodalmi éhen kórászt, kik 15,30 tallérnyi havi zsoldért kötelezik magokat, hogy a kormány érdekében irt közleményeiket mindazon hírlapokba becsempészik, melyek azokat hasábjaikba fölvenni készek. E közleményeket aztán minden egyes lap szelleméhez alkalmazkazzák. A szerkesztőségek sokszor nem is tudják, miféle szolgálatban áll, az ő bécsi, berlini vagy pesti levelezőjük, egészen függetlennek tartják őt; némelyek tudják, de azt gondolják, hogy e sajtószolgák jól értesültek, ha



már a minisztériumtól nyerik a sugalmazást. Megengedik nekik, hogy közleményeikért „kezeskedhessenek“; ha különben a bábuk oly ügyetlen ugrásokat nem tesznek, hogy bugyogójok alól kilássák a drót, melynél fogva táncoltatják őket. A sajtó osztályok tulajdonkép a „független“ lapok számára vannak föllállítva.

Végezetül még egy sajtó-üzletet kell megemlítenünk; a tele gráf ügynökségeket. Ezek ugyanazon szerepet játszák a telegráfon, melyet a könyomatu hirgyarak a levelezés által. A telegrammnak drágasága már eleve a pénz hatalom kezébe szolgáltatta ez ügynökségeket; és valóban e mai napig a kormányok és zsidók uralkodnak fölöttök. Londonban a Reuter és Scharfféle, Párisban a Havas-Büllier, Berlinben a Wolféle és Bécsben a Correspondenzbureau. Ez ügynökségek minden nagyobb udvarnál, börzénél, tengeri kikötőnél tartanak ügynököket, és mivel a költségek miatt csak fontos híreket táviratoznak, következésképen csak is fontos egyéniségeket alkalmaznak ügynököknek. Közönséges irodalmárok számára csak a városi járda, meg a városi pletyka áll nyitva. Telegráfi ügynökségeket e szerint csak milliomosok alapíthatnak. Mily jelentősége van egy ily üzletnek az egész sajtóvilágra, könnyen belátható.

A hírek, melyek a villám hátán nyargalnak, ütnek is mint a villám. A tulajdonképeni tudósítás, a levél, az előre küldött telegramm mellett egy utó-irat jelentéktelenségére süllyed. Már most, minthogy minden telegráf-ügynökség miniszterek és tőzsérek kezei közt van: könnyen felfogható, mily űrnek kell sokszor egy távirat és az igazság közt lenni!

A leggonoszabb hírben álló telegráf-ügynökség a turini Stefanié. Ez teljesen az olasz minisztériumtól függ, fűtyül vagy hallgat, amily hangjegyet az tart eléje és páratlan szemtelenséggel szórja világba hazugságait. Csak a pápa közelgő halálával hányszor boldondította a világot! A párisi lapok kinyomatják; e csatornán át foly aztán a zavaros víz a német lapokba,

meg a mieinkbe. Sokszor a levelek — földerítik a hazugságot; — de nagy későn, akkorra a világ már el is feledte a hazugságot, mely melegében megtette a hatást.

Az 86'. augusztusban Catania városa azt üzenete egy küldöttség által Garibaldinak, hogy örömmel fogják őt fogadni; a Stefani ügynökség pedig ezt telegráfozta egész Európának: Catania tudtára adta Garibaldinak, hogy az ő városukban pártolókra ne számíton. Mit használ, ha hetek múlva a hazugság kiviláglik? Ily nyilatkozatokat többé már senki sem olvas. — Stefani uram annyira megy, hogy sokszor egészen ellenkezőjét telegráfozza annak, amit az olasz parlamentben beszélnek.

Ezek a sajtó gyárai, gyárosai és gyármunkásai; az egész — a pénz körül forog. Egy rész a tömeg agyagföldét fúrja, hogy forrást találjon, mások az esővizet fogják föl, mely felülről hull; mindnyájan pénzt keresnek. Mind e mellett nincs a világon semmi oly önzetlen, oly független, mint a sajtó; napról-napra áldozatról beszélnek, melyet ők a közjónak tesznek, és találnak elbűvölt vevőkre, és haszonnal készítik cikkeiket. — A hírlapok első rendű értékpapírok, habár értékük csak egy napra szól is.

### III.

#### Sajtó-üzleti morál.

Az emberek legnagyobb részének fogalma sincs arról, miképen készül egy hírlap. Csakhogy minden reggel megkapja kávéjához a maga zsemléjét melegen, hírlapját azon nedvesen: azután épen oly kevéssé törődik az egyik, valamint a másik gyártásával.

Ha a közönség ismerné a sajtó titkait: akkor azonnal megtörnék annak hatalma.

A mi napi sajtónk úgy viselkedik mint minden jog és erkölcs legfőbb őre. ítélő széke elé idéz pápát

és császárt, igazságszolgáltatást és közigazgatást és hangos torokkal hirdeti fölséges fölügyeleti jogát. Sekrestyét és irodát, háló termek és színpalak titkait egyaránt fenyeget kíméletlen világával.

Egy ily mindeneket ítélő sajtótól csak jogosan megvárhatnék, hogy ő maga egyenes utón járjon; mert aki ördögöt akar üzni, annak magának tisztának kell lennie. Minthogy azonban ez nem áll; azért a sajtó nemhogy elűzné az ördögöt, még inkább mérgeesebbé teszi.

A legegyszerűbb ember is, ki a hírlapokról semmit sem tud, azt mégis tudja, hogy hazudnak.

Volt idő, mikor mindaz, ami nyomtatványban megjelent. úgy tekintetett, mint igaz, mint való. Csak mióta a hírlapok úgy elszaporodtak, azóta jött divatba ez a közmondás: „hazudik, mintha írásból olvasná.“

Hogyan is lehetne ez másképen! „Aki sokat beszél, — mondja' a magyar példabeszéd — vagy sokat tud, vagy sokat hazudik.“ Gondoljunk csak arra a 16—20 hasábra, melyet egy hírlapnak naponként be kell töltenie, és könnyen megfoghatóvá lesz, hogy biz ott a tiszta borral együtt sok seprő is keresztül csúszik. Hazudnak öntudatosan és öntudatlanul, gonoszságból, tréfából és szükségből.

Igen, hisz az megeshetik bár kin, sőt még a hírlapon is, hogy téved, vagy valamit félre ért; no de az ilyesmit nem is számítjuk be; itt csak a hazugságról fogunk emlékezni. Egy volt szerkesztő így nyilatkozott egykor. „A lapok fele hazudik, másik felét rászedik.“ — Es — teszi hozzá Wuttke — egy tapasztalt ember sem tagadhatja ezt, ha becsületes akar lenni, bár mily szégyenítőnek lássék is e vallomás.

Nézzük sorra e nyomtatott hazugságokat.

Egyik sajtóságaos faja a hírlapi hazugságoknak az úgy nevezett „kacs a.“ Valamint Noé apánk, hogy megtudja, vájjon a viz-özon apadt-e, hollót bocsátott ki a bárkából: úgy az ujság-írók, mikor valami titkot akarnak kitudni, kibocsátanak egy kacsát; azaz: vakme-

rőn szélnek eresztenek valamely állítást, mint a „le g-megbízhatóbb forrásból“ valót és várják, várják, nem jön-e rá cáfolat, igaz nyelven meghazudtolás, diákul dementi: ha igen, akkor magából a cáfolatból iparkodnak kiokoskodni, vájjon honnan fuj a szél.

A politikai lapok, és ezek teszik a többséget, kiválólag a diplomáciával, vagyis a nemzetközi kormányzattal szeretnek foglalkozni, annak a sakkhuzásait tárgyalják szívesen.

A jelenlegi diplomácia, ha vegyészetiileg szétoldjuk, a következő alap-elem ékből áll: képmutatásból, színlésből, ál-orcásdiból, tévútra vezetésből, tagadásból és hazugságból. Ily vegy-elemekből vevén okoskodásait, vezér cikkeit, már csak tárgyánál fogva is nagyon csalékony jószágnak kell a sajtónak lennie; alanyilag már ismerjük, miféle egyének fáradoznak annak létre hozásában. E pont igazolásául elég legyen utalnom az épen most forrásban levő keleti, vagyis török kérdésre, mely napról napra jelentékeny helyet foglal el politikai lapjainkban már évek óta, és még Isten tudja, meddig tartand még így? Kísértje meg valaki, olvassa csak egy hétig azt a mindenféle változatot, melyet ez ügyben Európa minden nyelvű és minden színezetű lapja nyújt: aztán kérdezze meg magától, mennyivel tud többet a keleti kérdéstről, mint mikor semmit sem tudott; illetőleg semmit sem olvasott, és remélem, elmegy az étvágya a keleti csemegétől.

De térjünk ezen hadi cselektől az egyszerű hazugsághoz.

Már maga a keltezés, a dátum is hazug a hírlapok homlokán; mert rendszeren egy nappal előbbre szól, hogy a vidéki olvasót elbolondítsa, mintha a régi pástétomot épen most húznák ki a kemencéből.

Továbbá, igen sok hírlap ad eredeti leveleket Moszkauból. Madridból, Párisból, Peckingből; holott általában azt lehet mondani, hogy azoknak 90 százaléka Németországban készül. Hja a németek igen tudós emberek, azt is tudják, amit soha sem láttak.

A szerkesztő irodában készítenek mindenhonnan

keltezett levelezéseket és az olvasó nem győzi bámulni a hírlapnak messze ágazó összeköttetéseit, és a munkatársak sokaságát. — Újabb időben az is divatba jött, hogy a levelező más helyről keltezi közleményeit. Ezt a névtelenség megőrzése tekintetéből lehetne ugyan menteni; de visszaélések történnek vele. így pl. Borszlóban még csak az újabb időben valódi műhely áll a fönn, melyben lengyel híreket kovácsoltak: és Európa ily közleményekből olvasta Lengyelország közvéleményét.

Míg a hazugság a maga meztelenségében lép föl, csak addig állhat meg, míg az igazság közelébe nem jut. De van a<sup>1</sup> hazugságnak oly neme, mely nagyon veszélyes és épen ez garázdálkodik a sajtóban leginkább.

T. i. nem hazudnak egyenesen, kereken, hanem csak úgy, hogy egy nyolcad rész igazat vegyítenek egy font hazugság közé. És a morzsányi igaz aztán elég arra, hogy a sajtó bíróság előtt úgy elcsürjék és csavarják a dolgot, hogy az jó lélekkel megadhatja a fölmentést.

Egy neme a hírlapi hazugságnak az úgy nevezett hűhó, vagyis a reclame; mely szó eléggé mutatja, hogy ez az üzlet francia származású; megkülönböztendő a közönséges nyeglesétől (Marktschreierei), mert ez sapkában, amaz finom köcsög kalapban (Cylinderben) jelenik meg, al nyegleség a hirdetémények rovatában, a hűhó belül a hasábokon szerepel.

Lássuk előbb a nyegleség példányait. „N o c h nie da gewesen!“ Ezt még magyarul sehol sem olvastam jól fordítva pedig ha tudnák a szédelgő (Schwindler) urak, mily szépen, mily kábítólag, vakítólag, bolondítólag ki lehet ezt magyarul fejezni, soha sem hirdetének németül! Az utókor — már t. i. a szédelgők utókora — kedvéért jegyezzük föl e nagy jelentésű szavakat magyarul; „Szem nem látta, fül nem hallotta!“ Pl. „Szem nem látta, fül nem hallotta — balhapor!“ — Ilyenek továbbá:

„Végleges eladás, gyári áron alul; vagy: ötven percenttel olcsóbban!“ Ennek a magyar nevei nem kevesebbé furcsán hangzanak. — Hát ez: „Száz arany egy poloskáért!“ de azért a poloskahad egy szemmel sem kevesbedett Budapesten. Én pedig száz arany nélkül is megmondom, mivel lehet ezeket / az illatos éji lovagokat emberségre tanítani. Tessék az ' ágyakat úgy helyezni, hogy ablak és ajtó közé essenek. aztán reggelenként jó keményen szellőztetni; mert, úgy látszik, ő kegyelmük a léghuzam iránt igen érzékeny.

— Aztán, a pörkölt kávé gőzét sem igen szeretik, ami meg paraszt izlésöket tanúsítja. — Egy másik: „Száz ezer forint annak, aki bebizonyítja, hogy a mi olajunktól nem a legsűrűbb haj-erdő nőtt legyen kopasz fején.“ — De azért a kopasz fejek egyáltalában nem hogy fogynának, sőt napról-napra szaporodnak; — talán a megnehezült élethetési gondok miatt; talán más miatt. — Vagy mit szóljunk a sok „olcsó pénz“, „billiges Geld“, „olcsóbb mint másutt“-féle hirdetésekhez? — Azt hinné az ember, hogy ily sok „olcsó pénz“ mellett az uzsorát nálunk még nevérol sem ismerik; pedig, az igazat megvallva, olcsó pénz ma már még a jótékonyág címe alatt alakult pénzintézetektől sem kapható. — Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy az annyira gúnyolt papi pénzek csakugyan olcsók; legalább a katolikus káptalanok kezelése alatt levő pénzek még máig is 5—6 százalékos kamatra kaphatók.

Hát ez mi? — Doktor úr! Kegyed zagyvaléka (mixtúrája) halottaimból támasztott föl engem! küldjön, kérem, még négy üveggel azonnal!“ És az emberek azért csak halnak annak rendje, módja szerint. „Nincs többé tyúkszem!“ „Nincs többé fogfájás!“ Nincs többé köszvény! Nincs többé nehéz nyavalya stb. stb. minden nap olvasható nagy hangú hirdetések! Sőt még ilyen is van a világon, nem! itt Budapesten! „Nincs többé ostoba gyermek! Nálam a gyermek se meg nem beteg-

szik se meg nem hal! stb. stb. Ki nem ismeri mindezen gyönyörű hirdetésményeket, ki nem nevetett már rajtok. Vagy hányan tettek kísérletet vagy egyikkel, vagy másikkal. Még csak azt nem Ígérték, hogy a kihullott fogok helyett újakat növesztenek; de még ezt is megérhetjük, mert a tudomány halad, és halad vele a szédelgés, vagy saját nevén: az ámitás, bolondítás.

Mindezen hirdetésmények tartalma csaknem kivétel nélkül rút ámitás, de azért alig van hírlap, mely azokat visszautasítaná, mert hiszen megfizetnek érte, és a hirdetésmények rovata semleges tér.

Botrányos könyveket, képeket, költeményeket, történelmeket minden tartózkodás nélkül eldicsérnek a hirdetésmények között, jóllehet a lap belső rovatain óvakodnának azt csak megemlíteni is. Még nem oly nagy ideje múlt, t. i. a szédelgés fénykorában, midőn hasonló tömeges kép- és könyvhirdetésmények nálunk is olvashatók valának úgy magyar, mint német hírlapokban. Persze, hogy a rendőrségnek föl ne tűnjék, a legbecesebb könyvek címei közé szokták azokat rejteni, mintha mai világban kellene valamit rejtegetni őrség előtt! mikor Európa nagy városaiban — a rend is csaknem rendőri felügyelet alatt készítik a legbotrányosabb regényeket — az életben, nyílt ajtóknál, nálunk nyílt helyiségekben! Az újabb időben a „Pester Lloyd“ hirdetésményei közt láttam ily könyvhirdetményt néhány hét előtt. — A „Pester Journalok“ hirdetésményei közt csaknem naponként olvashatók még ezeknél szebbek is; házassági ajánlatok, légyottak, (rended vous-k,) csábító szerelmi nyilatkozók stb. címe alatt. Es ezeket a Journalokat minden fővárosi sorházban, kis és nagy korcsmában olvassák még gyermekek is, fiuk és leányok egyaránt. Sőt még a legelőkelőbb kaszinókban is, hol egy-egy komoly lapot párt szempontból leszavaznak, holmi Journáloknak nem szabad hiányzani!

Nagyon hibáznak, akik ily hirdetésményeket ártatlanoknak hisznek, mert ha ez állna, már rég kimentek volna a divatból. Igaz, hogy az ily nyeglékhez nem járulnak napkeleti bölcsek, de napnyugati bolon-

dók annál nagyobb számmal, hogy azoknak előbb aranyukat, később mirhájokat áldozzák; a tömjén már a hirdeteményekre elfüstölgött.

Azonban a közönség egy részéhez ily hirdeteményekkel nem férhetni; az ilyenek számára a spiritust rafinírozni, finomítani kellett. Azon voltak tehát az illetők, hogy áruikat, könyveiket, művészi képeiket magában a hírlapban is szerepeltessék; ahol aztán a közönség úgy tekinti a magasztalást, mint egy jól értesült, részrehajlatlan harmadik személy véleményét. És mennél többször történik ez, annál hathatósabb; ezt nevezik reclame-nak. — Ezt egyszer másszor megtehetni egy-egy munkatárs hozzájárulásával, de többnyire meg kell nyerni az ügynek a lap tulajdonosát, szerkesztőjét is, ez pedig már költségbe kerül, de a vállalkozó szellem nem riad vissza ily csekélységekől.

A „r e c l a m e“ a legjövendelmzőbb hírlapi cikk, melyért nemhogy fizetni kellene, hanem még azért fizetnek, hogy fölvegyék. Pl. ha valamely bankár, vagy bank kölcsönt akar kötni, első gondja, a nagy lapoknak ingyen részvényeket küldeni, hogy azok a közönséget megdolgozzák. így mikor Rothschild az északi vasutat (Nordbahn) átvette, valóságos díj-jegyzéket (tariffát) állapítottak meg a hírlapok számára. Egy jelentésért az újdonságok, vagy vegyesek között, öt részvény; egy tudósításért az értekezések között, húsz részvény; egy vezér cikkért ötven részvény. — Dr. Verón, a francia rang, maga szabta meg az árt és százötven részvényt követelt Rotschildtól. (Mily szerénység!) Rotschildék leszállították száz húszra. Meg is adták az árát! Verón úr menydöröggni kezdett lapjának Olympusáról, Rotschild mint istenfélő ember megértette a magas szót, és sietett a levont negyven részvényt megengesztelni a haragos Jupitert, — Ugyanez alkalommal még más, sokkal egyszerűbb, de szájas embereket is iparkodtak legkenyerezni, így a többi között egy trombita készítő Rotschild meghitt ebédre, s annak asztalkendője alá is csúztatott egy két részvényt. A konc



megettette hatását! Az eredmény fényesen ütött ki. A részvények drágán elkeltek, de csakhamar irtózatosan leestek; a magas bank fél milliárddal retirált. miből az oroszlán részt természetesen Rotschild húzta; a kis részvényesek valamennyen tönkre jutottak. A sajtó lármájára ezer meg ezer vigyázatlan béka bele ugrott a nyereszkesedés posványába; a gölya, a posványok királya, mind elnyelte irgalmatlanul. Mit törődik azzal a sajtó, vigyázzon mindenki, — ő ártatlan ettől a vértől, vagy verítéktől.

Mikor az osztrák hitelintézetet alapították, bizonyos Richter úr, az igazgató tanács megbízásából, beállt a vén „Presse-nél társ tulajdonosnak a már ismert Zang úr mellé. Hozománya 160,000 fr. volt; a társ tulajdonosság másfél évig tartott és 1858-ban ért véget, mikor aztán Richter úr felmondott, és visszakapta 160 ezer írtját ötös kamatjával együtt; igen, de ott hagyta Zang urnák minden nyereségét, melyet azon idő alatt a „Presse“ hajtott. — Kérdés már most, mire kapta Zang úr a borzasztó összeget? Erre a következő feleletet adják a tények: 1. A hitel részvényeket 200 írtjával bocsátották ki. 2. Akik e részvényeket özön é v e l összevásárolták, minden áron föl akarták csigázni azok értékét, és csakugyan egész 400 írtig emelkedtek. 3. Ezen fölcsigázásban a „közvéleményne k,“ vagyis a sajtónak kellett segédkezni, és az újság olvasók fejét tele kiabálni, hogy ezek meg ezek a papírok igen jók, igen jövedelmezők. 4. Tény, hogy a közönség borzasztó mód vette azokat a jó papírokat; és épen oly borzasztó mód vesztett, valamint az eladók borzasztó nyereséget raktak zsebre. — Oh erről a Zang úrról még sok ily borzasztó dolgot jegyeztek föl a krónikások. — Ha csak egy ilyen Zang volna a világon, vagy legalább az Osztrák és Magyar birodalomban!

Hát nálunk talán nem így alapították ezelőtt 5—6 éve azt a sok minden néven nevezendő takarékpénztárt, biztosító intézetet, melyek nagy részét már fölémésztette az igazgatás, a nagy fénynyel berendezett

üzleti helyiség és a regement számra felfogadott hivatalnok; más rész pedig még tengődik ugyan, de korán sem a részvényesek pénzeinek megmentéséért ám, hanem hogy, amíg lehet, föntartsák az intézetet és annak úri személyzetét; a részvényeseknek aztán beszámolnak a pusztá papírral, amivel néhány napig gyűjtogathatják — pipájokat. De azért mentsen az Isten, hogy valamely felsőbb hatóság fáradságot vegyen magának betekinteni a fosztogatók szabadalmazott barlangjaiba.

Azonban nemcsak a bözék, hanem egyéb iparüzletek is fölfogják már a réclamé becsét; és akinek éppen részvényei nincsenek, ád más fajta papirt, sőt az aranyt és ezüstöt nem vetik meg a toll hatalmasságai. Ily nagyban azonban csak az üzlet-világ főrangú képviselői űzik a játékot, az alsóbb körökben más módok uralkodnak. Így pl. egy kereskedelmi cég szorgalmasan hirdetteti áruit, ami évenkint tekintélyes összeget emészt föl; de ennek fejében, magától értetődik, hogy az illető lap hasábjai is barátságosan viselkednek a cég iránt; mert ellenkező esetben a hirdetményeket azonnal megvonnák a laptól, mely a cégről kedvezőtlen véleményt kockáztatna.

Más kereskedelmi cég előfizet 20—30—50 példányra a nélkül, hogy a lapból egyetlen egy példánynál többet követelne, vagy talán azt is elengedi. Igen természetes, hogy ha a lap az ily cég érdekeit megtámadni merészkednék: akkor a cég is megszüntetné előfizetéseit. — Egy szóval: ezer meg ezerféle üzleti tekintet gyakorol befolyást a sajtó ítéletére. Dicséret és gáncs az értelmiség serpenyőjéből az üzérkedés serpenyőjébe estek.

Legnagyobb szükségük van a reclamera a színészeknek, és minden nemű és fajú vándor művészeknek; azért ezeket legérzékenyebben is megsarcolják. — Panorámák, viaszok alakok csarnokai, majom színházak tulajdonosai, lovagló művész bandák, hangversenyzők és énekesnők fölmennek egyenesen a szerkesztőségekbe, szép szót, tüzes pillantásokat, gyakran forró könyveket,

ezzel együtt azonban néhány szabad belépti jegyet is adnak, hogy a közvélemény gyártóit magoknak lekötelezzék. Mindezek úgy is csak a kisebb lapoknál találnak bemenetelt, a nagy lapok nem ereszkednek le ennyire. A magasabb körökben ez pénzbe kerül, sok pénzbe!

Dawison, noha első rangú művész volt, mégis sok ezer tallérjába került, hogy csupa pajkosságból le ne rántsák. A Patti-féle hangversenyek óriási összegeket nyeltek el, míg tömeges látogatásra tehettek szert. — Van az irodalmároknak egy alacson osztálya, mely a szegény színészek és énekesnők vérén élösködik. Ezek az úgynevezett műítészek, műbirák. Fia valamely csinos hölgyecske azt akarja, hogy mint fúriát ne mutassák be a közönségnek, fizetnie kell; ha valamely énekes mint utcai kurjongató fickó nem akar kipelengéreztetni, fizetnie kell. Ha pedig fizetett: akkor meg lehet győződve, hogy a múzsák és gráciák közé soroltatik. Ez a réclamá!

Hát a közönségnek, kérdi valaki, nincs véleménye, ítélő tehetsége? „A közönség — mondá Goethe — örökös gyermek: és minthogy az okos gyermekek meg sem öregednek, hacsak örökké nem élnek; ebből lehet következtetést vonni a közönség ítéletére.

Hát magok a szegény irodalmárok! Azoknak van legnagyobb szükségük a réclamera, ő nekik pedig pénzök nincs! Mit kell itt cselekedni? Itt azt gondolhatná valaki, hogy a varjú a varjú szemét ki nem ássa! Nagy tévedés! — Eldöntetlen kérdés, vájjon a kaka-sok gyűlölik-e egymást jobban, vagy az irodalmárok. Először is, ők fél tudósok, már pedig a tudósok egyértéke ismeretes; másodszer a szükség uszítja őket egymásra; harmadszer nem kell feledni a pártállást!

Hisz már láttuk, hogy az irodalmárok szeretnek veszekedni, párbajt vívni; ez mindannyiszor csak következménye a megelőző tollharcoknak. Semmi sem könnyebb, írja a komikai irodalom történelmében bizonyos Flögel, mint az átmenet a gúnyról (szatíráról) a verekedésre, minthogy ez utóbbi sem egyéb, mint nyer-

sebb és keményebb kifejezése a szatírának. Ha már most valamely könyv megjelen, már Scylla és Charýdis között lebeg: vagy agyon hallgatják t. i. vagy agyon gyalázzák? Már Schiller és Goethe kénytelenek voltak munkáikat magok megbírálni és elhíresztelni; de mit tehet egy ember oly sok ellen! Azért az irodalmárok találékony serege segített magán; biztosító intézetet alapítottak, melynek címe: h i r-n év biztosít á s; a részvények ára; kölcsönösség. Összeállnak a pajtások, eldicsérik egymást kölcsönösen, dicsérik derűre, borúra. Mint minden oly társulatnál, mely kölcsönösségre van alapítva, úgy itt is a haszon a tömeges résztvétől függ. Akinek sok pajtása van, bátran kiállíthat az irodalmi vásárra; ha mindjárt csak pelyvát termelt is, a szél, melyet a pajtások csapnak, azt is szét hordja. A reclame győz, nem az irodalmi derékség. Természetes, vannak kivételek is. de mi csak az általános divatról beszélünk.

Ily irodalmi társulat a legújabb időben, azaz: mióta magunk gazdái vagyunk, Budapesten is alakult még pedig több is; de egy különösen kitűnt catilinai vakmerőségével. — Tagjai hirlap-írók, még pedig nem is a nagyobb fejűek közül valók ám, és — sajnos — nagy részben tanárok, az igaz, hogy ezek sem tartoznak a legnagyobb fejűek közé. Mint mondják, rendes összejöveleket tartottak, és ítéletet hoztak nem ám az irodalmi termékek, hanem pusztán azok szerzői ellen. Jaj volt annak, akire e cimbora had kimondta a halál-t! Mert bár meg nem bicskázta is, de megbélyegezte úgy hogy egy ember-kor nem lesz elég a jó h i r-n évén, érdemén, képességén ejtett csorbának kiköszörlésére. Neki estek ők minisztériumnak, akadémiának egyetemnek, mindennek, ahol csak valami koncot remélhettek; mert tudni kell, hogy kevesebbel ki sem lehetett volna őket elégiteni, mint egy kis miniszteri tanácsossággal, egyetemi tanársággal; — az akadémiai tagságot csak úgy tekintették, mint oly lépcsőt, melyen amazokra, vagy talán még fölebb is fölkapaszkodhatnak. Egy Eötvös, egy Pauler nevével csak úgy

lapdázta s nem egyszer packáztak. Hogy kellőleg megítélhessük őket, legyen elég egy esetet említenem. Egyikök minden áron szeretett volna egyetemi tanárrá lenni, megjegyzendő, hogy még gimnáziumra sem volt képesítve és máig sincs! Az egyetemi tanárságra első lépés a magán tanárság, hogy ezt elnyerhesse, beadott valamiféle dolgozatot, melyet azonban az illető egyetemi tanár, ki annak bírálatával megbízott, nagyon gyarlónak talált. A mi kedves cimboránk élt a gyanúperrel, azért jónak látta a bíráló urnák pártfogásáért személyesen is könyörögni; minthogy az egyetemi kar rendszeren a megbízott tanár véleménye szerént szokott határozni. A bíráló úr azonban többi között azt találta a cimborától kérdezni, mit tud a kérdéses tudományból, micsoda forrásokból merítette tudományát? Erre a mi kedves cimboránk — dicséretes őszinteséggel megvallotta, hogy biz ő csak annyit tud abból a tudományból, melyből egyetemi előadásokat óhajtana tartania, amennyit a gimnáziumban tanult; hanem majd neki fekszik, ha megválasztják. Ez úttal természetesen a cimborára nem érte célját, hogy azután mi történt velő. majd a későbbi krónika elfogja regélni; regélni, mondom, mert a többi a hallottak után épen oly hihetetlennek látszanék, ha való nem volna, mint akár mely óriásokról szóló rege.

S ne gondolja t. közönség, hogy csak ez egy példánnyal tudok szolgálni! Oh dehogy! Igen sok hasonlót mutathatnék föl, de hagyjunk máskorra is a csemegeből.

Jelenleg csak azt jegyezzük meg, hogy e cimborára hadnak fő szabálya volt, hogy minden derék, becsületes tudóst, tanárt, aki csak utjokban állott, vagy akiről csak gyaníthaták, hogy veszélyes versenytársuk lehet, valamennyi, rendelkezésök alatt álló hírlapban, magyarban, németben, egyaránt lerántásák, irodalmi termékeit a legszemtelenebb ferdítésekkel tönkre verjék. És rendelkezésükre állott a fővárosi sajtónak legnagyobb része és áll maiglan. Ma már oly lapba is becsempésztek magokat, ahol még ezelőtt pár éve ellenük

lehetett síkra szállani. Kisebb irodalmi jelenségek ellen csak egyenkint léptek ki, amint a szerepkiosztás hozta magával. Nagyobb tekintélyek ellen azonban minden lapban egyszerre fűjték a támadót, nem tekintve még a legilletékesebb bírálók ellen véleményére sem. így pl. Az akadémia egy nagy munkát, egy egész tevékeny élet becses ^gyümölcsét, mely máig is egyedül áll a magyar irodalomban, és melyet az ország minden tájáról párt-és felekezeti nélkül örömmel üdvözöltek a tanférfiak, mit számos levéllel igazolhatnék és remélem, egykor igazolni fog, aki a derék tudós papírjait örökölni fogja; egy 130 íves nagy munkát, mondom, az akadémia méltónak ítélte a 200 aranyos nagy jutalomra. És mit tett a nevezett cimboraság? Neki esett az akadémiának, hogy merte az ő bejegyzése nélkül azt a munkát kitüntetni! Neki esett boldogult Eötvösnek, hogy merte annak a koszorúzott munkának íróját egyetemi tanárrá kinevezni. És mindezt valamennyi magyar és német úgy nevezett liberális l a p hasábjain megtűrték a névleges és valóságos szerkesztő urak egyaránt. Ellenvéleményt nem tűrtek, nem adtak! Egyik lapnak országos, sőt mondhatnók. világhírű szerkesztőjéhez én vittem egy ellenbírálatot, mely az ő kritikusanak minden, de minden állítását tönkretette, annak gonosz akaratú ferdítéseit betűről betűre kimutatta; és mit gondol a t. közönség, mily választ valék szerencsés kapni világhírű koszorús írónktól én, aki egyszer másszor szintén dolgoztam egyik másik lapjába ingyen? Hát sem többet, sem kevesebbet mint ezt: Csak nem kívánhatja, hogy munkatársamat hagyjam leborongolni a magam lapjában. Vigye más laphoz. Hiába mondtam én, hogy az oly munkatárs, ki szándékosan ferdít, hazudik, elcsapni való! Nem ért semmit! Utóbb is kegyelemből vették föl egy másik lapnál — pénzért! Ilyen igazságot szolgáltat a mostani sajtó morál?

De lássuk már, hogyan szoktak elbánni a hírlapok általában az új könyvekkel? A szerző beküld egy-egy példányt a szerkesztőségeknek, hogy azt legalább meg-

említsék és bár ne tennének egyebet! No de ők túlságos szívesek, még többet is tesznek. Ha a beküldött munkát valamely hozzá értő munkatársuknak adják ki bírálás végett, akkor az nagy szerencse! de közönségesen minden új irodalmi terméket egyetlen egy ember bírál, akinek rovatába tartozik. Theologia, mathezis, költemény és természettan, nyelvészet és irodalom. történet, bölcelet, géptan, szóval a világnak minden kigondolható tudománya és művészete az egy ember kezébe kerül és ez az egy darab ember megbírálja mind, és napról-napra képes megbírálni egy új művet, néha többet is persze, mert ez az ő rovatába vág. és őt azért fizetik. Hogy ez már nem reclame, hanem igazi szédelgés (Schwindel), úgy hiszem, nem kell bővebben indokolni.

Egyik sajtáságos neme a reclame-nak a negyedéves reclame, mikor az előfizetések szoktak történni. Ilyenkor a lapok hangos cikkekkel, apró botrányokkal, fényes ígéretekkel szokták csalogatni az előfizetőket. Vészterhes harci föllegeket idéznek elő, melyek azonban az előfizetés után rendesen nyom nélkül eltűnnek. Ez különben ismert dolog.

Ha a sajtó kezelőinek a becsületesség iránt annyi érzékek volna, hogy aki őket a hazugság kinyomatására fölhasználni merészkedik, jól nyakszirton ütnék: akkor csak hamar visszatérne az a boldog kor, midőn az emberek állításaikat azzal szokták erősíteni, hogy azt nyomtatványból, könyvből olvasták; most azonban már minden sült paraszt tudja, hogy a papír türelmes. Igazi szerencse, hogy a papírt rongyból készítik, minden más anyagért kár lenne, ha annyi hiábavalóságot nyomnának rá.

A sajtó kevés kivétellel szakadatlanul a személyeskedés terén kalózol. Rágalmazás, becstelenség, árulkodás borzasztó használatban van a napi irodalomban. E bűnök értelme korunkban már csaknem végképen elveszett: azért nem lesz fölösleges ezekről néhány szóval emlékeznünk.

Rágalmazni tesz, felebarátjának oly hibát vagy vétket tulajdonítani, melyet ő el nem követett; vagy hibáit nagyobbítani. Vájjon teszi-e ezt a sajtó? Oh igen, némely része egyenesen ebből tengődik, és mihelyt ezzel fölhagyna, azonnal bezárhatná a boltot. Azt mondhatná valaki, hogy ez néma sajtó hibája, hanem az embereké, a sajtó csak visszatükrözi azokat. Nem úgy van; mert eltekintve attól, hogy amit egyes ember kis körben hazudik, rágalmaz, a sajtó ezerszeres nyelve által hallatlan arányban terjed szét: a sajtó már természeténél fogva hajlandó a rágalmazásra. A hírlapok eleme az újdonság, mennél gyorsabban hozhatnak valamit, annál jobb. Egy érdekes adomát, egy csípős szót, egy kis pikantériát, mint mondani szokták, egy kényes kalandot, gonosz tettet, melyet egy-egy hírlap adott, azonnal lenyomnak a többi lapban, le kell nyomni, ha a korral haladni akarnak. Néhány nap múlva kiderül, hogy az egész nem egyéb rősz akaratú ámitásnál, mit előre lehetett látni, sőt gyanították is, lelkiismeretes lapok épenséggel kérdés jelet is csúszttak melléje, de mégis mindig ragad valami az emberre, a helyreigazítás pecsét tisztítója után legalább egy kis sárga folt. A hírlapok nem várhatnak, míg valamely tény világosan ki nem derül, ők adják, amint a hir szárnyain repül, és ez elég erkölcstelen rágalmazás. Mindenünk tudja, hogyan szokott a hir szájról szájra nőni. De korunk a rágalmazásnak e nemét már alig érzi. Az első benyomás hatása marad, a helyreigazítást aztán már alig olvassák, sokszor pedig épen ki sem adják. Alig hihető. mily kévéssé törődik a közönség a helyreigazítással.

Nézzük a becstelenítést. Becstelenítésnek nevezzük, ha valaki felebarátja hibáját szükségtelenül nyilvánosságra hozza. Itt már a fogalmak egészen fejtetőre állítvák. Ugyanis az emberek legnagyobb részt azt hiszik, hogy a sajtónak joga van mindent kikürtölni; sőt nem csak joga, hanem egyenesen kötelessége. Nincs ennél veszélyesebb gondolat! A nyilvános bűnvádi, eskütszéki tárgyalások, városi botrányok, stb. nagyrészből



a leggonoszabb nemű becstelenségek bármily tartalmúak is. Igaz, hogy a pelengérnek (Pranger) meg van a maga erkölcsi jogosultsága, de az is igaz ám, hogy a régi város- és faluházak pelengéreit, kalodáit a sokat hánytorgatott korszellem eltüntette; és most? nem a hírlapok egyik díszét teszi-e a pelengér? Vagy talán minden bűn pelengérré való? És ami a falu, vagy város pelengéjére való, azt mindjárt egész Európa pelengéjére kell állítani? Utójára is az illetékes hatóságnak kellene minden esetben eldöntenie, mit lehet nyilvánosságra hozni, és mit nem. És most? A legkényesebb bűnvádi tárgyalásoknál ott ül az ujdonság-író és jegyzi, amit hall és azon melegében beadja a hírlapba a maga legpikánsabb bölcsesége szerint; és másnap, vagy még az nap olvashatja a t. közönségnek kicsinye, nagya, és tanulhat belőle sokszor az ártatlan gyermek — bűnt.

Becstelenséget, rágalmozást a mai hírlapirodalomtól száműzni annyit tenne, mint az egész sajtónak más képet adni és annak izgató, megragadó hatását felényire leszállítani. De akkor már nem lenne korszerű sajtó! Hisz a füllentés, tapogatózás, gyanúsítás, rész akaratú elítélés, becstelenségek és rágalmozás az élesztő, mely a tömeget forrongásba hozza, és e forrongás szüli az erjedést, az érettséget, fölvilágosodást! Ebben rejlik a sajtó hatalma. Ily sajtó csak felbomlást eszközölhet, minek Európaszerte, világszerte, hol újságot olvasnak, napról napra szomorítóbb jelenségeivel találkozunk. Ki ne emlékeznék a P. Journálnak néhány hét előtt közlőit azon hírére, mely szerint egy helybeli r. kath. papot előbb kálvinistává tesz, aztán megházasít. Honnan vette hírért? Az ujjából szopta, mint másnap be is ismerte; ezzel persze elégedjék meg a t. pelengérré állított egyéniség! Vigye törvény elé. porét veszti, mert hisz a hazugságot visszavonták. De azért céljokérték; mert sikerült legalább egy időre izgatottságra hozni a kedélyeket a papság ellen.

A szaracenusoknak az volt a szokásuk, hogy min-

den rajta csípett rágalmazónak fejét és testét ketté hasították. Mily szerencse a mai hírlapokra nézve, hogy a szaracénok már kivesztek! — Bismarck nem engedte meg, hogy az északi német országgyűlés tanácskozmányait korlát nélkül nyilvánossá tegyék. 1867. marc. 29-én ily bölcsen nyilatkozott e tekintetben: „Az erkölcsiség tekintetéből szükséges a korlátozás. A magán becsületet védni kell, ha megtámadatik; ez az emberi jogok követelménye: az 1789-évből Franciaországban kihirdetett emberi jogok között is az mondatik, hogy csak azt szabad tenni, ami másnak nem árt. Ezek a természeti jog szavai.

Az árulkodás minden időben és minden népnél megvetés tárgya volt. Természetes ösztönünk visszaborzad az oly hitvány lélektől, mint a kígyótól. És e szép tiszttséget mostanság a sajtó teljesíti. A paraszt bevádolja a sajtóban a tanítót, papot; az alsóbb rangú hivatalnok a felsőbbet, és valamennyen a minisztert. Szóval az árulkodás, vádaskodás a sajtóban napi rendben van úgy annyira, hogy a közönség már észre sem veszi, hogy amely tisztet az emberek legélhetlenebb faja, a szaglászok, (spitzlik) teljesítettek, ma azt a sajtó végezi. Lássuk példában. Midőn 1866-ban a poroszok Nürnberget elfoglalván Münchent fenyegették, egy nürnbergi botrány lap közzé tette mindazon müncheni egyének neveit, kiknek egy vagy más okból tanácsos vala Sveicba menekülni, mire egy porosz katonára orvos eképen nyilatkozott: „Ily alávalóság nincs a világon!“ — Pedig dehogy nincs! Itt van mindjárt a legújabb sütet budapesti lapból, még pedig nem is valami zuglapból ám, hanem a legelsőek egyikéből. — Mindnyájan tudják, akik lapot olvasnak, hogy Sennyey Pál báró (1865.) egész őszön át betegeskedett, az országgyűlés legfontosabb tárgyalásaiban, pl. a költségvetésen, részt nem vehetett. Későbbén némileg javult s január 12-én ismét egy európai híri beszédben szállt síkra a „közigazgatási bizottságok“ intézménye ellen: mire ismét rosszabbul lett, a gyűlésekből kénytelen volt ismét elmaradni. Aztán, mint akárhány

jobb módú ember, fölment Bécsbe, hol édes anyja is lakik, hogy baját az ottani orvosokkal megvizsgáltassa. Az orvosok enyhébb éghajlatot tanácsoltak neki: s ő mihelyt családjá hozzá érkezendő vala, azonnal Olaszországba szándékozott utazni. Eddig még mind rendén van a dolog, ezt akármely tisztességes lap is közölheti. De most jön a java! A berlini „Hordd. Alig. Zeitungban, Bismarck herceg lapjában, megjelent egy cikk, úgy nevezett pesti levelezőtől, melyet aztán a „Hon“ nagy sietséggel átvesz s minden észrevétel nélkül tálal a magyar olvasó közönség elé. E levélben magát Sennyeyt 'Ugyan nem bántja, de annál vakmerőbb támadást intéz a Sennyey párt s annak legkiválóbb tagjai ellen, kikről tudni kell, hogy azoknak erélyes fellépése készítette elő azt az utat, melyen haladva az 1867-i alkotmány létre jött. De elég az Sennyeynek is, pártjának is, mikor azt mondja: „Rész nyelvek“ azonnal készen voltak a gyanúsítással, hogy Sennyey báró bécsi utjának politikai célja van. Tudvalevőleg Bécsben a felső ház tagjai értekezletet tartanak, melybe a miniszterek nem vonatnak be, de ott vannak a centralisták, feudálisok, ultramontánok — (hát a fekete ördögök nincsenek ott?) Ebből a reactionariusok szövetezése kézzelfoghatólag kitűnik. — Hogy Sennyey azért ment volna Bécsbe, hogy a reactionarius szövetezést a magyar conservatívekkel szorosabb viszonyba hozza „balga állítás.“ Persze, hogy balga, de mégis csak állítás! — Aztán ritkított betűvel tovább folytatja a „Hon“ „Óhajtható lenne, hogy Sennyey Bécsben tartózkodását arra használja föl, hogy fölvilágosítsa a reactionarius szövetséget a magyar jobboldali ellenzék aspirációiról. — Egészen úgy látszik, hogy a nevezett szövetségesek azon véleményben vannak, hogy a Sennyey párt minden áron kormányra akar jutni és esetleg kész volna egy parlamenten kívüli kormányt alakítani, stb. stb.

Hát ez mi t. közönség? Ez árulkodás, vádaskodás, denunciatio! És annak is legszóbbr rendű faja, felülről

le felé. — bevádolása egy pártnak a fölséges nép, az olvasó tömeg előtt! Tehát a magyar konzervatívok oly elvetemült lelkek, kik készek akár mely ellenséges elemmel összeesküdni, csak hogy kormányra jussanak? Miért nem szövetkeztek hát a Bach kormány y n y a l? Hisz az tárt karokkal fogadott volna nem csak oly nevű magyarokat, mint a konzervatívok. hanem igen is tárt -karokkal fogadott sok oly tönkrement urakat, kik utóbb engesztelhetetlen ellenségei lettek a kiegyezésnek. Itt meg kell jegyezni, hogy, mikor az újságíró így szól: „Rosz nyelvek ezt mondják, azt mondják,“ az a rossz nyelv senki más, mint maga az író vagy sugalmazója. így szoktak beszélni sokszor, midőn a dolog legvilágosabb előttük! Ez a legkönnyebb módja annak, hogy az eskütszék ítéletét kikerülhessék, vagy, mint a berlini levél teszi, hogy az olvasó közönség egy részének utálatát magoktól elhárítsák; — számtalan ily példát hozhatnék föl csupán a magunk életéből!

Ki nem hallotta a p a s q u i l híret, melyben az előtt törpe szellemek szokták ellenségeiket, megbántóikat csúffá tenni? Egy két gúny-vers az ellenség magán életéből, való vagy költött, vagy vegyes az egész. Ezt azután elküldték az illetőnek írásban, egy-két példány talán a szerző ismerősei kezén is forgott néhány napig, azután feledékenységbe merült. Csak néha néha maradt fön egykét tisztesebb példány népdal alakjában, melyet aztán énekeltek minden városban, faluban más más névvel. Most már e nemes költői terméket is elhódították az újságok, főképen az úgy nevezett élclapok. A tanuló tanárait, az Írnok, a kereskedő segéd főnökét, a költő megcsalt kedvesét gúnyolja ki versben és prózában. A magyar élclapokban különösen egyes egyetemi tanárok előadásait nem egyszer olvashatjuk csúfosan elferdítve az illető tanár megnevezésével. Ha a beszéd hevében egy szükséges szót elhagy, egy másikat aztán az élcgyártó kihagy, természetesen! furcsa dolgok sühetnek ki néha a legépületesebb előadásból is. — E pasquiloc jellemzésére

elég legyen ennyi. Ha valamely szemtelen süheder az utca sarkára kiállna, és az arra menőket kigunyolná, megpiszkolná: bizonyosan a legközelebbi rendőr nyakon csípné ő kegyelmét; helyezkedjék azonban valamely újság szegletére vagy zugába, ott kénye kedve szerént piszkolódhatik, s a rendőrség nem látja, nem hallja.

1867. máj. 28-án az augsburgi eskütszék egy ot-tani lap szerkesztőjét három havi fogságra ítélte rágalmazásért. — Egyik tanú következő tanulságos vallo-mást tett ugyanazon szerkesztő ellen: „Fuchs Miksa úr — így hitták a szerkesztőt, egy táncvigalomban hozzám jött és azt mondta, hogy ellenem is küldtek be hozzá egy guny-verset; de ő még meg fogja gondolni, közölje-e, vagy se. Másnap azonban levelet irt azon aján-lattal, hogy ha neki azonnal 4 frtot küldök, a költe-ményt nem fogja közölni. (A levelet átadta az elnöknek.)

Hasonló zsarolásokat pesti lapokban is kíséreltek meg néhány év előtt, de a többi lap felzúdulása ez új keresetnek elejét vette. — Nem hasonló eljárás-e ez az olasz brigantiékhöz, kik elfogják valamely gazdag csa-lád tagját, újabban gyermekeket. aztán megizenik a családnak, hogy hány ezer lírát és hova küldjön, ha elvesztett kedvesét vissza akarja kapni.

A házassági ajánlatokról, ismerkedésre való fel-szólításokról. légyottokról, melyeket némely német lap hirdetésményei között naponkint olvashatni, nem is szó-lok! Magyar lap még hála Istennek, ennyire nem ve-temedett eddig. Egy nemét e hirdetésményeknek ajánlom a t. közönség figyelmébe. Nem rég itt Budapesten egy házfelügyelő kerestetett, kinek fizetése 5 szobából álló! lakáson kívül 800 fr. Egy fiatal egyéniség je-lentkezik a szerkesztőségben. Ott először le kell tennie 10 frt foglalót, mit a szerződés megkötése után 100 frtra tartozik kiegészíteni. A föltételt elfogadja. A 10 frtot leteszi. Azután azt a biztatást kapja, hogy az ügynök majd értekezni fog a háztulajdonossal, a fiatal úr jelentkezék ekkor, meg ekkor. Jó! Jelentkezik. Akkor ismét kívánnak tőle 10 frtot azért, hogy az

ígért állomás után járhassanak; mert épen akkor nem volt rendelkezésökre az, amit a hirdetményben mint bizonyost kürtöitek. Folytatását kiki elgondolhatja, mi, ha a fiatal úr okos ember, a bíróság élet fog végződni.

Lehetetlen még arról a kenyér-irigységről meg nem emlékeznünk, mely sehol sem uralkodik nagyobb mértékben, mint a hírlapokban. főképen pedig a kisebbekben, de a nagyobak sem egészen tiszták tőle. Ellenkező irányú, vagy pártállású lapok soha sem találkozhatnak egymással a nélkül, hogy egymást le ne gyalázzák, gyanúsítsák, vagy le ne rántsák. A lerántás még igen ártatlan kedvtöltés oly emberek között, akik t. i. úgy sem esnek nagyot. Ezt annyira megszokták már, hogy nem is haragusznak érte; sőt még kezét is szorítanak az emberrel, mi magamon is megtörtént, pedig bizony nem igen válogattam a szót. Mindegy! Csak emlegessék őket! Ez is egy neme a reclame-nak. Ami más érzékeny önzérzetes embert vérgisért, elkedvetlenít, elcsüggeszt; sőt néha a közügy kárára visszavonulásra, elhallgatásra indít; arra egy irodalmár legfőlebb egyet mosolyog. Csak emlegessék! így lesz nálunk az ember híressé, félelmissé, kinek sok gyöngye ember iparkodik kedvét keresni, csakhogy őt is meg ne harapja.

Mielőtt e fejezetet bezárnám, még a levelezőknek kell néhány pillanatot szentelnünk; s bámulatunk adóját lerónunk azok szellemi és erkölcsi rugalmasságának. — Vannak orvosok, kik betegeiket homöopathiai vagy allopathiai szerekkel gyógyítják tetszés szerént. Hogy vannak oly vendéglősök, kik hússal, vagy böjti eledellel szolgálnak vendégeiknek, ismert dolog. Ritkább eset az, hogy volt egykor egy lelkész, ki vegyes vallásé faluja nyáját katolikus vagy lutheránus szertartás szerént oktatta, tetszés szerént. Mindezt az újságok vidéki levelezői messze, messze túlhaladják. Ők leveleznek ugyanazon időben, ugyanazon tollal tiz különböző irányú lapba is; mindegyiket tudósítják a maga ízlése szerint; s ugyanazon tudósítást külön külön irányzattal ruházzák föl mindegyik lap számára; a római pá-

pát pl. kath. lapban sz. atyának, szabad elvű lapban római püspöknek, protestáns lapban antikrisztusnak nevezik, és ezt mind legbensőbb meggyőződésből; amiért aztán mindegyik lapból legalább egy-egy tisztelet példány jár nekik. A szélrózsa aprilban nem forog oly gyorsan északról nyugatnak, keletről délnek, mint emez irodalmárok tollai. A haszon, az érdek hajtja az iparüzletet, és a lelkiismeret még soha sem volt valami jól kama-tozó üzleti cikk.

Ugyanez áll az úgynevezett belmunkatársakról is, kik, mint *a* cseléd, a szerént változtatják gazdáikat, ille-tőleg szerkesztőiket, amint jobban vagy silányabban fizetnek. Akár hány van csak Budapesten is, kik iro-dalmárságukat valamely konzervatív lapnál kezdték, aztán lettek deák párti szabad elvű, később baloldali szabad elvűbb. végre legbaloldalibb veres tollas újságok munkatársaivá. — Boldogult Török Jánost, ki egykor a „Magyar Sajtó“ c. lapot szerkesztette Bécsben, utóbb Pesten, csak senki sem mondhatja másnak, mint a leg-tapintatosabb konzervatív politikusnak, és jó nagy ré-sze a későbbi szabad és szabadabb és legszabadabb elvű lapok szerkesztőinek, belmunkatársainak az ő iskolájá-ban kezdete pályáját. És mily keserves harcot folytat-tak sokszor a tanítványok a mester ellen! Mikor meg-halt, mindnyájan a legnagyobb kegyelettel emlékeztek róla. Addig?

Ilyen a sajtó! Az a sajtó, mely Istent és embert, igazságot és erkölcsöt, jogot és tulajdont a maga leg-főbb ítélő széke elé idéz. Ha Schiller Móor Károlya föl-kiálhatott néhány század előtt: „Utálom ezt a tinta nyaló századot!“ Mit mondana most!

Igaz, vannak egyes kitűnő férfiak az irodalmárok és sajtó vállalkozók között; valamint igen jeles hírlapok is; de ez oly parányi töredék, hogy azokat csak mint kivételeket tekinthetjük az általános szabály alól. Wittke pl. „A német hírlapírókról“ szóló művében meg sem említi e kis hatalmakat. Hanem e dicséretes kivételek között első sorban a kath. lapokat említi, melyekről így nyilatkozik: „Ha pénz és morál között kell választani;

egy kath. lap sem fog az igazságtalan Maromon. — a pénz-isten — részére állani: de az általános romlottságtól egészen tisztán azok sem maradhatnak. A hirdetések közé pl. a legjobb akarat mellett is becsúszik azoknál is egymás, ami nem oda való; és mivel a jó lapok is kénytelenek a rohanó napi eseményekkel lépést tartani, azért teljesen lehetetlen azoknak is az általános hazudozástól egészen menten maradniok. A napi események anyagát azok is csak azon forrásokból merítik, melyekből más lapok. Hisz ismerjük a sajtó osztályokat, a telegráf-ügynökségeket, — a könyvomatú-lapokat; szóval az ő újsggyárait. Azután meg a legjobb lapok is utalva vannak más lapokra. Sajnálandó azonban, hogy még a jó sajtó sem találta föl annak módját, miképen lehetne a természetjog és a kereszténység emberbaráti elveihez híven mások jó hírnevét minden oldalról érintetlenül hagyni.

Ez épen átka a politikai pártküzdelmeknek, melyeknek végcélja soha sem a haza, a népek boldogítása, hanem a hatalomra vergődés, vagy mint a legújabb bölcsélet elnevezte.: küzdés a létért, mely elvnek érvényesülése épen elég arra, hogy az embert emberi méltóságából kivetkeztetve abba az állapotba vesse vissza, melyben egy izmos ököl a legszentebb igazságot is agyon döngethette, vagyis a mai nap oly sokszor gúnyolt „ököl jog korába!“

## IV.

### A sajtó és az állam.

Láttuk, hogy az államnak mily roppant befolyása van a sajtóra!

Az állam kezében vannak a telegráfok, ezen legelső közlői a lég életbe vágóbb híreknek.

Minden eseményt meghoz a telegráf, mielőtt annak híre rendes utón hozzánk juthatna. Az első benyomás egész hatalma az állam kormány kezében van: az hozza mozgásba a villanyszikrát, amikor és ahol és amint



akarja. Erre megindul az okoskodás, a közvélemény megállapodik bizonyos irányban, mielőtt az eseményről csak megbízható hírt kapott volna is. Egész Európában nincs független telegráf üzlet. Franciaországban a Havas ház Lafitte-Bullier és társa bírja a monopóliumot; hogy az, mily viszonyban áll a kormányhoz, már abból is kitetszik, hogy III. Napóleon alatt, mielőtt a hivatalos lap Párisban megjelent, annak lényeges tartalmát minden reggel megtelegrafirozta a német lapoknak. E forrásból jönnek hozzánk minden Spanyolországra és Portugallra vonatkozó híreink.

Az olasz Stefani-féle telegráf-hivatalt főntebb volt szerencsém bővebben ismertetni. ^ annak ellenkező hírek gyártásában tanúsított lelkiismeretes ügyességét kimutatni; annak útján kapjuk az olasz és keleti ügyekre vonatkozó híreket. A berlini Wolf-féle telegráf üzlet frankfurti fiókjával együtt magán társaságé ugyan, de azért nagyobb odaadással szolgál a porosz kormánynak mint magának a börzének. A bécsi üzlet hasonlóképp kormány felügyelet alatt áll. A Reuter-féle Londonban azzal tünteti ki magát, hogy nem egy, hanem egyszerre több kormánynak szolgál nagy tapintatossággal. E forrásból folydogálnak minden politikai telegramm-jaink. Magán telegrammok már csak költség tekintetéből is majdnem lehetetlenek; ehhez járul még az a körülmény, hogy a telegrammok még mindig a régi cenzúra alatt állanak! A telegráf valamint a posta állami haszonvétel. A póstánál ez nem oly nagy jelentőségű, mivel a levelek pecsételve adatnak föl, ámbár még mindig megtörténik, hogy pecsétetes leveleket is felkutatnak; hanem a telegrammokat természetesen nyitva kell földadni. Egyszer ugyan megtörtént, hogy a félegyházi paraszt egy pár új csizmát küldött a telegráf sodronyán Kecskeméten tanuló fiának titkon, de az ilyesmi nem minden embernek sikerül. — Ezekből nyilván kiderül, hogy a telegráfok az államhatalom alázasat szolgálják.

A sajtó osztályok tisztán állami intézmények s egyenesen államköltségen tartatnak fön. Mindnyájan tudjuk, hogy minden állam költségvetésében jelentékeny

összegek szerepelnek e cím alatt: „sajtó-célokra.“ azon ezereket nem is számítva, melyek ugyanazon célokra a titkos, vagyis rendelkezési alaptól fordíttatnak. Ország világ tudja, hogy ez összegek a hírlapok és hírlapírók megdolgozására, vagyis megszelídítésére szolgálnak; mert azt is tudjuk, hogy a hírlapíró faj rendkívül mérges elemekből áll. Az éhségdühössé teszi még a vad állatot is. hát még a szelíd embert! Hogy mind e mellett a sajtó mint legfőbb ítélő széke minden mennyei és világi dolgoknak így viseli magát, az már az ő páratlan szerénységének kifolyása. — Ha a miniszter évenként 10.000 tallért kérne az országgyűléstől a törvényszék megvesztegetésére, az egész közönség föllázadna és a bírák menthetlenül általános megvetés tárgyaivá lennének. A sajtót azonban, minden oldalról iparkodnak megvesztegetni és költségvetésileg szelídíteni. Nem kell azt hinni, hogy az úgynevezett független lapok a sajtó osztályra nézve hozzáférhetienek, hisz épen ezek számára vannak föllálítva.

A hivatalos sugalmazás tolvaj kulcsa könnyen beveheti a szerkesztőségek várait. Hisz a hivatalos sajtó szolgálai mindig igen jól értesülvék. — Egy kormánynak azonban még más eszközök is állnak rendelkezésére. — Az „Allgemeine Zeitung“ pl. mindaddig ki volt tiltva Poroszországból, míg a hivatalos sugalmaknak meg nem nyitotta fülét. — A „Deutsche Allgemeine Zeitung“ ravaszul akart eljárni: elfogadta ugyan a hivatalos közleményeket, de igen finomul el is árulta azokat, mint hivatalosakat; s ezért a kitiltás arra is kiterjesztett. A sajtó-osztály urai ismeretlenül akarnak utazni; hisz azért dolgoznak „független“ lapokban. A sajtó osztály szellemei olyanok mint a gonosz szellem a levegőben; tudjuk, hogy ott van, de nem szükség látni; különben ugyancsak ostoba ördögnek kellene annak lenni. Macedónt Fülöp aranyos számara még ma is be-megy ám oly várfalakon, melyek minden más ostrom szernek ellent állottak. A bécsi „Presse“ erre nézve is példányul szolgálhat. E lap már évek óta küzd

épen oly szívósan mint elvetemülten a concordatum ellen, de ami legfurcsább, épen az a „Presse“ szónokolt egykor annak szükségességéért, mikor a concordatum megjelent. Elgondolhatni, hogy Bach miniszter is ékes szólásának nem csekély összegét volt kénytelen használatba venni, hogy Zang úr, (a „Presse“ szerk.) római lelkületére egy időre befolyást gyakoroljon. Miután a hála-adó meg volt szolgálva, a „Presse“ megint a maga természetes folyam-ágába evezett. Ily tények meg-gondolására némi sajnálat fogja el az embert a zsidókért. Ugyanis a „Presse“ első sorban a zsidók érdekében működött mindig. Már most ha Hitel intézet egy töredékének 160 ezer forinttal kellett hála-érzelmeit nyilvánítania; és ha még egy mindenható miniszter is csak aranyos számaron közelíthette meg e hírlap papír várát: akkor elgondolhatni, hogy a zsidók hála-érzelmének is állandónak kell lenni érdekeik ily állandó képviselője iránt. Ebből látszik, hogy nem csak a jámborság jó mindenre, de még a hírlapok függetlensége is! A világ szeret csalódni, tehát csalódják.

Két francia eredetű eljárás jött csaknem minde-nütt alkalmazásba, a hírlapok megintése, ha rendszeresen ellenzékeskednek, és a hivatalos hírek közlése. Ebből könnyen átlátható, mily befolyást szolgáltatnak a sajtó osztályok a kormányok kezébe, hogy azzal közvéleményt csináljanak.

A könyomatu lapok hasonlóképen az államhatalom, kezében vannak, mint azt Vuttke minden hasonnemű üzletről pontosan kimutatta. Hogy ez nálunk sincs más-képen, már csak abból is következtethető; minthogy a magyar lapok épen nincsenek abban a kedvező állapotban, hogy ily költséges forrásokat föntarthatnának.

Ide járul még egy egész sereg hivatalos és félhivatalos hírlap, melyek a kormányok nézeteinek és céljainak bevallott közlönyeiként szerepelnek.

Minthogy ezeknek a pénzt nem szükség kímélniük; könnyen felfogható, mily előnyt nyújt ez nekik más lapok fölött.

Szóval: a politikai sajtó majdnem teljesen a kor-

mányok hatalmában van. És mégis honnan van az, hogy a sajtó mind e mellett ellenséges indulatú az állam iránt?

— Ez a sajtónak demokratikus elvében rejlik. A sajtó természeténél fogva ellensége minden tekintélynek; mert súlypontját a tömegbe helyezte. A tömeget a fönnálló hatalom ellenőrévé, bírójává teszi; a tekintély ellen a népre kivatkozik; a kormányt az alattvalók által ellenőrzi. — Hisz abban áll az ő hatalmának titka, hogy háta mögött a félelmes csöcselék, melyet minden percben föl-izgathat, föllázíthat. Ez aztán a felfordult világ: a nyáj őrzi a pásztort!

A népeknek tulajdonképen szégyenleniök kellene magokat fejedelmeik előtt, az alattvalóknak elüljáróik előtt rosztat tenni; a sajtó e rendet fejtetőre állítja; a tanárt a tanítvány, a papot a paraszt, a iroda főnököt a gyakornok által ellenőrizteti. Ki ne olvasott volna már úgy nevezett, Nyílt tért<sup>1</sup>, Offener Sprechsaalt? melyek többnyire mindannyi irodalmi utonállások?

Ennél fogva a jelen kori sajtó természeténél, elvénél fogva tekintély-ellenes, és épen ezért hatása csak felforgatás, csak forradalom lehet.

A sajtó fölkelte és ápolja a fegyelmetlenségi ösztönt, mely az emberi szívben rejlik; folytonosan azt szónokolja a lónak, hogy ő erősebb a lovagnál, az ökörnek, hogy ő erősebb a béresnél, és épen innen van az, hogy a jelen kori kormány férfiak hasonlóak az oroszlán ketrecben levő állatszeldítőhöz, holott a nép atyáinak kellene lenniök. Egy részről hizeleg nekik az eszme sűrűlódás; míg más részről a hadsereget iparkodnak magoknak biztosítani; épen mint az állatszeldítő, ki egy kezével cirógatja a fene vadat, míg másik kezében a vas vesszőt, vagy az ostort tartogatja. A lapok törvényesítik a tekintélynek bírálgatását, mintegy kötelemvé teszik a népnek, hogy a kormány iránt gyanakodó legyen, és ez alatt a népámítás, a demagógia lappang, minek eredménye — a fejetlenség!

Vajjon miért van a konzervatív lapoknak oly csekély hatásuk? Azok elenyésznek az úgy nevezett szabadelvű lapok óriási hatalma mellett! Azért, mert azok mögött a kormány-

zók kisebbsége, ezek mögött a kormányzottak tömege áll; azok a fegyelmet, emezek az egyéni függetlenséget, a népfönséget hirdetik; oly ember pedig minden időben kevés számmal találkozik, aki a tekintélynek önként, elvből hódolna. A tömeg mindig csökönyös volt és az is marad.

A jó irányú sajtó is elismeri a népet legfőbb ítélő széknek, csakhogy ez nem a tekintély ellen, hanem a tekintély mellett akarja a közönség véleményét, Ítéletét érvényesíteni. Az elvre nézve tehát mind a jó, mind a rossz sajtó megegyez, csak az irányra nézve különböznek. És épen ez elv a fegyelmetlenség diadala a tekintély fölött; ez elv a forradalom. — Azt csak senki sem fogja hinni, hogy az a kormányok tekintélyét növeli, ha naponkint az alattvalók erkölcsi támogatását kell koldulniok, hogy válságaikból menekedhessenek. így aztán a királyok minden esetre Isten kegyelméből vannak — elméletileg, de a gyakorlatban saját közlönyeik a nép kegyelmére utalják őket. Ennél fogva mindig nagy szerencsétlenség, ha a felsőség azon helyzetbe jut, hogy minduntalan a nép nyilatkozványát kell koldulnia gyűlésekben, fölíratokban. Az ily tüntetések nem egyebek, mint erkölcsi földrengések, melyek az ellenséget talán eltemetik, de az épületet is megrázkódtatják.

Oly körülmények között teljesen lehetetlen a kormányzás, ahol a népben a gyermekded engedelmesség már föl nem található. És amint az egész nép újságot fog olvasni, abban a pillanatban ütött a vörös köztársaság és a fejetlen utcaharcok órája. Erre nézve Görögország tanulságos például szolgálhat. Az újságot olvasás a világon egy országban sincs úgy kifejlődve, mint Hellasban. Csak magában a fővárosban, mely alig számlál 60,000 lakót, 23 különböző színezetű hírlap jelent meg 1876., de nincs is oly ország több, hol a rendetlenség nagyobb volna, mint Görögországban; és erre nézve általános a meggyőződés, hogy mennek okai legnagyobb részben a hírlapok.

Legrombolóbb a sajtó hatása, mikor a tekintély oly irányt vesz, hogy még a konzervatív sajtónak is el-

lenzékeskednie kell. Fájdalom, a jelen kori állam hatalom csaknem világszerte oda vitte a dolgot, és mi által? az által, hogy a vallás tekintélyét rendszeresen lerombolni törekszik. E vonás korunk államainak arculatán valóban a közelgő halál jele. A hatalom kezelői bedugják a legfőbb tekintély forrását és kényszerítik a tekintély elvének követőit, hogy elv kedvéért a hatalom birtokosai ellen forduljanak. Kiáltó példa erre a katolikus egyház üldözése a föld teke mindkét oldalán, és szégyenére a 19. századnak, melynek felvilágosultságáva.l oly fönnen szeretünk dicsekedni, ez üldözés épen a keleti fél tekén. a mienken van a legszebb virágjában. És még nagyobb szégyene a tudománynak, hogy e tekintetben a philosophus Németország viszi a kolompot! Igaz, hogy épen és egyedül Németország volt már egyszer egy 30 éves vallási háborúnak színhelye. Vagy talán most újra akarják azt a pompás játékot színpadra hozni?

E tétel megértésére egyelőre csak azt jegyzem meg, hogy minden eddig létezett és virágzott állam szervezete vallásos alapon nyugodott; és minden eddig romba dőlt állam pusztulását a vallásos alap megingatása előzte meg.

De talán azt hiszi valaki, hogy akár én, akár Lukás, kinek eszméit magamévá tettem, az absolutismust, az önkényt védelmezzük? és a népet a nyilvános ügyek rendezéséből, intézéséből egészen ki akarjuk zárni? Épen nem!

Az absolutismus, a kény-uralom, minden kormány- j rendszer között legroszabb; de a parlamenti absolutismus még rosszabb a monarchiái, a fejedelmi absolutismusnál; a néptömeg absolutismusa, kény-uralma leges legroszabb, minden kény-uralom között.

A jogállam, melyet mi védelmezzünk, ezen rendszerek közül egyiket sem tűri. A nép vegyen részt igen is a köz kérdésekben, de soha se közvetlenül, hanem csak közvetve—képviselői által. A miniszterek tanulmányozzák a népnek politikai ösztöneit, és lehetőleg iparkodjanak azokat méltányolni; azután legyenek felelősek a nép történetileg fönnálló és törvényesen választott kép-

viselőinek, vagyis a parlament két házának, az alsó és felső háznak; de hogy a tömeg úgy, amint a hírlapok közvetítik, tényleges részt vegyen a kormányzásban, azt semmiféle állam szervezet sokáig el nem bírja.

Ahol a tekintély annyira sülyedt, hogy a tömeget kénytelen kormánytársul fogadni; ott a csöcseléknek és hírlapi szövivőinek durva döllye csak hamar mutatkozni kezd. Ez állapot Franciaországban állt be először. Az 1826-i választási küzdelmek alkalmával a *Journal des Debats* szerkesztője oly szemtelen volt, hogy X. Károlynak szemébe így szólott: „Ezt a minisztériumot én alakítottam, aztán csak jól viselje magát irántam, különben lerázom a nyakamról, mint a másikkal tettem.“ Elképzzelheti, hogy a miniszterek mennyire iparkodtak magokat jól viselni Bertin úr iránt, hisz pénzök volt! Ezen újságról Lamartine így nyilatkozott: „Úgy látszott, mintha a királysággal együtt uralkodott volna.

De a francia lapok még kamasz éveikben sem viselkedtek oly vakmerően a hatalom kezelői iránt, mint a bécsi hírlap-irodalom napjainkban cselekszi. A múlt évtizedben egy bécsi irodalmár lakoma alkalmával Kuranda szerkesztő urily köszöntést mondott Schmerlingre, kit kegyelmesen barátjának címezett: „Ugyan mi volna nélkülünk Schmerling? Schmerling semmi, nekünk kell őt föntartanunk.“ Hej pedig mennyi mindenfélét föntartott, támogatott ő kegyelmük Schmerling előtt is, Schmerling után is! Egyletet alakítottak „C o n-cordia“ c. alatt. E címről mely egyetértést jelent, azt hinné az ember, hogy céljok nem egyéb, mint a szent békességet védeni, ápolni, pedig dehogy, céljok csak az volt és az most, és az marad mindig, míg torkukra nem forr, hogy a kormányt folytonos rettegésben tartsák. Jelenleg pedig azon fáradoznak, hogy az osztrákokat a magyarokkal hajba kapassák; mert megjegyzendő, mind porosz zsoldban vannak: a poroszok tudják csak méltányolni az ő törekvéseiket, melyek minden hazafiságot nélkülöznek.

A berlini „*Militärische Blätter*;-nek igaza lehetett

tehát, midőn 1866. márciusban így irt; „A német lapok csak kivételesen vannak abban a helyzetben, hogy ő nál ló összeköttetések legyenek, melyek az események magaslatáig érnek. — Berlinben talán az egy „Kreuzzeitung“ kivétel, — a többiek úgy beszélnek a napi politikáról, mint a vak a színekről; vagy kénytelenek azon tengődni, amit levelezőiknek második, harmadik kézből hivatalosan megsúgnak. Azonban a javát, amit az ily sűgók tudnak, még sem mondhatják mega levelező uraknak,“ és az. amit ily sugalmazott levelezők által elhíresztelnek, épen annyi, amennyit el akarnak híresztelni, de azért még sem mindig az, ami valóban történik.

Ily körülmények között nem csoda, ha a sajtó minden más hatalom közt magát leghatalmasabbnak tartja. A dolgok folyása folnyithatná már az államférfiak szemeit, hogy a jelen kori sajtó mellett kormányozni lehetetlen! A jelen kor minden forradalmát a sajtó szította, és ahol egyes hatalmasok a lázadást fékezték, első teendők volt a hírlapok hevét lehűteni. Es bámulandó könnyűséggel sikerült az nekik. I. Napoleon még Bonaparte korában egy sajtó bíróságot állított föl, mely előtt a hírlapok oly szelíden csóválták a farkukat mint valami jól kitanult vizsla. Alig jutottak láncra az előbb oly harapós vadak, már meg is szelídültek, kötött és kötetlen beszédekben, versben és prózában, rímbe és rím nélkül öntötték lelkesültségök himnuszait a nagy császárra, — Az nnokaöcs IFI Napoleon, épen oly eszélyes és épen oly szerencsés volt a sajtóval. Egy francia így ir a múlt évtizedek sajtójáról: „Úgy vannak mint a farsangolók: egyikét zsandár elég, hogy a botrányos táncosnőt a mulató tömeg közepeit nyakon csípje és ketrecbe dugja. Talán a bécsi sajtó erősebb lenne? ki tudja? De hogy Kuranda, Schmerling barátja épen nem valami spártai lélek, azt mindenki tudja. Az absolut hatalom alatt az absolut uralom előtt hajlongott, onnan kapta sugalmazásait és rendjeleit; mert épen azzal lehetett az időben üzletet csinálni.

Nem sokára azon irodalmár lakoma után a bécsi



könyvkereskedők, dohány-árusok és kis kereskedők kirakatában egy német élclap képe vala látható a következő tartalommal: Német Miska (dér deutsch e M i c h e l) háza előtt áll, természetesen az elmaradhatatlan háló sapkában, harisnyában, papucsban, kezeit a bugyogó zsebében tartva. Egyszer csak két kintornás férfi áll meg ellötte, keservesen húz valami Hóhér Péter-féle nótát, hogy Német Miskát a maga pártjára hajlítsa. És mit gondol a t. közönség, kik voltak e kintornás emberek? Az egyik Forgách, a magyar korlátnok, kinek jól talált arcképe ráadásul még a kintornán is ott állt. A másik szintén jól talált, hanem csúfosan eltorzított képmása Schmerlingnek. A hatalmas miniszter nyakáról egy szíjon függ le a kintorna, mely egész térdéig ér, ő maga félig táncoló, félig tántorgó állásban egy teljesen elázott vagyis részeg kintornást mutat. Tgy hálálták meg a pezsgőt, melylyel Schmerling ő exja bizonyosan kedveskedett hatalmas támogatóinak!

Nem mindnyájan születünk mindenre! E régi igazságban benn rejlik politikai sajtónk Ítélete. Ugyan mit érthet a paraszt a politikához, a varga a diplomatiához? Es mégis a hírlapok minduntalan arra izgatják őket, hogy azokról ítéletet mondjanak, hogy azokról tanácskozzanak. Egykor N. Sándor meglátogatta Apelles festőműhelyét. A nagy király össze-vissza beszélt mindenről. színről, árnyékról, fényről. Apelles fülébe súg: „Hallgass, úgy mond, kérlek, mert az inas gyermekek, kik a festéket törik, kinevetnek.“ A mi hírlapjaink egészen másképen ítélnék! Azok minden szamarat tanácsba vonnak a legbonyolódottabb államjogi és politikai kérdésekben.

Annyi bizonyos, hogy a jelen kori sajtó és a jelenkori állam élet-halál harcot vívnak egymással: egyiknek a kettő közöl el kell bukni. A társormányzást, melyet az állam enged, a sajtó nem tűri. Az a testvériségről mit sem akar tudni és amint a közönséges életben szokták mondani, — az egész takarót magára húzza. Az államnak eddigi eljárása, mely szerént a sajtót saját evezőivel akarja kormányozni, saját fegyverével féken

tartani, mind inkább elhibázottnak mutatkozik. Az áramlat és szél dacol az evezővel. Az nem lehet, hogy az állam hajóját egyszerre ezereken meg ezereken kormányozzák! Még egy köztársaságban is magának kell az időszerént való felsőségnek a gyeplőt tartani, különben a rend főn nem állhat; — az igazságszolgáltatásnak és vallásnak pedig — még ott sem szabad legkevesebb sem a nép kényétől függni, ha különben a köztársaság rendezett állam-életet akar feltüntetni.

Semmi sem bélyegzőbb a jelenkori államra nézve, mint az, hogy a legnagyobb befolyású tanszéket, a sajtót, szabadjára ereszti, míg a sekrestyés és minden falusi iskola tanítójának kinevezését a legfontosabb királyi jognak tekinti. Az állam megvizsgálhatja az orvost, sebeszt, bábát, gyógyszerészt, ügyvédet stb. és a polgárok lelkét oda engedi minden kuruzslónak és méregkiverőnek. Veu illöt francia hírlapíró így ír e tárgyról: „Talán helyeselni tudnám én magam, hogy senkinek se legyen szabad valamely hírlapba írni, míg előbb egy kis vizsgálatot ki nem állott; talán nem ellenezném, hogy minden hírlapíró. kire rá bizonyul, hogy az irodalomban és történelemben már többször hibát követett el, elcsapassék, mint egy bérkocsis, aki már többeket elgázoltatok.“

„Háromféle jelenleg minden ember; minden csizmadia, varga, szabó stb. t. i. poéta, politikus és hittudós.“ Vájjon nem mondok sokat? ----- A népet épen a hírlapoknak kellene politikailag nevelni, és a hírlapírók jól értik mesterségüket. A tanulók azonban fájdalom nem igen válnak tanítóiknak becsületére úgy annyira, hogy méltán kérhetjük: vájjon ez utóbbiak, a mesterek, hol tették le az érettségi vizsgálatot? Amint főntebb kimutattam, az irodalmárok legnagyobb része csak azért adja magát a hírlapirodalomra, mivel sem tudományáról, sem erkölcsi viseletéről nem bir biztosítékot előmutatni, mit pedig mindenkitől megkövetelnek, aki valami nyilvános hivatalt akar viselni. Jó részben bukott tanulók, kik miután az iskolapadokban nem boldogultak, szerencséjüket a politika tanszékén kísér-

lk meg. Hatalmas szólamokat (phrasisokat) pattogtatnak, és elég merészek itatós papír-trónjokról országok és népek sorsát igazgatni; legalább is nagy Sándor kardjához mérve tollukat, melylyel minden gordiusi csomót szétvághatnak. Bátran mennydörögnek, jól tudván, hogy a tömeg rokonszenve kíséri azt, ki a felsőség elé nehézségeket gördít.

Az én becsületes németem, azt kívánná, hogy legalább a lap szerkesztősége csak oly férfiaknak volna megengedendő, akiknek politikai műveltségük, társadalmi állásuk, és hírlap-írói múltjuk némi biztosítékot szolgáltat képességük iránt. De mit használ ez is pl. oly szerkesztő mellett, aki maga ugyan elég képzett, — a képzettséget meg kell különböztetni a műveltségtől, — de nem ér rá nem csak szerkeszteni, hanem még felügyelni sem lapjára, hanem oly napszámosokra bízva, amiket a sajtó-üzlet munkásaiban láttunk. Maga a gazda azt sem tudja, mi jelenik meg lapjában; csak a neve van ott a szerkesztőségi trónon — csalogatónak!

De legyünk igazságosak; sok jeles férfiú szolgálja a sajtót, kik vagy az iskolában, vagy az életben elvégezték a magok tanulmányát. Tiszteletre méltó férfiak; de kevés kivétellel utoljára sem államférfiak, hanem jogászok, bölcselők, nyelvészek, hittudósok, történettudósok. A diplomatiának sem elméleti sem gyakorlati tanfolyamát nem végezték, és mégis mind politikai hírlapot írnak. Kinek jutna eszébe az aranyművesek újságába írni, ha ő maga nem aranyműves? Politikai hírlapba mindenki ír! Igaz, hogy az államférfiul műveltség közelebb áll az általános emberi műveltséghez, mint a kézművészet; azt tehát nem lehet céhkorlátok közé szorítani, de egy szerkesztőnek, ki a politikai tanszékre ül, bírnia kell azt; mert a hírlapokkal nem lehet, nem szabad kísérletezni; mert e téren a vak és éles töltés között semmi különbség sem engedhető. Az ember inkább csak elhordja a vadak szakállát, semhogy a borbély-inas az ő állán tanuljon borotválni.

A többi munkás már abban a szerencsében sem részesül, hogy legalább nevét megörökíthetné. A német

politikai újságok cikkei mind névtelenül jelennek meg, még a pestiekéi is, kivéve a P. Ll. „Unterichtszeitung“ mellékletét. A magyar lapok csak kevéssel ezelőtt még többnyire aláírt cikkeket hoztak, ma már legfőleg a tárcacikkek Írói nevezik meg magokat. A politikai dőlgozatokat jobbnak tartják névtelenül adni, legalább ha idővel fordítanak a köpönyegen, senki sem vetheti szemökre. E névtelenségnek megvan a jó és rász oldala. Jó oldala, hogy némely ember bizonyos tekinteteknél fogva nem lépne föl, hacsak a névtelenség köpenyébe nem burkolózhathék. Máskor meg a legderekkabb cikket sem méltatnék figyelemre, ha alatta valami ismeretlen vagy nem nagy nyoma.téku nevet látnának. Az álarcnak megvan a maga varázsa úgy a sajtóban mint az álarcos bálban. Jó, ha a közönség a dolgot a személytől el tudja választani. Mert semmi sem természetesebb, mint hogy a közönség sokat ad a névre. Amit egy császár, király, vagy püspök, vagy gróf ír, azt veszik, nem annyira a tartalmáért, mint szerzőjéért.

Nem egy Schiller vagy Petöfi-féle költemény egy tanulónak sem válnék dicsőségére, így pedig bámulat tárgya mind! Ez oldala a dolognak azonban nem nagy fontosságú, de az már sajnálandó, hogy sokszor a legjobb ügy mellőzésben vagy lenézésben részesül felülről, ha azt valami kisebb istenség hozta létre. Ezt minden kezdőnek keservesen kell tapasztalnia. De a névtelenség minden előnyét mégis messze túlhaladják annak hátrányai.

A név aláírás által megszűnik az a szégyen, mely az emberi szellemet a tökepénz rabszolgaságába hajtja. Mert ha már az anyagi haszna valamely cikknek az üzlettulajdonos birtokába megy át, a szellemi, erkölcsi birtok mégis megmarad az írónak. A névtelenség mellett az író elméjének és szívének munkájáért kifizetik egy-két lat ezüsttel, vagy még könnyebb bankóval. O ismeretlen marad, míg az újság, melybe dolgozik, az ő elméjének fényével ékeskedik. Egészen jelentéktelen emberek. kik teljes életükben egy lapnyi élvezetést sem írtak, tekintélyes emberekké válnak a pénz gyámsága

alatt, és azok, kik tulajdonképen csinálják, az ő szolgálkai maradnak. A névtelenség az ostoba ság diadala az értelmiség fölött. Ezért nincs a németeknek egyetlen híres hírlapírójuk sem; míg Franciaországban számtalan van, kiknek nevei hazájok határain kívül is tekintélyben állnak. Tudni való ugyanis, hogy a francia nép képviselő 1850. oly törvényt hozott, hogy minden politikai, bölcseleti, vagy vallásos tartalmú cikknek a szerző becsületes neve alatt kellett megjelenni? Nálunk legalább arra hozhatnának törvényt, hogy aki másokat megtámad, rágalmaz, stb. tartozzék nevét aláírni.

De még anyagi kárral is jár a névtelenség az Íróra nézve. Lenyomja ugyanis a napszámot, vagy, mint Írói műnyelven mondják, a tiszteletdíjt. Fia a cikkeket aláírnák. akkor a hírlapnak jó munkatársakat kellene tartani, így pedig csak azt nézi, hol kaphat mennél olcsóbbat. Sőt e nélkül is boldogulhatni. Egy jó olló nem sokba kerül, és az untig elég arra, hogy kevés fáradsággal összeharácsoljon a szerkesztő annyi töltelékot, amennyi egy közönséges lapot megtölt. Arra való a nagy lapok, hogy a kisebbek azokon legelésszenek. A rász fizetés miatt kénytelen az irodalmár gyorsan, azaz: felületesen dolgozni, és így lapul el az irodalom, a nyelv, az irály. Az olyan gonosz műveletek, melyekről már emlékeztem, miszerént külföldi levelezéseket a szerkesztőségben csinálnak sokszor oly emberek, akik a város határain túl sem voltak, sőt hogy ugyanazon tollal egész toliharcot vínak, a név aláírás mellett ez mind lehetlenné válnék. — A hazugság, rágalmazás, becsületsértés ez által ugyan még meg nem szünnék, mert az irodalmár világban elég hitvány egyéniség van, ki nevét még magának az ördögnek kiáltványa alá is oda kölcsönöznék; de egy ily aláírás a cikket legalább ártalmatlanná tenné. Bizonyos pofákat csak látni kell, hogy az ember utálattal forduljon el tőlök.

Az író, ha cikkét alá kell írnia, összeszedi magát, hogy azt szorgalmasan kidolgozza. Azért állnak a francia újságírók az irály finomságára és csínjára, a ki-

fejezések szabatoságára és ügyességére nézve a németek fölött, kik nem átallanak minden fésületlen, ügyetlen, pongyola cikket világgá eresztetni. Hisz senki sem ismeri a szerzőt, és a pelyvában minden szépen elvegyül. szóval a névtelenség a leghatalmasabb rugójától fosztja meg: a hírlapíró világot t. i. az önérzettől, azon rugótól. mely egy maga teszi az európai hadseregeket oly félelmesekké a világ minden más hadserege előtt.

És az állam ezt mind elnézi. Minden kolduló vándorlegényt befognak, ha valami hivatalos okmányokkal, vándorkönyvvel nem igazolja magát; a hírlapírók Catilinái ellenben álarc alatt veszekednek, mennydörögnek, bombáznak háborítatlanul. A munkásokat veszélyeseknek tartják, a tudósokat nem, holott a tudósok már rég kikiáltották a republikát, előbb mint a munkások. Századok óta ismeretesek már a tudósok republikái (Grelehrten-Republik;) míg tudósok királyságáról senki sem hallott. Pedig utójára is az irodalmárok nem is tudósok, de munkások igen. „Én szellemi munkás vagyok“ kiálta föl Dumas papa, midőn a párisi klubokban mint az alkotmányozó gyűlés jeleltje föllépett.

Jöjünk tisztába az állam és sajtó közötti viszonyra nézve. Maholnap oda jutunk, hogy a hazafiság nevetőségessé lesz, a politika középkori tévelygéssé, hogy maholnap csak a társadalmi kérdések fognak érdekelni. Ha az állam szekerét a tekintély elül, a népfőnség pedig hátul húzza, egy rész bizonyára csak hamar szakadni fog. Hogy melyik, fölösleges volna jövendőlni, jól tudván. hogy a világot isteni gondviselés és emberi zűrzavar kormányozza.

De mintha ez utóbbi pontban mondottak kissé túloznának. legalább a magyar hírlapírókra nézve? Hisz ki vonná kétségbe, hogy a magyar él, hal hazájáért? Úgy látszik, sőt hallatszik is szebbnél szebb változatú szólalásokban; sőt nincs is még a magyar hírlap-irodalom annyira meg vesztegetve, megromolva, mint pl. a német, különösen pedig az osztrák: de igen is azon ösvényen van már, melyen ha továbbhalad, és ha-

ad. — menthetlenül romlásba dönti nemzetünket, mint döntette már egyszer, mit Széchenyi 7—8 évvel előbb megjövendölt.

Kevés szó kell ennek bebizonyítására.

Aki csak egy, — úgy nevezett szabadelvű lapot kísért is figyelemmel, észre kellett vennie, hogy az vallásellenes, mely minden alkalmat fölhasznál az vallásnak, mely pedig erkölcstelenséget csakugyan soha sem hirdetett, népszerűtlentítésére, a szabad vagy semmi vallás védelmére. Már pedig igazi hazafiság vallásos érzület nélkül nem is képzelhető. Mert csak a vallásos kebel kész áldozatra, melyet sokszor a haza kíván. A vallástalan embernek Istene nincs, lelke nincs, üdve nincs, az ő egész öröksége e föld, e föld javai, örömei, kéjei, melyekről bizony senki szépségéért se mond le szívesen. Áldozatok, sokszor súlyos áldozatok nélkül lehetetlen hazafiságunknak kifejezést adnunk.

De talán azt mondja valaki, mint rendesen nem ritkán hallani, hogy hiszen a vallást senki sem bántja. Az igaz, közvetlenül nem, csak egy kicsit a papokat, sőt azokat sem, mert hiszen jó cimboraságban vagyunk azokkal is úgy egyenkint; hanem aztán a papságot, szerzetességet, szertartásokat, sőt egyes vallásos meggyőződésű egyéneket is minden kigondolható módon, szóval és képpel iparkodnak pelengérre állítani. Hát ez nem vallás üldözés? Mintha nem volna megírva: Megverem a pásztort, és elszélednek a bárányok.

Minden állam bukását az erkölcstelenség okozta. Aki erről meg akér győződni, forgassa a történelmet; és minden állam erkölcsi süllyedését a vallásosság lazulása, az eszmény megtagadása, az anyagnak imádása, istenítése előzte meg.

## VI.

## A sajtó és az egyház.

Timeo Danaos et dona ferentes.

*Virgilius.*

Csodálatos egy színjáték az, mi napjainkban szemink elé tárul: az egyház küzdelme a világgal! Ha valaha az ellenség nyilai elhomályosították a napot, hogy a megtámadottak azok árnyában harcolhátának, úgy ez a katolikus egyház képe jelenleg. Körös körül ellenség! Minden politikai, társadalmi és katonai harcai korunknak, vég céljokban az egyház ellen irányozvák; a felekezeti és tudományos támadásokat nem is említjük. A szabadság, felvilágosodás, tudomány nevében varrják az egyháznak a kényszer zubbonyt. Minden vallás felekezet, ha még annyi és még annyiféle volna is, az egyház elleni gyűlöletben mind egyek. A modern törvényhozás kész saját társadalmát feldűlni, csak hogy az egyházat felosszassa; ha Solferinónál verekednek, az Italia egyházát és a pápát illeti; ha Kiniggratznél Németországot megverik, még az este megtudjuk, hogy az egész nem volt egyéb, mint Gusztáv Adolf lovaglása a katolikus államokba. Európa a forradalom rángatózásai között rémledez, és a forradalom született ellensége az egyháznak, az a valódi Anti-Krisztus. Ahol a forradalom föllép, azonnal az egyházba ütközik, mert ez a tekintély elvének képviselője. Az egyháznak majdnem annyi az ellensége, ahány ember van. Küzdenie kell saját gyermekeinek vétkei ellen; küzdenie kell a hatalomnak csaknem mindazon viselői ellen, kiknek tekintélyét védelmezi; küzdenie kell nyílt ellenségei ellen, szóval a forradalom megmérhetetlen, ördögi erővel küzdi elhatározó harcát az egyház ellen. És az egyház pénz nélkül, fegyver nélkül, hadsereg nélkül áll e világháborúban minden földi segélytől megfosztva. Fölséges látvány! Isteni tragédia! Nagyobb szerű korszakot az egyház még nem élt, még a középkorban, sőt léteinek első szakában sem. Mi több, még önmagában sem oly erőteljes



a világháború e pillanatában, mint már gyakran volt, és még is áll, és még is egyedül ő az, mely az egyetemes bomlásban a szentély tüzét fődözi. Oh szent egyház! valóban te vagy az Isten fiának jegyese; ellenségeid sokkal világosabban bizonyítják ezt, mint barátaid!

A küllátszat szerint az egyház bomlófélben van. Jogai büntetlenül mellőztetnek és sértetnek; erkölcstanát egészben kevesen követik; külső helyzete évről évre jobban elkomorul. — Vajmi sok vallás felbomlott már magában: a mohamedánizmus, a régi mythologia, a egyiptomi istentisztelet; stb. De vájjon nem látjátok-e a különbséget ama vallások bukása és a mi egyházunk szorongatásai között? Azok feloszlottak, jól lehet az egész világ törekedett megmenteni; és a mi egyházunk áll, jóllehet a világnak minden hatalma romlására esküdött. Ez az ördögi gyűlölet egyházunk ellen, ez a pokoli düh bizonyítja annak isteni eredetét: mert így csak a pokol és menny állhatnak egymással szemben. Ha úgy is szétmorzsolódik, miért nem hagyjátok nyugodtan összeomlani?

Láttuk, hogy korunk sajtója a forradalomnak igazi apostola, sőt egyenesen annak elve. E szerint könnyű elképzelni, mily lábon áll az egyház a sajtóval szemben; az ellenségeskedés nagyobb már nem lehet. Ha az ördög jónak látja, hogy még a jelen korban is megszálljon valakit: akkor valószínű, hogy ez ördöngösség az egyház-ellenes lapokba rejtezik. Másképp nem könnyen magyarázható az ő dühük, mérgök, elfojtott haragjok az egyház ellen. Igaz ugyan, hogy van a vallás iránt jó érzelmű sajtó is, mely az egyház ügyét erélylyel, odaadással képviseli: de ez oly szegényes helyzetben, oly ijesztő kisebbségben van, hogy már csak ennél fogva is a vert had harcát harcolja. — Feltűnő e mellett, hogy e lapok hasábjain mint a téli zöld örökösen ott virítanak a keserves panaszok a gyér támogatás miatt, melyben azt a püspökök, papok és általában a katolikusok részesítik. Mindenki érzi, hogy a katolikus sajtó valami belső bajban sorvadoz; minden ápolás mellett sem akar tenyészetnek indulni; olyan mint egy beteges gyermek,

kinek orrán azok a végzetes kék erecskék húzódnak keresztül. Némelyek ezt a táplálék hiányának tulajdonítják, Lukás pedig valami szerves bajt gyanít.

A divatos sajtó, mint fölebb láttuk, a néptömeg talaján áll. A katolikus sajtó pedig, bár ugyanazon téren, a jogszerű tekintély mellett küzd. Ily küzdelem a cél és eszközök közötti ellenmondás gúnyjától tündöklik. Ha sz. Krispinus bőrt lopott hogy abból a szegényeknek sarút készítsen, az persze egészen más volt; de eljárása egészen hasonló elv szerint történt. A katolikus tannak egyik cikke az, hogy az egyház felülről lefelé, nem pedig alulról fölfelé van szervezve: „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket. Ján. XV. 16. — Ahol az egyház beszél, ott tekintélylyel lép a hívők elé. oktatva. intve, fenyítve. A püspökök levelei, a lelkészek szónoklatai — a pásztor szavai a nyájhoz, az atyáé a gyermekekhez, nem pedig a képviselőjeleté a választókhoz. A katolikus lelkész úgy lép föl, mint kinek hatalom adatott, és ha híveit a szószékről lehordja, lepirongatja, azt bizonyosan nem hízelgésből teszi. Mikor az apostoloknak nem tetszett a beszéd, azt kérdé tőlök az Üdvözítő: „Ti is el akartok hagyni?“ (Ján. VI. 68.) A sajtónak már üzleti ösztöne is azt hozza magával, hogy az ily hangot az egyháznak engedje át; mivel az előfizetések nagyon ingadozók, és minden negyed évben megújítandók. Ezeknek megfontolása után világos, hogy a sajtóból úgy amint van, a katolikus Ízlésre nézve valami ellenszenves mellék íz érzik ki, és hogy az egyház és sajtó közti viszony csak igen külsőleges lehet. A katolikus áldozár minden esetre minden lesz mindenekre nézve, hogy mindeneket megnyerjen, de bőréből olyan egyszerűen még sem bujhatik ki. Ebben rejlik, hogy a kath. áldozár igen jó kereszties szónok lehet, de izgató a szó divatos értelmében nem. Midőn Amiens-i Péter elhallgatott, akkor a föllelkesedett nép szólalt meg: „Isten akarja!“ Ha a mi hírlapíróink hallgatnak, a dacos közönség kiált: „A nép akarja!“ Ez nem rokonszenves hang. A kath. egyház a nép egyházas fegyel-

mén alapszik. Azért a katolikus egyetek (Németországban, (mert nálunk elenyésznek) igen tapintatosan nevezték és nevezik magokat világiak gyülekezetének; mert ha céljuk a közvéleménynek egyházas szervezése divatos eszközökkel: akkor a katolikus áldozár ott már nincs a maga helyén. Lukás azt tartja, hogy a tekintély örökös védelmezése, a nép részvételének örökös segélyül hívása lazítja a tekintélyt. Igaz, hogy a viszonyok kényszerítik erre az egyházat, de azért ez mégis csak szomorú kénytelenség marad. Ha a nép mindig csak azt hallja, hogy „az egyház védelmére szólítják, buzdítják, utóljára is azt fogja gyanítani, hogy itt az egyházi vagyon forog kérdésben. Szomorú az mindenkor, ha az édes anya gyermekeinek terhére válni kénytelen.

Semmi sem visszataszítóbb, mint a kényuralom akár egyházi, akár politikai értelemben. Az egyház és hívők viszonya a tekintélyen és kegyeleten alapszik; a mai hírlapok pedig a népfőnség talaján alapulnak. Azok nem oktattva és tanítva lépnek a nép elé, hanem ítéletre szólítják fel, beavatkozására hivatkoznak, kegyét hajhászsák. Azért az ilyen sajtó az egyházra nézve mindig csak válságos horgony marad. Némi eredmény csak lehető az egyház és sajtó között: de igazi benső egyetértés soha!

A protestantizmus rokonszenvez a modern sajtóval, de az is csak mint elv, de nem mint egyház, mert mint ilyen egyáltalában következtelenség. Elvben a protestantizmus nem egyéb, mint fölszabadítás a tekintély alól; az egyéni szabad vizsgálódás hitcikke, melyet fölállít, kizárólag protestáns hit-ágazat. A protestantizmus alulról föl felé van szervezve, a lelkészség egyetemes, és a népben gyökerezik, a lelkészek szolgálói a községeknek. Menzel Farkas a „deutsche Vierteljahrschrift“ 1850. 4. füzetében a missióról írván, a katolikus és protestáns egyház helyzete közötti ellentétet következőkben tünteti föl: „A katolikus missió előtt a bűnös nép gyónik az egyháznak; a protestáns gyülekezet előtt megfordítva a bűnös egyház tesz egyetemes gyónást a népnek és föltárja minden gyöngéit, hogy gyógyszert

keressen a népben, melynek régi vallásosságában és ép érzekeiben még szunyadozik valami erő, mely az iskolától megvesztegetett egyházból már kiveszett.“

Tagadhatatlan, hogy a jelen kor szelleme igazi protestáns szellem. A modern tudományosság, a modern állam, a modern műveltség ugyan nem egészen azonos a protestantizmussal, de többé kevesbé magán hordja a protestáns elv bélyegét. „A szigorún katolikus-konzervatív irány — írja Riehl — igen korán észre vette a nevezett szellemi küzdelemnek társadalmi egymásutánját. Kárhoztatta a 16. század polgárosodásának egész fejlődéstörténetét, mint a protestantizmus tényét. Az egész német nemzeti irodalom, Lessing, Klopstock, Herder, Góthe, Schiller túlságosan protestáns volt előtte, és e szót, nemcsak vallási, hanem a maga társadalmi jelentményében is taglalta. ... A szigorún katolikus rész igen jól érezte, hogy Schiller és Góthe sokkal veszélyesebb képviselői és terjesztői a protestáns polgári szellemnek, mint egész tucat híres theologus. Mert a jelen korszellem összesége, amennyiben a közép korról elmentében áll, előtte egyértelmű a protestáns szellemmel.“ Természetesen veszélyesebbek voltak a költők, mint a theologusok, mert azok a protestáns elvet minden következményével együtt fölkarolták, míg a theologusok a hordó fenekét ugyan beütötték, de az olajt iparkodtak benne megtartani. Midőn Schiller 1784. a „Rheinische Thalia“-t által vette, következő szavakkal vette magát a közönség karjába: „Minden kötelezettségemet felbontottam. Most már a közönség mindenem, tanulmányom, királyom, meghittem; azé vagyok ezen túl egészen. Ezen kívül semmiféle más ítélőszék elé nem tartozom. Csak ezt félem, ezt tisztetem. El vagyok ragadtatva azon gondolatra, hogy egyéb korlátokat nem érzek, mint a világ igényeit, hogy más koronához nem főlebbezek, mint az emberi szellemhez.“ Ez igazán protestáns értelemben, vagy ha úgy tetszik, divatosan volt mondva, és azóta minden újság jelentés csak körül írása, fölhígítása ama Schillerféle nyilatkozatnak, melylyel magát a tömeg nevére átíratja. Hogy pedig az

ily alapon nyugvó hírlap-irodalom a kath. egyházra nézve nem alkalmas, könnyen belátható. De a katolikus elv sincs nagyon ínyére a divatos hírlapirodalomnak. A katolikusoknál a tekintély és az ennek megfelelő kegyelet. a protestánsoknál a tiltakozás, kritika és tagadás lép előtérbe. Épen nem lehet tagadni, hogy a protestantizmus a vele született ellenmondási szellemnél fogva bizonyos tevékenységet, mozgékonytságot kölcsönöz. Ezt a protestantizmusnak az egyházzal szemben már sokszor előnyül rótták föl. Hanem mi szemeinkkel látjuk, főleg a hírlapirodalmon, mily kinövéseket hajt a protestáns elv mindenütt, ahol a világon szabad fejlődésnek indulhat. Itt mindig a protestáns elvről és nem a protestáns vallásról van szó.

A tekintély megtagadása és az egyéni fönség kiáltása teszi korunk jelszavát: ez vallási téren hitettségnek, politikai téren forradalomnak mondható. Egy protestáns soha sem fog kath. lapot olvasni, illetőleg kath. lapot járatni; míg a katolikusok tömegesen kapdossák a protestáns lapokat. Honnan e vizzásság? A kath. sajtó, ha mindjárt a néptömeg talaján áll is, mégis a tekintély mellett küzd; mely küzdelmében nem ritkán kénytelen, ha csak egy lábbal is elhagyni ama talajt; ez nem igen felel meg fegyelmetlenségi ösztönünknek, mely mint az eredeti bűn gyümölcse az emberi szívben rejlik. Ha már egyszer az ember az öntekintély folyamára ereszti csolnakát, sokkal könnyebb vizmentében evezni, mint az ár ellen. A sajtó az egyéni fönségen alapszik; e talajon az egyház örökké csak tengődni fog, üde, erőteljes természetnek soha sem fog indulni.

Az egyház és sajtó közötti viszony már különféle okoskodásra és vitára adott alkalmat. Az e nemű harcokban ha a vér nem is, de a tinta minden esetre patakokban folyt; ami sokszor még rosszabb. A németországi kath. egyesületek második és harmadik közgyűlése a politikát kihagyta tervrajzából, ez opportunitási okokból történt; e nemes Donozo Cortes, spanyol beszélte le a katolikusokat a politizásról, mint-hogy a forradalom diadala már úgy sem vala föltar-

tóztatható; ez tehát pessimismusból történt; Sibour, párisi érsek, pedig 1851. jan. 15-iki levelében megtiltotta megyéje papságának a politizálást mind szóval, mind írásban; és ez száznál több okból történt, melyeket a szellemdús főpap 12 hosszú fejezetben fejteget vala. A franciák hevesen rágódtak e kérdésen, s különösen a párisiak teljességgel azt akarták, hogy a papság papi jellegénél fogva nem vehet részt a politikai vitákban. A sajtó és szószék mindenkép összeférhetetlenek. Mintha csak azt mondták volna, hogy a modern politika, modern sajtó és a tisztességes ember összeegyeztethetetlenek. Szép őszinteség, minővel a szabadelvűség akaratlanul is gyakran kedveskedik. De a francia nemzet becsületére meg kell vallani, hogy csak hamar összezsuzdte józan emberi értelmét és e kitűnő bolond eszmén ismét túladott.

Majdnem egy idejüleg az előbbi kérdéssel még egy másikat is szellőztettek Franciaországban, azt t. i. vajjon világiaknak megengedhető-e, hogy a sajtóban vallási kérdéseket fejtegensenek. Elméletben semmi sem lehet egyszerűbb. Isten egyházában ugyanis kétféle tanító hivatal létezik; egy tekintélyt, mely a hierarchián alapszik, s melyet Krisztus tanainak t é v m e n t e s hirdetőjéül rendelt, és egy tudományos, mely mindenkit megillet, aki elég műveltséget vall, és ez különösen az időszaki sajtóban gyakoroltatik. Ez utóbbi azonban mindig csak a tekintély! tanító hivataltól kijelelt korlátok között mozoghat, és ha téved, alá van vetve amaz rendre utasításának minden egyes esetben. Az úgy nevezett tanszabadság, melyet újabb időben itt ott dédelgettek, nem egyéb gyermekded kísérletnél arra szánva, hogy a protestáns elvet a katólikus tudományba csempészszzék. A tekintélyt tanító hivattal szemben papok és világiak egészen egyenlő helyzetben vannak, a legcsekélyebb súrlódásra tartozik magát egyik úgy mint a másik amannak alávetni. Mindegyik tartozik az egyház tanát mint iránytűt szeme előtt tartani, azzal szemben csak a gyermeki hódolat és bizalomteljes kegyelet érzelme állhat meg. Egy pápa

vagy pöspök iratai ugyan még nem teszik az egyház tanát, de minden esetre nagy tekintély rejlik azokban, és a tudományos tanító hivatalnak nem szabad oly helyzetben lenni, hogy magát azok mellett érvényesítse. És ha ez elkerülhetlen, akkor is csak a legmélyebb tisztelet hangján történhetik. Visszatetsző az, ha a kritika egy pástor levélhez mer nyúlni, még ha dicsérőleg nyilatkozik is. Ily esetet oly atyához lehetne hasonlítani, ki gyermekét dorgálja, és miután ezt elvégezte, a fickó szemébe nézne atyjának és így szólna: „Atyám! szerepedet jól adtad, valóban jól tudsz dorgálni.<sup>11</sup> — Egy pofleves a fickónak! Olaszországban az egyházi szónokot megéljenezik, Németországban a taps a hírlapokba szállásolta magát, mit már nálunk is kezdenek gyakorlatba venni. A tekintélyi tanító hivatal mellett azonban egyedül a kegyeletnek van helye, a kritikának soha!

A tekintély! tanító hivatal jóval túl teljed a theolog'ia határain, és kiterjed a társadalmi és politikai kérdésekre is. Magától értetődik, hogy itt a tudományos tanító hivatal korlátái sokkal tágabbak úgy annyira, hogy e tér bizonyos pontig közös uradalomnak mondható. De csak is bizonyos pontig; mert minden gyakorlati szabadság mellett is az elvek szigorún tiszteletben tartandók. Az alkotmányos államok választói, a tanácskozó gyűlések tagjai nem állnak az érdek baromi, hanem a lelkiismeret törvénye alatt, mely irányát a hittől kölcsönzi. Népfőnség, iskola, törvényesség, háború, bitorlás, község, (communismus) utoljára is mind vallási kérdések. A község és forradalom nem egyéb, mint a társadalomra és államra alkalmazott istentagadás. Az anyagi rend összemlik, mivel az erkölcsi nem áll szigorúan a lelkiismeretben. Minthogy tehát a politikai rendet az erkölcsi élteti, ez pedig a vallásból sarjadzik: azért világos, hogy a legfőbb ítélő szék itt is az egyház, mihelyt elvről van szó. Hogyan férnek pedig e tételek össze a tömegtekintély eszméjével, melyre a sajtó támaszkodik? Itt is felfordult világ ötlük szemünkbe. A sajtó a népek tanítójává tolta föl magát és azt kívánja, hogy az egy

ház az ő lábai elé boruljon. A sajtó nemcsak megvitat minden kérdést, hanem el is dönt; tanácsot osztogat az egyháznak, oktatja azt, szolgálatával kínálja, hogy közte és a modern társadalom között egyességet hozzon létre. Igen! Ennyire jutottunk! Nemcsak a vallásellenes lapok gyűlölik az egyházat egész az örülésig, hanem a jobb érzelműek is úgy tekintik magokat, mint természetes fő ítélő székletlapok és püspökök fölött. Mi mindent el kell túrniök a püspököknek a sajtó részéről!

A hit arra tanít, hogy az isteni gondviselés tervében a gonosz is szükséges tényező. Szent Ágoston egyszer azt a kérdést tette magának: minek van a világon a gonosz? — Ha Lukás nem téved, így felelt rá, hogy azt tegye, amit a jónak tennie nem szabad. E felelet a gonosz sajtóra nézve egészen találó. A kánoni jog. amennyiben lé felé védelmet és önállóságot nyújtott, meg van szegve, a kánoni törvény menete megbénult, s azzal az alpapság önállósága ismegsemisültapüspökkel szemben. Nem nagyon régen történt, hogy Bonnechose érsek így szólt a francia szenátusban: az alpapság olyan, mint egy ezred katona, mely vezényszóra teszi hadi mozdulatait. Ez állítás mintegy arcul csapása volt a papi méltóságnak, mely Krisztus és az evangélium szellemére épen úgy illik, mint egy ököl-csapás az ember vak szemére. Ezt alkalmasint Bonnechouseurral is megértették, mert nemsokára úgy nyilatkozott, hogy a papság nem olyan mint egy ezred katona, és egyáltalában nem tesz hadi mozdulatokat. De az ily túlzott fölfogások, fájdalom, a gonosz sajtónak bizonyos gondviselészerű jelentőséget kölcsönöztek, t. i. szent Ágoston értelmében. Ily állapotok mély sajnálatra méltók. *Flectere si nequeo superos, acheronta movebo*: a forradalom elve, és az marad, mind örökre, ha mindjárt valamely jó ügy érdekében alkalmazzák is.

A felső és alsó tanító hivatal közötti küzdelem legközelebbi álláspontja az lesz, hogy a sajtó megkísérli az áldozárt elnémítani. Az Isten igéjének hirdetését előbb a piacra hurcolják, megbírálják, pelengérré állítják és gignyolják, azután bőgve és fenyegetőzve uszítják a



tömeget a templomra. A forrongó örvényből már egyes buborékok vetődtek a fölszínre.

Feltűnő és nagyon szánalomra méltó a kath. lapok kevés száma; holott a katolikusok száma oly sok millió. E tünemény okait már nagyobb részt láttuk. Hol a népet egészben és nagyban össze nem tartja a fejedelmek vagy papok tekintélye, vagy az erkölcsiség köteléke: ott a tömeg mindenütt a romlottság zsákmányává lesz, és csak kevés választottak követik a jót meggyőződésből. Mindegyre halljuk a panaszt, buzdítást, hogy a katolikusoknak eszmélniük kellene, hogy a közszólam szerént szemeiket föl kellene nyitniok, a rősz lapokat elvetniük, a jókat pártolniok. Hiába való fáradtság! Hisz nem igen van több katolikusunk, mint ahányan vannak lapjaink előfizetői. — Szerzőnk itt az újság olvasókról beszél és nem a hívő falusi népről, mely a kath. erkölcsök uralma alatt általában együvé szít. Adjátok csak e társadalmi réteg kezébe is hírlapjainkat, bizonyára felbomlását idézitek elő. A műveitek közül csak azok olvasnak kath. hírlapot, kik öntudattal csüngnek Istenen és egyházon. És ezek száma vajmi csekély! A nemesség körében néhány család az mind-össze, melynél a vallásosság a családi leltárhoz tartozik. Hogy a tanultak tömegesen baromilag hitetlenek legyenek. arról gondoskodik az egyetemi élet elvadulása. Ez utóbbi állítás a mi egyetemeinkben és akadémiáinkban és középtanodáinkban még nem oly kétségbe ejtő ugyan mint a németeknél, de hála a szabadelvű korszellem felül kerekedésének és féktelen elharapózásának mindinkább közeledünk azokhoz, akiktől tudományunkat kölcsönözgetjük. Egy ember-öltő még. hogy a régi iskola csekély számú képviselői vagy kidőljenek, vagy nyugalomba vonuljanak: akkor aztán csak hamar készen leszünk mi is. Heine a maga lángelmű gonoszságában épen oly röviden mint érthetően írja le a német egyetemi várost! „Lakói, u. m. négy csapartra oszthatók, melyek között nincsenek valami éles határ-vonalak: tanulók, tanárok, filiszterek és barmok.“

A polgárságból azok a buzgók, kiknél a papok

könyveiket köttetik, nadrágot, csizmát és író-szert vásárolnak; továbbá azok, kik papnöveldeinknek cukrot, kávé, rizst szállítanak, vagy akiket más hasonló anyagi okok támogatnak. Oh ne kecsgetessük magunkat mennyiségünkkel! A legutolsó nyárs polgár is átallja a szentséget kísélni. Egyik budapesti anya-egyházban néhány év előtt nem akadt több három embernél, kik a mennyezetet vigyék, s ha véletlenül én oda nem ve! tődöm a negyedik anya-egyházból, nem tudom, nem lettek volna-e kénytelenek hoidárt fogadni. Böjti eleséget már a tizedik polgár gyomra sem bír meg s ami a szentség imádást illeti, erre nézve mindinkább terjed az a hangulat, melyet az egyszeri német paraszt a maga istentelen sváb együgyűségében így fejezett ki: „A. mi éghajlatunk kiállhatatlan; télen nagyon hideg, nyáron nagyon meleg; husvétkor épen jó volna; de akkor meg hozza az ördög a gyónást. „Hol vannak a mi katolikusaink? Bizony, hol vannak! Könnyen megszámlálhatók. Számítsuk össze kath. egyesületeink tagjait. Nézzük a vasárnapi nagy miséket! Hol vannak az atyák, az anyák, a lányasszonyok! A kisasszonynak nem való olyan hosszú isteni tisztelet! itt-ott van egy-két kivétel; férfiak, kit meggyőződésből, bátran és odaadással csüngnek egyházukon, — épen azok, kik a kath. lapokat tartják. — Ugyan hányan vannak? — S vájjon mi magyarok különben vagyunk-e? Annyi bizonyos, hogy a tömeget, egész népet, csak a tekintély vezérelheti a jóra. A szabad járás-keelés e földi pályán csak kevesek előjoga. Azért rendelte Isten a felsőséget. Ha a nyáj maga magát vezérelhetné, akkor a pásztor hivatala minden téren bitorlássá válnék. Innen származik nyomorunk. Ha az ember egy lépcsőzetet akar tisztítani, felülről kell kezdenie, különben a piszok mindig le szívárog. Ha a vallás politikai ótalom nélkül marad, nem bukik ugyan el, de szorult állapotba kerül. A vallás visszaszorul a templomokba, segrestyékbe vagy épen a sírboltokba; de az állam a torlaszokon fog elvérzeni! A történelem tanítja, hogy a népek egykor vallásosabbak voltak, de szilárdabbak is, mint most. Szerettek

valamit, attól csak életök árán voltak megfoszthatok; gyűlöltek valamit, azt elutasították magoktól teljes életükre. Ily közös érdek ma már alig van. ma, holnap politikai háborúk nem lesznek lehetségesek, a helyett azonban a társadalmi torlaszok állandókká válnak.

E kis kitérés után térjünk vissza tárgyunkra. Okoskodásunk következő vala: A jót csak kevesen választják önként, a tömeget kormányozni kell, vagy gonosz természeti ösztönét fogja követni. A gonosz a szenvedélyhez szól, a jó csak az értelemhez. A sajtó a paradicsomi almával kínálja a népet: „csak egyetek, és megismeritek a jót a gonosztól és hasonlók lesztek Istenhez!” Csoda-e, ha az egész világ utána nyúl? Oh, az a pajkos Heine! halljátok csak, mit mond: „Soha sem akartam elhinni, hogy az Isten emberré lett, de azután elhittem Hegel szavára, ki azt mondja, hogy az ember Isten! Ha ez áll oly finom szellemekre, mit várhatunk az ostoba tömegetől? szóval: procumbit humi b o s, és a kath. sajtó örökre kisebbségben marad.

Nem csupán a tekintély-elv az, mely az egyház és sajtó közt ellentétül áll, oh ez több pontra terjed! A kereszténység a magányba utal, a sajtó a nyilvánosságra. A keresztény nem hagyja bal kezének tudnia, amit a jobb művei. Midőn imádkozik, kamarájába zárkózik és rejtekben fohászkodik a mennyei atyához. A hűhó (reclame) aligha fog a maga számára valamit Krisztus mondasai között találni: az Üdvözítő megtiltotta apostolainak, hogy csodatételeit ne hirdessék; megtiltotta nekik, hogy észre ne vétessék magokon, mikor börtölnek vala. A kereszténység magányba vonulása megnépesítette a pusztákat és Európát elárasztotta zárdával. A sajtónak egészen ellenkező ösztönei vannak, az mindent nyilvánosságra hurcol, mindent kiharangoz, minden függőnyt szét ránt az ablakon, hogy minden ember beláthasson a szobába, szóval megnépesíti a nyilvános helyeket. Nem csekély kárt okozott a sajtó e tekintetben is a keresztény szellemnek. A kölni dóm építő mestere eltitkolta nevét, hogy művének dicsősége egyedül Istené legyen; napjainkban a sok irka-firka a keresztény ember leg-

főbb javának tartatik. Oly embert, ki böjtöl és imádkozik, Istennek szolgál és visszavonultan él, úgy tekintenek, mint egy ugar földet; egy másikat azonban, ki dagadó divánon gyártja a könyvet és röpiratot, kikiáltják az egyház oszlopának. árka-firka szaporodik, a belső lényeg mind inkább fogy. Általában beszélünk, nem egyes helyi jelenségekről. Mióta e sorokat világba bocsátották, a katolikusok öntudata némileg csakugyan ébredezni kezd Németországban — a porosz zsarnoki elnyomás következtében. Franciaországban hasonlót észlelhetni még nagyobb mérvben. Néhány év alatt öt kath. egyetemnek adtak léteit, hogy azt a dicső népet megmentésék az istentelen materializmusba fuladt korszellem rombolásától; imádkoznak, böjtölnek és zarándokolnak, hogy az Istenben való hitet, melyet egy század forradalma kitépett, kiszaggatott a szivekből, újból elhítsék, ápolják és növeljék, hogy ez által vissza adják a népnek az önbizalmat, mely nélkül soha sem lehetne képes azt a tekintélyt visszaszerezni, melytől egyetlen ütközet megfosztotta, s leggyűlöltebb ellensége lábaihoz alázza. Nálunk? Talán majd egy század múlva mi is fölédredünk, mint a hit-újítás után; mikor majd mindenünkből kifosztanak, kirabolnak bennünket. Addig? — Hajtjuk a vizet elleneink malmára.

A sajtó, amint napjainkban elfajzott, nagy rász; a katolikus sajtó valamivel jobb, mert kisebb rász. Hasonlít ez a védelmi fegyverhez, mely magában véve nem jó, de bizonyos körülmények közt nélkülözhetetlenül szükséges. Sokkal jobb, ha az emberek bort isznak, mint pálinkát; de senki sem köteles magát a borral agyon innia, hogy a bornak a pálinka mellett fölényt szerezzen. Legfőbb teendő minden esetre a gonosz sajtó kiirtása, mire minden jó embernek, jó hazafinak, jó kereszténynek közre működnie kötelessége. Erre nézve kívánatos, hogy az egyházi szellemű lapok főállását, terjedését sőt virágzását lehetőleg elősegítsük. Az ellenség fegyvereit ismernünk kell, e nélkül diadalra soha sem számíthatunk. A tapasztalat azt mutatja, hogy az új fegyverei célszerűbbek. Majd eljön az idő, mikor az egyház a vi-

lág arculatát újból megújítja, és ezzel a sajtó arca is megújul, de az a mostanihoz nem fog hasonlítani!

## VII.

### A sajtó és a tudomány.

Ha valaki negyven vagy több ló-erejű bókokat akar olvasni, olvasson a modern tudományról szóló jelentéseket, amint azt a hírlapok adják természetesen oly munkákról, melyek a korszellem színvonalán állanak. A tudomány az a főséges, magasztos istenség, melyet korunk imád, s melynek istenségében kétkedni senki sem bátorodik. Hogy az én németem csupán a német tudományról beszél, azon nem kell csodálkozni, mert, amint gúnyosan megjegyzi. Németországon kívül tudomány egyáltalában nem létezik; vagy ha mégis, annak nagyon csehül kell állnia. Sőt a müncheni tudósok gyűlésén ezt be is bizonyították, és a t. olvasó megítélheti, vajjon egy tudós gyülekezetről föl lehet-e tenni, hogy valakit bolonddá tegyen. Az én németem csakugyan hajlandó lenne ama tudósoknak hitelt adni, ha a hit a mai világban épenséggel a tudatlanság jele nem volna. A külföldiek természetesen kölcsönösen kárhoztatják a német tudományosságot és azt mondják, hogy az félig protestáns, félig katolikus színezetű, és mindkét esetben egy színnel több van rajta, mint kellene; mert az igazi tudomány nem ismer sem felekezetiiséget, sem nemzetiiséget. De ki is hihetne még a tudomány virágzásában, látva azt a sok színű fehér, fekete, zöld, kék és vörös sipkás egyetemi ifjakat és fiukat, kik mint a jelen kor tudományának tanítványai szerepelnek! A tudománynak valóban magán szállásokba kellett hurcolkodnia, mert a nyilvános iskolákban csakugyan elvirágzófélben van.

Ezt a német iskolákról mondja egy német ember, mit szóljunk mi a mieinkről!

Igen, a tudomány gyors hanyatlásnak indult, és

ennek oka legnagyobb részt a sajtó. Ez nagy szó! de be lehet bizonyítani.

A statistika mutatja, hogy a legújabb időben a könyvek ritkulnak. Ha ez így tart, akkor a könyvkötőknek ma. holnap nem igen lesz más kötni valójok, mint a hírlapok, röpiratok. zsebkönyvek. Egy szelleműs francia püspök már 30 év előtt azt mondta, hogy mai napság mindent olvasnak az emberek, csak könyvet nem. Nem csak a tudományos könyvek száma olvad évről évre, hanem általában az évenként kiadott könyvek száma is fogy mind a mellett, hogy annyi regényt, útleírást, önéletrajzot gyártanak. A „Buchhandel“ c. könyv erre nézve következőket ír 1815—1856. évekről: „A hírlapirodalom vett igénybe mindent, senki sem ért rá egyebet olvasni, mint újságot, és az olvasók nagy része elszokott a komoly könyvek olvasásától.“ — Tovább: „Az emberek kormányozni kezdenek és megszűnnek tanulmányozni.“ .....A mostani könyvadásoknál akár mit előbb lehet találni, mint valamire való könyvet.“ — „Még önálló könyveink sem egyebek nagyobb részt, mint összegyűjtött, összefűzött hírlapi cikkek; általában a legújabb irodalom valami hírlapszerű jelleget öltött.“

Meg kell jegyezni, hogy e könyv szerzője német könyvkereskedő, és amint látszik, a híresebbekből. Ennek köszönhetjük még azt a feltűnő megjegyzést, hogy magában Lipcsében, a német könyvkereskedés székvárosában is. alig vásárolják a könyvet. De nem csak kevesebb valamire való könyvet írnak, hanem a kiadványok is, mind inkább összezsugorodnak. Középszerű és jó regények, tehát oly munkák, melyek a legnagyobb közönség számára megközelíthetők, 400—1000 példányban jelennek meg. Ha egy regény 2—3000 példányban jelenik meg. az már esemény. Ez mind a német viszonyokról szól; mit mondjunk mi magyai könyvek kiadványairól! Nálunk boldognak mondhatja magát az író. ha a nyomtatás költségeit bekapja, vagy ha valamely merész könyvadás egyelőre ingyen átveszi a kinyomtatott művet, mint bizományi, amiből aztán a szerző éven-

kint úgy husvét — pünkösd táján kap egykét fr. szivarra valót.

Egy francia a második császárság irodalmáról irt tanulmányában így nyilatkozik a szemlékről, melyek szintén egy nemét teszik a hírlapirodalomnak azzal a különbséggel, hogy azok ritkábban szoktak megjelenni: „Mint hogy a szemlék mindenről írnak: politikáról, bölcselétről, történelemről, természet- és hamanisztikus tudományokról, művészetről, földművelésről, hadi tudományról; mint hogy továbbá regényt, drámát s egyéb költeményt közölnek: ennél fogva e szemlék megölik a könyvet, a komoly könyvet, vagy legalább a lelkiismeretes olvasók számát jelentékenyen megkevesbítik. E szemlék ellapítják a tudományt, elfojtják a költészetet, megsemmisítik az ítézetet (kritikát).“

A pongyola hírlapok annyira kiszorítják a kötött könyveket, hogy ma már még a regényt is szívesebben olvassák ivenkint a hírlapokból, mint sem egész kötetekben hozatnák a könyvtárakból.

Ugyanaz a közönség, mely a vaspályán repülve utazik, a nélkül, hogy valamit látna, mely a hírlapokat hasonló sebeséggel olvassa, a nélkül, hogy rá érne azok tartalmáról gondolkodni is; követelheti-e, hogy a hírlapi cikkek alaposan és tudományosan legyenek írva? Egy bajorországi képviselőt nagyban kinevettek azért, mert azzal dicsekedett, hogy ő a történelmet a vasúti kocsikban tanulmányozza, persze azt akarta mondani a jámbor, hogy ő nem könyvből, hanem tapasztalatból meríti történelmi tudományát; pedig az egész közönség úgy cselekszik, mint ő. Korunk a korcsmában, vendéglőben, vasúti kocsiban tanul, ott meríti a szerte heverő ujságlapokból minden ismeretét Istenről, emberről, államról és egyházzal. Ott készít magának mások vélemény rongyaiból egy tarka böhöcvéleményt és azt tartja tanulmányozásnak.

Egy ókori nagy bölcsről azt mondták, hogy tudománya lámpaolaj szagú: nálunk a tudomány nem olaj, hanem lemondádé, kávé, puncs, thea és szivarfüst szagú.

De nemcsak hogy nem vásárolják a könyveket, de

nem is olvassák. Úgy tesznek a könyvvel, mint a hírlappal: hátulról kezdik olvasni, belül itt-ott töredékesen a nélkül, hogy föl vágnák. Az én németemnek könyve első kiadása megjelentékor így irt egy szerkesztő: „Ön röpiratát mindjárt pénteken este átlapoztam kétszer, háromszor, de csak tegnap este vágтам föl, és vizsgáltam bővebben.“ Hogy micsoda bírálatot adott róla, azt elhallgatja Lukás uram, pedig érdekes lett volna tudni. No de képzelhetjük. — Különben egy újságíró minden könyvet csak úgy lapoz át és ez elég neki, hogy bármely érdemes munkát egy tollvonással agyon sújtson, vagy égig emeljen; amint t. i. szerzője más párt, vagy felekezet, vagy érdek csoportba tartozik, vagy az óvébe.

Vannak emberek, műveit emberek, kik teljes életükben nem olvastak végig egy könyvet, noha olvasás dühben szenvednek.

Szellembuvárok azt állítják, hogy a kávé és thea nemcsak a csuporban, hanem a mai társadalom ereiben is gyökeres forradalmat idéz elő. Az új italok a vért kitörésre kényszerítik; nedveinket és gondolatainkat átalakították, felforralták és megkritkították. Mikor Boleyn Anna egy korsó sör mellett könyökére támaszkodva főzte terveit, bizonyosan más érzelmei, más gondolatjai lehettek, mint egy jelenkori kegyenc nőnek a theás kanna mellett. Amit a thea és kávé közvetve művei, azt a hírlapok közvetlenül eszközzük; ezek elkényeztetik a szellemet, megváltoztatják, kiforgatják egész nemzedék lelkét. Mi szétforgácsoljuk magunkat, csak a pillanatnak élünk, elvesztjük szemlélődő tehetségünket, mely a komoly tudományos törekvésre elkerülhetlenül szükséges. A bölcselet a magányba von, a h i r l a p i r o d a l o m az utcára hajt. A mai nemzedék tüzet iszik, jeget eszik és hírlapot olvas rá. és ezt mind egy ülő helyében!

Nekünk igen sokféle időtöltésünk, szórakozás módunk van: az emberek már hozzá vannak szokva az újhoz, újításhoz, és ez által elkényesztetvük; inyök el-tompult. már csak valami csípős, pikáns kötheti le né-



hány pillanatra szórakozott figyelmüket, mely csak hamar jól lakik, megcsömörlik mindentől. És épen ez egyik oka, miért jelenik meg oly kevés komoly, alapos tudományos tartalmú munka; mert ha akadnának is férfiak, kik azokat megírnák, de nem találkoznék könyv-árus, aki azokat kiadná, vagy csak eladná is. Erre nézve egy kiáltó példát hozhatok föl saját viszonyaink ismertetésére.

Ez előtt vagy hét, nyolc éve egy nagy, szabású könyv jelent meg nálunk a nevelés köréből, melynek irodalma a magyarban addig mindössze néhány vékony füzetkére szorítkozott, amennyi épen a hiányos szervezetű és szűk korlátok között mozgó tanító képezdek szükségét kielégíthette, még külföldön, különösen a németeknél roppant terjedelmű művek tanúskodnak arról, hogy az a nevelés, tanítás még sem olyan valami könnyű mesterség, melyben minden vállalkozó csak úgy kontárkodhatik, mint a szabad ipar behozatala óta bármely iparüzletben. A mi szerzőnk, ki, maga is régi gyakorlati tanférfiu volt, és különösen a nevelés-tudományt hosszú évekig tanulmányozta és tanította, lelkiismeretes gondossággal felkutatott mindent, ami e téren a műveit nemzetek irodalmaiban figyelemre méltó; és a többi évi kitartó munkásságnak gyümölcse végre négy vastag kötet-, 120—130 nagy Ívnyi Nevelés-tudomány lett, melynek megjelenését nem ám valamely, a magyar írók veritékén fölgazdagodott könyvárus eszközölte, hanem egy egyszerű szerzetes, ki fölismervén a munka becsét, nem csak jövőt jósolt neki, hanem összekapargatott garasait is kész volt a nyomtatási költségekre kockáztatni. A munka megjelenik, lassankint kel, — szerzője egyetemi tanárrá lesz, — az akadémia pedig a művet a kétszáz aranyos nagy jutalomra — szerzőjét pedig akad, tagságra méltatja. — Ekkor előáll egy süheder cimboraság, neki esik a munkának, leveszi róla még a kereszt vizet is; mindent talált benne csak jót, csak elismerésre méltót nem; majd neki esik a cimboraság az akadémiának, — az akadémiának! t. olvasó, mely utoljára is csak a színét, javát bírja a magyar tudósoknak, s mely minden számba vehető tudóst előbb utóbb maga kebelébe von; s minthogy ez

esetben legalább pajtáskodásról nem vádolhatták, az ítélő hetségét vonták kétségbe! a gyermekek az apáikét! Aztán neki estek a miniszternek, ki oly vakmerő volt, hogy nem őket nevezte ki egyetemi tanárnak, hanem egy olyant, aki azt meg is érdemelte. Mind nem használ semmit! A nagy mű első kiadása elfogy, csak hamar másodikat kell rendezni belőle. És gondolja valaki, hogy ilyen sokfélelékép kitüntetett munkára akadt vállalkozó? Nem! A derék szerző kínálja fűnek, fának — ingyen, csak hogy ő az anyagi vagy inkább üzleti dolgoktól menten tovább működhessék; senkinek sem kell; pedig a munkát mindegyre keresik, kérdezik. Kiadja a szerző másodszer is 7—800 példányban és ma már az is teljesen elfogyott! Ha valamely könyvárus egy példányra szert tehet, két áron adja és adhatja, mert megveszik. Ez alatt elkészül az illetőnek egy másik 3 nagy kötetes munkája, körülbelül 100 nagy ivén, kínálja ismét boldognak boldogtalannak — ingyen, még a javítást is magára vállalván, — és azt gondolja valaki, hogy akadt könyvárus, vagy nyomdász, aki ingyen elfogadta volna? Nem! pedig hát oly könyv, melyet a nagy számú tanár és tanító jeleltek nem nélkülözhetnek, tehát melynek biztos kelendősege van.

Egy másik példa. Széchenyi kiadatlan iratait titkárára hagyja, hogy szellemi bajtársát némileg megjutalmazza; a titkár szegény ember szokott lenni, mert máskép nem titkárkodnék: maga nem adhatja ki a legnagyobb magyarnak szellemi hagyatékát; és a széles magyar hazában nem akad könyvkiadó, vagy nyomdatulajdonos, ki akár nyereség vágyból, akár kegyeletből kockáztatni merne 20 ezer forintot, amennyiért az időközben elhunyt titkár örökösei adnák; — sőt maga az akadémia, e teremtménye Széchenyinek, a helyett, hogy maga javára iparkodnék gyümölcsöztetni a legnagyobb magyar politikus halhatatlan eszméit; a nemzethez fordul, attól koldul 20 ezer forintot! A nemzet boszúságában vagy szegényében, vagy nyomorúságában nem adott többet össze 10 ezer frtnál; és akadt a tollnak olyan hőse, ki a szegény örökösöket

lelkésítette arra, hogy elégedjenek meg az összegyűlt összeggel, a többit ajándékozzák oda a gazdag nemzet nem szegény akadémiájának!

A dolog további fejleményéről majd lesz alkalmunk annak idejében értesülni. Ha Széchenyi angol hazafi volt volna, száz-ezerekkel mérnék minden érlüktetését, mint olyannak, ki nemzetének prófétájául született és annak bizonyult.

Az irodalom abban a veszélyben forog, hogy a hírlapirodalom egészen elnyeli. Még a tudományos írók is kezdenek egy-egy hírlapi cikk kívánalmaihoz alkalmazkodni. A csípős epigrammái alakot kénytelenek használni annak rikító színeivel és ellentéteivel. A poros tudakosságnak még látszatát is kerülniük kell. O nekik nem szabad semmiben sem kételkedni, az olvasó vizsgálódásának és elméiké lésének semmit fön nem tartani. egy szóval az olvasóban semmit föl nem tételezni, hisz ez gyötrelmes lenne s élvezetét egészen megrontaná. Mindent ízletesen s foldarabolva kell föltálatni, hogy azt minden fáradság és erőltetés nélkül fölreggelizhesse. így kapnak a tudományos vizsgálódás könyvei ledér kiállítást, és ezt nevezik a tudományok korszerű tárgyalásának, népszerűsítésének, miből aztán következik a nyelvbéli előadásnak, irálynak általános elvadulása. mire nézve nem lesz fölösleges egy német kritikus szavait hallanunk, ki különben egészen a korszellem embere. Megjegyzem, hogy amit az mond a német viszonyokról, az szóról szóra alkalmazható a magyar, sőt bármely nemzet viszonyaira, hol a hírlap-irodalom oly nagyban dühöng.

„A modern irodalomnak rákfenéje a mindinkább elharapózó rász irány, (stylus). Mivel sok író képzettsége hézagos; mivel hiúságból egész zöme a szellemtelen lényeknek forgatja a tollat; mivel a sokat írás vétké ragadós és e mellett az irodalom nemtőjének (geniusának), az ő nyelvtani és aesthetikai törvényeinek tiszteletben tartása kivesz: innen származik a nyelvnek tisztátalansága és ez szánandó állapot. Sohasem jelent meg annyi könyv, mint most, oly elhamarkodott, taráta (schlam-

pet) sőt egészen nyomorú irányban. És nemcsak hanyagságot találunk a mai munkáknak három negyed részében, hanem sokban még nyelvhibát is egész özönével, mi oly olvasót, ki a nyelvben nem nagyon erős, meglehetősen zavarba hoz. Egy gimnáziumi tanár a felsőbb osztályokban meg nem tűrne oly rász mondatszerkesztést és nyelvtani szabálytalanságot, aminők most százával jelennek meg szép fehér papírra nyomva: Amit az író tanuló korában gáncs nélkül nem mondhatott, nem írhatott: azt most mint mester egész vezeték és keresztnéve aláírásával bocsáthatja ország világ színe elé. E felfuvalkodás és mások lenézése végtelenül boszantó. — Az irány e hanyatlására sokat tesznek a hírlapok. Ezeknek felületes kifejezéseik naponkint olvasva utóbb tudóst és tudatlant aljas Ízléshez szoktatnak.

Ki tagadhatná ezt? A nyelvtan a nyelv bölcselété (filozófiája); a nyelv pedig magában foglalja a nemzeti tudásnak egész büvszerét. Aki egy nyelvtant teljesen bir, nemcsak kívülről tudja, hanem azt át is érti, az műveit ember. A klasszikus (görög-latin) nyelvek még mindig az igazi és legjobb próbakövei a tudományos képzettségnek. Aki egy klasszikus nyelvet sem ért, ritkán mehet annyira, hogy a visszahozó névmást és részesülőt biztosan kezelhesse. Leginkább a visszahozó névmás a félműveltek szirtje. Sőt Lukás csaknem hajlandó e furcsán hangzó ítéletet mondani: Aki a visszahozó névmást biztosan kezeli, művelt ember. Ne szegény magyar! nekünk legnagyobb élő regény-írónk sem emelkedett a műveltségnek eme magaslatára. Őnála a melyek helyett mindig mik olvasható. Már most ha meggondoljuk, hogy jelenleg a fél tudósok száma légió, hogy a hírlapirodalmat kiválólag olyanok művelik, hogy a hírlapi szellem a könyvekben is elharapózott: akkor az uralkodó nyelv hanyatlást könnyű lesz felfogni. Szerencse, hogy a nyelv nem szeméy. különben a fél irodalmár világ ellen port indítana pajkos kártételeiért. De minek is kellene egy lángésznek valamely nyelvet értenie!

Még az egyszerű helyes-írási szabályok ellen is föl-föllázad a hírlapirodalom. Ha a haladó hírlap iroda-

lom mellett a humánus iskolák a reál iránynak még több tért engedni kénytelenek lesznek, majd akkor kell megnézni, mivé lesz a nyelv! A remekírók mind a németeknél, mind nálunk humanisztikus nevelést kaptak. A német klasszikusok utódjai közül Heine Henrik látszik kivételnek. Nálunk Kisfaludy Károly. Heine a latinban csak a rendhagyó igéig jutott, melyek rá nézve a rendesektől csak abban különböztek, hogy azokért több verést kapott, még akkor t. i. a korbács vagy vessző volt a segéd tanító. A görögöt ördögi találmánynak tartotta, mint az egyszeri barát. És mégis bámuljuk az ő műveinek bevégzett zenei szépségét, és a ritmus művészetét, s a látszólagos pongyolaság mellett a legélénkebb és leghívebb színezést. De kettőt nem kell feledni: hogy Heine igazi lángész volt, másodsor, hogy zsidó születésénél fogva a héber nyelvet okvetlenül tanulnia kellett. De hadd törje, marja csak a nyelvet a mai irodalmárság a napi sajtó tanszékéről, majd meglátjuk, hogy a tanítvány kár nélkül nem foglalja el a tanítói széket. A sajtó úgy bánik a tudománnyal, mint az államinál és egyházzal, vagyis kiveti Ítéző székéből a komoly irodalmat és nagy szerényen bele illeszkedik maga. Nem a nép alkalmazkodik a tudományhoz, hanem ennek kell a tömeghez alkalmazkodni.

Wuttke is keserűen panaszkodik azon nyelv rontás ellen, melyet a hírlapirodalom okoz. A hírlapi nyelv, mond ő, igen káros befolyást gyakorol a német nyelv mentéére. Az írók legnagyobb része hanyag a kifejezésben. Kénytelenek lévén hamar írni, felületesen is írnak. Leginkább ront az a szükségesség, mely szerént a külföldi lapokat kell naponkint kizsákmányolniok. Fordítás közben nem igen gyötri magát a napszámos író, miképen kellene e, vagy ama szólamot jól németül kifejeznie. Átveszi a mondatot, átveszi a szót is, megtoldja a német íren vagy s c h i r e n végzetten és még azt hiszi, hogy a német nyelvet gazdagította! A múlt század végén és a jelen század elején sokkal jobban írtak, nem mintha helyes szabályokat követtek volna, vagy elegendő nyelvtani tudás gyámolította volna őket;

ellenkezőleg, sok botrányt szereztek, de fáradtak, csi-szoltak, újra és újra átöntötték dolgozataikat, s a tisztaságra súlyt fektettek, míg a jelenkor íróinál irály tekintetében aggasztó hamarkodás harapódzik el. Mindennek első öntésre kell náluk sikerülni.“ Nálunk? Itt sincs különben a dolog, mióta az újság irás annyira fejlődött, hogy a szerkesztő egész műhely segédet foglalkoztathat.

És jaj a halandónak, aki e darázs fészekbe mer nyúlni! Mikor ez előtt néhány évvel a „Magyar nyelvőr“ csipkedni kezdte a hírlapok nyelvét, a hírlapi óriások szörnyen megbotránykoztak, hogy akad hatalom, mely őket felelősségre vonni bátorkodik; s jól lehet egy ideig gondosabban írtak, holmi idegenszerűségek-től, szabálytalanságok-tól őrizkedni kezdettek; de a nagyhatalom utóbb is kényelmetlennek találta, hogy magánál nagyobb hatalom örködjék fölötte, és ő folytonosan vigyázni kénytelenítették, mit, hogyan mondjon, hogyan írjon, kezdett a Nyelvőrrel nem törődni. Szegény Nyelvőr utóbb is kénytelen volt a nagyhatalom előtt meghajolni, a hírlapok nyelvezetére szemet hányni, másképp annak a veszélynek teszi ki magát, hogy vagy agyon ütik, vagy azon hallgatják. És azóta, — már jó régen, — nincs a Nyelvőrben az a rovat, mely alatt a hírlapok nyelvét kritizálnák, bírálnák.

Így idézte elő a sajtó a tudomány fájában a férget, mely kérgén rágódik.

A bölcelet (philosophia) egészen oda van, azt magok a bölcselők is beismerik; az orvosi tudomány 300 éy óta egyetlen egy lépést sem tett előre; a törvény tudomány egészen az ügyvédek zsákmányává lett, és egészen a szabadelvű gazdálkodás nyers anyagán rágódik; a hittudomány elvilágiasodott, a humanizmus sebes léptekkel hátrál a reáltanok előtt.

Egész eddig kevés ellenmondásra számíthatunk; azonban gúny kacajjal kiálthat valaki két nevet mintegy cáfolatul: — a természettudományt és történelmet.

A természettudományokat két oldalról kell tekinteni. Amennyiben t. i. azok a tapasztalat és kísérlet tárgyai;

annyiban a gyár-ipar körébe tartoznak; ami tudományos rész van bennök, minden esetre tiszteletre méltó, csakhogy az a kisebb rész. Mind eddig csak két kérdés merült föl, mely természettudósainkat valóban neki hévítette: a teremtés hat napja, és a majom mint az emberiség ős apja.

De itt sem a tudományos vívmány adta ám a lelkesedést, hanem az a gondolat, hogy no! most már a geológia segítségével és a majom emberségével a bibliák valahára csakugyan agyon üthetik. A fél tudósok magokon kívül voltak örömeikben, mert e hadnak csak a rombolás okoz örömet, mint Lucifernek; ha teremteni nem tud, gondolja magában, legalább ront, ahol, és amíg lehet; a fél tudósok, mondom, magokon kívül voltak, míg aztán akadtak egész tudósok, kik megmutatták, hogy a geológia újabb vívmányai épen semmi ellentétben sincsenek a bibliával, ez meg azokkal; ma már csak tizenhatod rész tudósok ostromolják a bibliát ez ódairól. Majd így járunk a majom uraságával is, csak várjunk egy kicsit.

Hát a történelem! Utoljára is ez menti meg a társadalmat. Mily ragyogó eredményt vívott ki e téren a német szorgalom! A történelmi érzék kiváló ismerető jegye a német szellemnek!

Minden esetre a történelem minden más tudománynál jobban műveltetett; de ez Németország történelmi érzékének nem nagy becsületére válik. Hol történt valaha a világon oly történet-csinálás, történethamisítás, mint nálunk, kérdi a német Lukas? Vagy talán a birtok jog különös tiszteletének tekintendő, ha mindenfelé lopnak, rabolnak? Mi németek — mondja tovább—történelmi jogunkat annyira elvesztettük, hogy arról már sejtelmünk sincs. Németország politikai történelme e pillanatban szemünk látára tótágast áll a nélkül, hogy ezen a műveit közönségnek történelmi érzéke megbotránkoznék. Csak azon része a népnek, mely történelmet nem tanul, az, mely maga az eleven történelem, a parasztság ütközik meg rajta. A sajtó épen a történelmet forgatta föl leggyö-

keresebben. Azon dicséretes ürügy alatt, hogy a történelmet mindeneknek közös birtokává teszi, hogy a népet annak szentélyébe vezeti, ez ürügy alatt ragadta magához az' időszi sajtó a történelmet.

Történeti tényeket, költeménnyel, hazugsággal és párt gyűlölettel egy edénybe önt, a kovászt megdagasztja, és azt mint történelmet tálálja föl. Ezt tesz a tudományt népszerűsíteni! A népnek vele született joga van a tudomány eredményéhez, azt mindenki elismeri; de csak is az eredményhez; a nagy tömegnek kérdéseket oda dobni, melyekkel még a tudósok sem birkóztak meg, ez nem szépszerűsítése, hanem megfertőztetése a tudománynak! Es ily utcai csavargóvá tették a hírlapok a történelmet! Millió meg millió ember van Németországban, kiket bizonyos történelmi adatokra nézve helyesebb véleményre, igazi történeti tudalomra soha semmiféle hatalom sem vezérelhet. Ilyenek pl. az inquisitio, a jezsuiták, a búcsú, Galilei, Tilly. II. Frigyes, porosz király. Ami e tekintetben Németországról áll, azt betűről betűre elmondhatjuk saját magunkról is. Nálunk a világ történelemnek forrásokon alapuló irodalma máig sincs, amit e téren magyarul bírunk, azt a fönt dicsért német történetírók műveiből fordították, böngésztek, ollózták, adván az adatokat úgy, amint azoknál találták, minden kritikai utánnézés nélkül. Hogy többet ne említsek, csak Galilei esetét hozom föl, kit tudós hírlapok szerkesztői világszerte úgy tüntetnek föl, mint tudományának áldozatát, kit szeréntök a föld forgásának tanításáért Rómába idéztek és ott hosszú éveken át fogva tartottak volna. Százszor meg százszor megcáfolták már e hazugságot magának Galileinek leveleivel, melyekben magasztalva szól a pápáról, ki őt a legemberségesebben fogadta, saját nyári lakát bocsátotta rendelkezésére egész római tartózkodása tartamára, mi mindössze nem soká tartott; de azért a lelkiismeretes történet-, regény- és újság-írók máig sem szégyenük a régi hazugságot tovább fecsegni csupán azon humánus célból, hogy a pápaságot, vagy katolikus világot úgy tüntessék föl, mint a tudományok ellenségét; pedig hát két szó-



val meg lehet cáfolni e hamis vádat. Az ó klaszszikus világ minden tudományát ki tartotta fön, ha nem a papság, a katolikus papság, mert más papság Róma bukása óta Európában nem volt, világi ember pedig tudományyal oly kívessé foglalkozott, hogy még a legműveltebbek is csak tisztos műkedvelők voltak e téren. Sokan még nevöket sem tudták alá írni, pedig országok sorsa volt kezökben. Bizony', ha a könyvnyomtatás föltalálása előtt azok a most annyira lenézett, rágalalmazott szegény barátok nem karmolgatták volna művészi tökélyyel a könyveket, nem tudom, honnan vennék most a német és magyar és más nemzet híres doktorai az ó világra vonatkozó tudományukat. Hogy a katolikus papságnak semmiféle valódi tudománytól nincs mit féltentie, mutatja a jelen, mutatja a múlt! Nincs oly tudomány, melynek első rangú hősei között katolikus papok, szerzetesek nem volnának. Napjainkban az első csillagász Secchi, jezsuita; míg egy másik jezsuita oly találmányt vitt a philadelphiai kiállításra, mely fölslegessé fogja tenni, ha sikerül, a kőszenet a gözgépeknél; azért nem átkozta ám ki sem a pápa, sem a jezsuiták generálisa.

Hasonló históriai ferdítésen alapszik a világ tudománya az inquisitoról, melyet általában úgy tüntetnek föl a német doktorok és utána más nemzetek tudatlan vagy gonosz akaratú doktorai, mintha az egyházi intézmény volt volna. Volt igen egyházi inquisíció is, mi magyarul hitnyomozásnak mondható, de az nem állt egyébből, mint hogy azokat, kik az egyház tanának ellenszegülőnek, kizárta minden további büntetés nélkül. Ez volt az inquisíció legrégebb neme. Már a közép korban, midön állam és egyház oly szoros viszonyban állnak vala, hogy egyiknek zavarását a másik is érzé: az egyházból kizártakat a világi hatóság vette át, mely aztán a polgári törvények szerint ítelt fölöttök. Más nemű volt a spanyol inquisíció, melynek vasszüzeivel (Eiserne Jungfrauen) ma is kísértének nálunk a pénz szerzés élelmes emberei, s melyet II. Fülöp spanyolkirály szervezett. Ferdinand és Izabella idejében ugyanis

Spanyolországban még sok mór és zsidó volt, kik ismételten összeesküvéseket és zendüléseket támasztának, s köztök legveszedelmesebbek valának azok, kik szinre keresztény hitre térvén, a zsidóság és izlam számára térítgetének. Kiválóan ezek ellen hozatott az jncuisítio. S ez kivételes bíróság volt a király által alapítva, és tagjai a királynak, nem pedig az egyháznak voltak szolgálói. L. Lubrich „Nevelés történelem“ c. művét. így írják ezt a részre hajlatlan történet-írók.

De mindezen történelmi ferdtések tárgyalását más-korra halasztva visszatérek tárgyamra csak azt jegyezvén még meg; mily kimondhatatlan nehéz a történetbuvároknak az igazságot helyre állítani, midőn már nem csak a tévely, hanem a tömeg rajongása ellen is kell küzdeniök.

Minden komoly kor-író megegyez abban, hogy a tudományok rák-útra tértek. „A. szabadelvű gazdálkodás — írja Jörg — kimondhatatlan szegénynyé tette a világot eszményi jelenségekben és a szellemi műveltség virágzásában ...A középszerűség országa jött el, és az nyomja mindig jobban és jobban korunkra a szelemtelen és emelkedettség nélkül való léhaság bélyegét.“

Az úgy nevezett általános emberi művelődés, melyet az időszaki sajtó a tudományok eme népszerűsítése által ápol, távolról sem ér föl az okozott kárral. A tévelygés roszabb a tudatlanságnál. E felvilágosítás nélkül nem tanul ugyan a tömeg mindent, amit tudnia kellene, de olyat sem tanul, minek előtte rejtve kellene maradni.

És vájjon miben áll az a sokszor megénekelt általános emberi műveltség? Brunner Sebastian a „Fremde und Heimat“ c. folyóiratban írja: Mindazok, kik magokat műveiteknek képzelik, többnyire merő képzelődésben szenvednek. A halvány képű ifjú, ki a kalmár-asztal mögött áll kezében valamely regényt tartva ki becses fejét szépen fel tudja fodorintani, s vasárnaponkint aranyláncocskán lóggatja szemüvegét, nem ismer nagyobb gyalázatot, mint ha a műveletlenek közé számítanak.

Ha aztán egyik-másik annyira jut, hogy kávéházba,

színházba járhat, egyről-másról bírálatot mondhat, üres és tele színházzal, jó vagy rossz színműről tud beszélni: akkor már a műveltség pyramisának csúcsán képzelet magát. Hátha még egy beszélykét, költeménykét, történetkét, vagy akár miféle atkát vagy batkát valami heti-, divat- vagy élclapba beesztergálhat, vagy neve néhányszor a divatlapok talányai gordiusi csomójának megfejtői közt pompázhat: akkor jaj annak a lénynek, aki vele szembe mer állani. véle, a műveltség nagy moguljával! Az ő versei arany rudacsok, rímei csillogó gyémántok, ötletei platina forgácsok; minden szava, mely ajkairól ömlik, értékes borostyánkő szipkává válik. s szelleme az ő szerény állításaként gazdag, mély és kimeríthetetlen tárnája ezüstnek, aranynak, gyémántnak; született lángész, mely, (vagy ki) ha fáradságot venne magának többször leereszkedni: meg kellene vakulni a világnak a fénytől és pompától!

Valljuk meg, hogy műveltségünkkel egészben véve igen messze jutottunk; csak hogy nem előre, hanem hátra!

Mint már érintém. a műveltséget meg kell különböztetni a képzettségtől, az utóbbi a külső csinra, míg az előbbi az erkölcsi tökélyesedésre, nemesedésre vonatkozik. — S ki merné állítani, hogy erkölcsileg lépést tartunk a csinosodással? A bünrovatok iszonyú tanúságot tesznek állításom valósága mellett! A Morea félszigettől az északi tengerig, az Uraitól a világ végéig, mely tudvalevőleg Portugálba egy fokának neve, a bün, a gatszág úzi tivornyáit!

A csalás, rablás, sikkasztás, köz- és magán-pénzek eltüntetése, hivatási kötelemek lelkiismeretlen elhanyagolása stb. napi renden vannak. És ami legszomorítóbb. az, hogy mind ez ma már nem a puszták tudatlan fiainak, hanem a népek színe, virágának rovására esik. Hozzak-e föl példákat? Sorba vehetjük Európa államait, ráadásul Amerikát, hogy e súlyos vádat napnál világosabban bebizonyítva láthassuk.

Csak néhány kiváló esetet említek föl.

A híres görög szabadság-hősök utódjainak két előkelő miniszterét csak az imént állították törvénysek elé,

nagyon űzött simoniáért, vagyis az egyházi méltóságok eladásáért, úgy szólván árvereléseért!

Az 1876. év első negyedében megszökött a belga bank pénztárnoka, vagy miije, mint akkor Írták, 7 millió forintocska hiányt hagyván maga után. Később azonban a 7 millió 1 millió 600 ezer írtra szállt le. De, úgy hiszem, ez is elég. Itt nem tudja az ember, vajjon ennek merészségén, gazságán, ügyességén, vagy a hivatalos felügyelőség könnyelműségén, vagy ostobaságán kell-e jobban bámolni?

Ugyanaz év elején bocsátották el a magasztalt észak-amerikai szabad állam hadügyminiszterét nagy mérvű sikkasztásért! Mint utóbb kitűnt, Ro be són, amerikai hadügyminiszter 1869—1875-ki hivataloskodása alatt 71 hadi hajó nyomtalanul eltűnt. 170 millió fontot elköltött, s e mellett több millió adósságot csinált!

Az olasz király udvaroncai között váltóhamisítások jöttek divatba főséges urok nevére. Már csak az is, hogy egy király váltókkal üzérkedik, elég jellemző; mert különben nem lehetne nevére váltót hamisítani.

Nem sokára egy olasz fő hivatalnok lemondott állásáról, mint egy újságban írta, azért, mert nem akar „keztyűs rablók és decorált gazemberek” társaságában szolgálni.

Ugyancsak az 1876-i év tavaszán megszökött az olasz nemzeti bank pénztárnoka 1.700,000 líra társaságában. A nagy világon semmi nyoma sem a pénztárosnak, sem az 1.700,000 lírának!

Spanyolországban csak úgy játszanak a királlyal és köztársasággal mint gyermek a lapdával. Elgondolhatni, hogy az olyan játék mennyibe kerül szegény országnak. Söpörhetnének talán a magunk ajtaja előtt is, de minek? Minket úgy sem igen számítanak a műveit népek közé. És bár abban ne értük volna utol a külföld legműveltebb királyságait és köztársaságait, mi a 19. század főnkürtölt műveltségét oly kirívóan bélyegzi!

Vagy talán a béke, az emberség, a szeretet műveiben mutatkozik korunk műveltsége? Voltak-e akár az ó. akár a közép kornak rettentőbb háborúi mint a

mi századunknak, akár a vérontást, akár a hadi sarcot tekintjük. És ebben királyságok, köztársaságok nem versenyeztek-e egymással?

Íme! e műveltségnek zengenek a világ hírlapjai dics-énekeket; ezzel vannak oly nagyra! Kell-e ennél nagyobb bolondítás, ámitás?

De térjünk vissza tárgyunkra.

A tudomány elhagyta templomát, melyben előbb osztogató adományait; most az utcán kóborol és potyázza árucikkeit. Persze ha a hírlapoknak hihetnének, akkor a műveltség most olcsóbb volna a krumpli cukornál. Van-e oly újság olvasó, ki előtt az efféle dallamok ismeretlenek volnának: „A műveitek számára! — Kiválólag a műveitek számára! — A művelt honleányoknak. — A műveit világnak! — Vagy kissé bővebben kicifrázva: „Végre valahára egy régen érzett szükségén lesz segítve, reméljük, hogy a közönség részéről hasonló előzékenységgel fogunk találkozni; (mert hisz a könyvkereskedőknek is vannak szükségük, pénzre van szükségük!) — Vagy: Abbeli meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy a nevezett műnek egy művelt ember könyvtárából sem szabad hiányozni. (Szerencse, hogy nem sok embernek van könyvtára, mert e szerint ugyan kevesen lehetnének oly szerencsések, hogy a műveitek közé számíttassanak.) Nem annyit tesz-e ez, mint valakinek pisztolyt szegezni, és rá kiáltani: végy, vagy meghalsz! “

HaLykurgus vagy Solon könyvkereskedő volt volna, bizonyosan ilyen forma cikkelyt is ígatott volna törvényei közé: Minden ember, kinek házában az én kiadványaim közül csak egy is hiányzani fog, halál fia, melytől csak rögtöni bolti áron való vásárlás mentheti meg.

Csoda-e aztán, ha ily körülmények között az olvasók arra a csodás ötletre jutnak, hogy utoljára is műveiteknek tartsák magokat, mikor oly sokszor mondják azt szemökbe.

Ha mind azt a könyvet, melynek az újságok szerint egy művelt embernél sem szabad hiányozni, ha mondom, valaki mindazt összevásárolná; az ugyan szép

lomnak birtokába jutna. A férfias, komoly tudomány, melybe nagy nehezen csak behatolni is fegyelmezett szellemmel lehet, mind ritkábbá kezd válni, a helyett bizonyos elaprózott és élősdí műkedvelő eljárás dühöng, mely nem annyira az észteni (logikai) fegyelmre és ismeretre. mint inkább jó hírben álló fecsegésre törekszik. A sajtó tanszékein legnagyobb részt oly egyének ülnek, kik soha sem fáradoztak azon, hogy valami szorosán tudományos akadémikus tanulmányok alapjait megvessék, mit eszközölhetnek olyanok a hallgatóságban. mint felületességet, mely a valódi tudományos képzettségre igen kevés, a gyermekded hitre és természetes kegyeletre igen sok? Egész irodalom a fénymázos felületesség jellegét viseli, mióta a napi dobót a napi sajtó veri.

Meinhold szerint; Régente valamint a könyv úgy a szellem is iv-alakban jelent meg; majd negyed és nyolcad, végre tizenketted, tizenhatod rétbén.

Korunk fél a nagy könyvtől, mely a mi kis szelmeinkre nézve kiállhatatlan. Gyémánt kiadások, zsebkönyvek, röpiratok és hírlapok kellene csak. Még a hosszú hírlapi cikkek is kelleetlenek legyen; rövid, csipős (pikáns) és mindenből adjon valamit. Egy étellel mi már nem tudunk jól lakni.

A laza lapok ellazítják a szellemet is. A nemzedék tudományos hajlamai világosan mutatják hírlapi eredetöket. A közönség lát mindent, de nem tud semmit; mindennel foglalkozik, és semmivel sem törődik, kenyér nem kell neki, hanem csak likör és csemege. De minek is az a vastag könyv! nehéz kenyér az! Elég, ha az ember leszürcsöli a habot, melyet a hírlapok minden művészetből és tudományból mint képző anyagot leföölztek.

Távol legyen azt állítani, hogy ma már semmi tudományosság sem volna; de nehéz küzdelmet küzd a hírlapkör ellen. A napi sajtó tart bennünket lefoglalva, az izgat, gyöngít, lázít, és egész nemünket elidegeníti a komoly tanulmánytól. Előbb egyes tárgyba merült bele az ember; most mindnyájan kanállal merítik a bölcseséget; csakhogy lukas kanállal, melyben csak

habja marad a bölcseségnek, a lelke kifolyt belőle. A szellem szórakozottságának következtében, annak termő ereje is megfogyott. Általános kérdés az egész vonalon! Mennyire divatban van ugyanis a könyvcsinálásnak az a módja, mely szerint tíz könyvből tizenegyediket készítenek, mutatja az ugyanazon cím alatt megjelenő könyvek sokasága. Sőt van ennél még könnyebb könyvgyártásmód is, különösen nálunk, hol úgy szólván minden kritika, minden ellenőrzés nélkül foly a tudományos gazdálkodás! Elővesz t. i. a leendő tudós egy német könyvet, azt lefordítja magyarra roszul; aztán ír hozzá hosszú előszót, melyben felsorol egy sereg német Író, mint akik után dolgozott: a lefordított könyv szerzőjét pedig nagy bölcsen elhallgatja s kiadja munkáját, illetőleg rősz fordítmányát eredeti gyanánt, mit ha valamely szemfüles kritikus ki nem derít, kész az eredeti honi tudós, ha pedig szerencsétlenségre leálcázzák: akkor az illető markába nevet s a legelső alkalommal folyamodik egyetemi tanárságra, és ha a tudós tanári kar visszautasítja, folyamodik valami hatalmas párt-emberhez, kinek szavára aztán a miniszter úr ki nevezi a maga szakállára előbb rendkívüli tanárnak, aztán, ki tudja, mikor — rendesnek.

Hogy aztán az újabb szükségletnek eleget lehesen tenni a tudomány terén, szerencsére, ott vannak a régi szerzetesek foliánsai és kéziratái. így aztán a búvárkodás csak nem vesz ki.

Ami a föntebbiekben bebizonyítandó vala, az a következő: nemcsak testileg, hanem szellemileg is satnyulunk. Testileg okozza ezt a kávé, thea, likőr; szellemileg a hírlapok. A hírlapok nem egyebek a szellemi táplálékok között, mint a pálinka a testiek között. Mint gyógyszer használva, lehet, hogy rövid időre kellemes meleget okoz és az emésztést elősegíti; rendszeren és nagy mértékben élvezve az idegeket izgatja, tompítja és gyöngíti és nem ritkán részegség! örületbe ejt; vagy legalább is vörös orrot okoz. Sőt már az is fordult elő, hogy nem csak az orr, hanem az egész ember testül. lelkestül megvörösödött.

## A sajtó és a társadalom.

Alig van jelenleg a nap hőseinek gyakrabban hangoztatott szólama ennél: átmeneti korszakban élünk. Toll és szó emberei, az állam szekerének vezetői és toái gyakran szokásból, gyakran szükségből folyamodnak ez üres szólamhoz és nem egyszer saját baklővéseik mentiségéül. Én Isten kegyelméből megettem legalább kenyerelem felét, ha nem többet; de kora ifjúságom óta folytonosan átmeneti korszakot élek. Mikor élünk már véglegesen szervezett korszakot? Bár mennyire elkopott is e szólam, de azért igaz lehet améhniben csakugyan átmeneti korszakot élünk, átmenetet a politikai kérdésekről a társadalmiakra.

Eddig azt hitték, hogy a világ bizonyos politikai csillagzatok változó uralma alatt áll; de e csillagok mindinkább halványodnak, mióta a láthatáron a társadalmi hajnalpir vetette föl tüzes fénysugarait. Midőn az 1848.-ban az európai fővárosoknak torlaszokká emelt kövezeit ismét visszarakták: a politikai pártok kezdőnek lemondani, visszavonulni, s helyettük a társadalmiak állták körül az őrtüzet.

Néhány évvel előbb még III. Napoleon. Bismarck és Garibaldi lépdeltek a népek élén, kik közül ma már csak Bismarck jöhet számításba; de hátok mögött, mondhatni sarkokban nyomultak előre Lassale, Mazzini, Proudhon, a socialismus apostolai és aki vak nem volt, láthatta, ki a kocsis, ki a ló.

Az akkoriban napi renden volt politikai kérdések közül a rajnai határ ugyan már el van intézve, — csak azt nem tudni, mennyi időre; de az európai egyensúly az által nem hogy helyre állt volna, hanem még nagyobb mérvben megzavarodott; a keleti kérdés épen most van virágjában; és nekünk, a dicsőített 19. század gyermekeinek, kik a hírhedett felvilágosodásnak már annyira



áldásában részesültünk, még sokkal többre van kilátásunk. De mind ezen kérdéseknél fontosabbak az iskolakérdés, az egyházi vagy vallási kérdés, a hitelügy, a munkás kérdés steff. Amerikában négy egész évig dühöngött az első társadalmi háború és iszonyú vérontás után a radikálizmus győzött. — Európában még borzasztóbb vérfürdők vannak készülőben.

Politikai indokok a népet ma már nem igen ragadják meg. Ha politikai pártok a tömeget mozgásba akarják hozni, kénytelenek társadalmi emeltyűket alkalmazni. így látjuk a muszka zászlókon a törökországi keresztények fölszabadítását (muszka és fölszabadítás 1) Minden ország politikai demagógusai, nép ámítói, akár koronát, akár vörös sapkát viselnek, azt festik a közpolgár elé, hogy az uralkodó ház bukása után olcsóbb lesz a burgonya, a kőolaj, meg a bor, sör, dohány, — az adók megszűnnek, és legalább is minden vasárnap egy-egy tyúkot varázsolnak minden gazdasszony fizekába. Szóval korunk izgatóinak ereje abban a személyvesztésben áll, mely szerint a politikai kérdéseket a társadalmiakkal egy ügyes kézcsavarintással fölcserélik.

E tényállásnak lényeges befolyása van a mi sajtóügyünkre. Tisztán politikai hírlap nem igen találta termékeny talajra a nép között; a nép a politikához nem ért. Ellenben ha a társadalmi kérdéseket oda utasítanak, a hová tartoznak, t. i. magához a társadalomhoz: akkor egy könnyen nem lehetne izgatni; mert ön maga ellen senki sem szeret izgatni. Most azonban összeszűrik a politikai kérdést a társadalmival; neki uszítják a társadalmi nyomort a politikai hatóságnak; így öntenek egy kis elevenséget a dologba. Aki a sajtóban a politikait a társadalmiától elválasztaná, az Sámson legereősebb fürtjét vágná le.

Franciaország tapasztalatai ezt világosan bizonyítják. III. Napóleon, amint tudva van, „a társadalom megmentője“ volt, legalább annak tartotta magát. Egyelőre azonban inkább az állam feküdt szívéen ő fel-

ségének, mint a társadalom; mert míg a politikát asajtó támadásai ellen védi vala: zsákmányul oda vetette neki a vallást és társadalmat. Időszaki lapok, melyek politikai és államgazdasági kérdéseket tárgyainak, nem jelenhettek meg Franciaországban a kormány előleges jóvá hagyása nélkül, mi pedig nem egy könnyen vala megnyerhető. Oly lapok, melyek politikai tényeket közlének, de minden okoskodás nélkül, e föltételnek nem voltak alá vetve. Utóbb a napóleoni szabadság „é p fié t é n e k megkoronázása“ némi módosítást hozott a francia sajtó törvénybe; de az említett intézkedések az ide vonatkozó 1852.-1 februári rendeletről kezdve egész az 1867.-1 évig érvényben állának; és ez időközre vonatkoznak megjegyzéseink.

Amint könnyen belátható, ez időközben csak kevés politikai lap keletkezett; mert kevés kiadó mutathatta ki a megkívántató anyagi és erkölcsi biztosítékot, és a megintések Damocles kardja alatt senkinek sem volt kedve nagy összegeket kockáztatni. Minek kellett volna most már ebből következni, ha a politikai vitatkozások a népnek csakugyan szellemi szükségletét tennék, mint állítják? Nyilván annak, hogy a kevés főnálló politikai lap előfizetői iszonyúan fölszaporodjanak; mert ha van politikailag iskolázott nemzet, a francia bizonyosan az. Mi magunkat tartottuk annak, pedig mi csak jó kortesek vagyunk. Ehhez járul még, hogy éppen amaz időközre esnek a francia népnek nagyszerű politikai vállalatai; a krimiai hadjárat, az Olaszháboru, Szyria, Mexico, és a franciák császárljának túlnyomó befolyása egész Európában, mikor még azt is megtelegráfozták mind az 5 világnak, hogy ő felsége eltüsszentette magát. És mit mond a statisztika ama francia lapok sorsáról, melyek a politikát egyedáruként kezelik vala? Előfizetőik száma évről évre fogyott! Öt év alatt a Patrie 32,000-ről 16.000-re; a Constitutionel 24,000-ről 13.000-re; a Presse 25.000-ről 15.000-re a Debats 12.000-ről 9000-re szállott le. Már e számok is bizonyítják, hogy nem a politika gyakorolja a legerősebb vonz-erőt a közönségre.

Ellenben ugyanazon időben egy másik fajta burjánzóit fői a francia lapoknak, az úgy nevezett kis lapok, minők például nálunk a Journalok. E lapok azok, melyek a politikai eseményeket közlik ugyan, de nem okoskodnak; az új miniszternek bókolnak, a távozót oldalba rúgják, mint az egyszeri oroszánt az egyszeri füles; ellenben a városi és színházi pletykából táplálkoznak; a házas társak, családok, nemzetségek és az egész társadalom kikészítésén fáradoznak. A kis lapok lényegesen társadalmi természetűek, és hogy mily rohamosan terjednek, mutatja az, hogy Párisnak 1860.-ban csak 500 Journalja volt, melyek az 1866. év elején már 800-ra szaporodtak, hasonlót tapasztalunk nálunk, csak-hogy itt a szaporodás nem százával történik. A társadalom tehát az, mely ellen a sajtó legtöbb oldalról intézheti támadásait, mit annál inkább tehet, mert a politikai hatóságok semmivel sem törődnek, csak őket ne bántsák. Annyi eszök meg van ám akis Journaloknak, hogy inkább hízelegnek a hatalom kezelőinek, semhogy beléjük kötnének. Aki meg akar győződni, olvassa a „Pester Journalokat“ csak egy hétig.

Némelyek azt állították, hogy III. Napóleon franciaország közvéleményét megvesztegette, amennyiben a szenvedélyeket a politikától a társadalomra irányozta. Nevetséges! Igaz ugyan, hogy a vallási és társadalmi tényezőket nem részesítette oly ótalomban mint a politikaiakat; de az által, hogy a politikai kérdéseket a társadalmiaktól elválasztotta, megjelelte a sajtó Achillesarkát. A sajtó akkor legveszélyesebb az államra, mikor társadalmi szükségletek által politikai szenvedélyeket kelthet a tömegben.

A tiszta politika csak a politikusokat vonzza, a népet társadalmi hangokon kell csalogatni. Ez állítás igazsága még a nagy párisi politikai lapokon is mutatkozik. Egyik sem köszönheti emelkedését valamely politikai kérdésnek; mind társadalmi csavarok által jutottak magasba. 1789.-ben történt, hogy a Bertin testvérek a „Journal de Debats“ tulajdonosaivá lettek. Ezek csatolták hírlapjokhoz az első tárcát (feuilleton), mi ál-

tál a legnevezetesebb újítást hozták be a hírlapirodalomba: össze keverték a politikát a társadalmival -----, „a salétromot a szénnel.“ Eleinte a tárcza csak hűhó csinálásul szolgált könyvkiadóknak, és hangversenyzőknek, vendéglősöknek és gombkötőknek, bérlőknek és bérbe adóknak; e mellett talányokat, rejtvényeket és epigrammákat közöltek. Csak hamar a társadalmi érdekeknek égész sorát bevonták a tárcába a regény és kritika által. — A vonzó erő mesés volt. A Siecle csupán a regény által lett nagygyá. Dumas Sándornak: „Le Capitaine Paul“ c. igen rövid regénye három hét alatt 5,000 előfizetőt hozott e lapnak.

Attól fogva e lap minden társadalmi szenvedélyt és érdeket, becsvágyat és gyűlöletet, ábrándképet és ámitást, hamis elméletet és üres ijesztgetést mindenféle alakban és öltözetben kizsákmányolt és a mellett mind nagyobbá és hatalmasabbá lett.

A Constitutionelnek 1843.-ban csak 3.700 előfizetője volt. Ekkor megvette Verón Lajos 100.000 frankon Sue Jenő: „Bolygó zsidó“ c. regényét, melyben a jezsuitafalás tana a községi — sociatistikus — hitágazatokkal oly vonzón, oly keccesen párosull. Az eredmény az lett, hogy a lap előfizetői nem ezrével, hanem tíz ezrével szaporodának. Ki tagadhatja még, hogy a hírlapok ellenállhatatlan bájai társadalmi természetűek 1 Tárcza és újdonság vagy pletyka nélkül a politikai lapok igen meggyéi ülnének vidéken.

Németországban, valamint nálunk is a viszonyok mások ugyan, de a szükségletek ugyanazok. Hány tisztán politikai lap van ott, hány itt? Eltekintve attól, hogy napi lapjaink a társadalmi politikát az állami politikától egyáltalában el nem választják, még e mellett mind magával cipeli a tárcát is. És mind e mellett, hogy minden lap ad társadalmi cikkeket, még egy se reg társadalmi és szépirodalmi lap létezik, melyek a politika kizárásával csupán társadalmi és szép irodalmi tárgyakkal foglalkoznak. A szép irodalom azonban csak öltöny, — mez, melyben a társadalmi tartalom megjelenik. E lapok sokkal jobb üzletet csinálnak, mint a

politikaiak. Három ily német lap, melyek közül a Bazar magyarul is megjelenik, körül belül fél millió előfizetőt számlál, tehát épen annyit, mint minden németországi politikai lap összevéve. Nálunk ez is mind szerényebb számokra támaszkodik, az igaz, hogy szerényebb tartalommal is dicsekszik.

Lassale Ferdinand a lánglelkű socialdemokrata világosan átlátta a jelenkori hírlapirodalom társadalmi erejét. Ó azt az indítványt tette, hogy a fizetett hirdetményeket ki kell küszöbölni a hírlapokból és pusztán hirdetmény lapokhoz utasítani. Mert tudjuk, hogy a hirdetmények sok mindenféle irányban gyakorolnak befolyást a belső cikkek ítéletére és e badarság ellen volt irányozva Lassale indítványa. (És ha keresztül vitetik, bámulhatnánk hordereje fölött, ez maga képes lenne a sajtót osztályozni.) De ha már a hirdetmények kizárása a hírlapok késének hegyét csorbítaná, akkor a társadalmi kérdések elválasztása annak vasát tökéletesen ketté törné.

Így végzi napjaink hírlapirói méregkeverése borzasztó pusztításait nem az államon, hanem a társadalmon. Politikai botrányokat helyre lehet hozni, társadalmiakat csak orvosolni lehet, és sok egészen gyógyíthatatlan. Az 1848.-ik év borzasztó év volt minden tekintetben; politikai vulkán kitörés kora, midőn minden agyból, a nagyra vágás és dicsőség eszméi röpködtek ki. Nem csak hajóhadat, hanem légvárakat is építettek; a kormányzókat letették, föltették, választották, alkotmányozó gyűléseket, alkotmányokat készítettek, és egy kis forradalmat. Azonban kevés év múlva ama forradalmi válság politikai szabványai százával semmisültek meg, míg a társadalmi újítások megöröködtek. Mi akadályozhatja, hogy egy kézcavarintással két-három új alkotmányt ne alkossunk és ismét el ne töröljük, de csak egy társadalmi természetű intézmény, péld. a céhek eltörlése, az uibériség megszüntetése többé vissza nem vonható. Társadalmi intézményeket nem lehet csinálni, azok százados szerves fejlődésnek gyümölcsei, politikai intézményeket azonban lehet csinálni. Azok inkább és

gépies természetűek. Egy lebontott tornyot újra föl lehet építeni, de egy levágott kezét sem lehet többé helyére forrasztani. Az alkotmányt el lehet törölni, de törölje el valaki a proletárságot! És épen a társadalom teszi korunk sajtójának fő tárgyát!

Proletárság! Negyedik rend! Minden társadalmi veszélytől mentek volnánk, ha ez nem volna! Természetesen, mert ez szülöttje korunk minden társadalmi halálos bűnének. Öntudatlanul áll vala e negyedik rend, míg az emberiség szervezkedik; öntudatra csak a mi korunkban ébredt. — A nyomor koldusokat szül, nyomor és fölvilágosultság szüli a kommunistákat, vagyis községpártiakat. Korunknak bal sorsa az, hogy a műveltséget széliében hosszában terjesztjük, míg a tőkepénz egész erővel a nyomort terjeszti. Aki egyszer újsággal kezében napról napra részt vesz a népek kormányzásában, hogyan foltozzon az még csizmát, vagy, hogyan menjen koldulni a nélkül, hogy annak tiszta tudatára ne jusson, hogy a vagyon Proudhon szerint mégis csak lopás, és hogy az emberi jogok nem üres hangok! Tehát az irodalmárság vég célja nem a köz-társaság, hanem a község (socialismus), vagy kommunizmus, ami különben egészen egyre mén. Ha mindnyájan egyaránt jól szavazunk, miért nem chetnénk, lakhatnánk, ruházkodhatnánk is mindnyájan egyaránt jól?

Nem régiben valaki azt írta Görögországról, hogy ez ország szerencsétlensége az általános uratlanság, fejetlenség; senkinek sincs semmi tekintélye, és senki előtt sincs semmi tekintély. Nem hiába hegedülték tehát újságaik, amit itt nálunk is számtalanszor hallhatni, olvashatni, hogy a tekintélyek .kora lejárt! Ez esetben fölösleges minden társadalmi erőködés!

Ha egy kormány megbukik, az nagy szerencsétlenség lehet, de jön másik, vagy újra ugyanaz. De ha az erkölcs megromlik, egy néposztály megbomlik: egy század sem hegeszti be a sebet. És épen az a mi sajtónk borzasztó hatása, hogy a kegyelet helyébe a kritikát csalja, a tekintélyt megingatja, az ő szokásokat eltörli, állandó érzület helyett változékony véleménye-

nyeket hoz forgalomba, a népet a megszokott önmérséklés helyett hiú felfuvalkodásra tanítja, röviden szólva, megrontja a társadalmat. Nem csak egyesek koresodtak el az örökös politizálás- és kritizálásban, holott előbb a tú és gyalu mellett igen becsületes emberek voltak, egész társadalmi rétegek elpárologhatnak. Az állammal még csak tűrhetőn volnánk, de a társadalom, — az végét járja. A megromlott társadalomban aztán mind az állam, mind az egyház magától megszűnik. E század elején mind kettő borzasztó vereséget szenvedett; de ha a nép meg nem bomlott volna, akkor azok csakhamar újra fölvirágoznának. Ha III. Napóleon valóban a társadalom megmentője volt volna, akkor a társadalmi hatalmasságokat, minők a család, a község, a rendek, a vallás, iskola, szokás, házasság, társulatok stb. ótalmaznia kellett volna. Ezen az utón az államot is megmenthette volna, természetesen csak közvetve, de hosszú időre. E helyett ő a társadalmat zsákmányra eresztette, és az államot saját két szeme őrizetére bízta. így lehet gondoskodni a másról, de a holnapról nem. A következmény világosan megmutatta.

Valaki azzal vádolhatja akár engem, akár becsületes németemet, hogy mi minden bajt a sajtónak tulajdonítunk. aminek azonban egészen más számlára kell kerülni. A sajtó — mondják — sem föl nem találta, sem el nem ültette a hitetlenséget, a bölcsekedést, a kommunizmust, sőt még a nép főnséget sem az találta föl és vetette a világba.

Teljesen igaz, hogy a sajtó nem csinálja a mérget, hanem csak beadja. Igen találóan mondja Tornasol gr. Brunner Sebestyénél: „Mennél inkább eltávozik valamely hírlap a kereszténység szellemétől: annál türelmetlenebb, önzőbb, marakodóbb minden cikke; hát még mit mondjunk azokról a lapokról, melyek legszentebb kötelemeknek tartják, hogy az embert már e földön a pokolba taszítsák; a szeretetnek minden kötelemét, mely a társadalmat még összefűzi, fölbontsák, és a szellemet az ő céljától és rendeltetésétől, melyet Isten-

ben kellene keresnie, eltávolítsák, E szomorú valóság aligha oly otthonos még valahol, mint Németországban. De onnan aztán elterjed, mert hisz a tudományt hoz-zánk is onnan szállítják, akár jó, akár rossz.

Azon kérdés előtt állunk, vájjon a hírlapok csinál-ják-e a közvéleményt, vagy csak kifejezik azt. Mind-kettőt elég gyakran hallhatni és sokszor ugyanazon emberektől. A „közvélemény“ szintén valami új. de csak a szólamra, nem a valóságra nézve. Hiba volna azt hinni, hogy a közvélemény még csak a sajtóval együtt keletkezett. A sajtó csak közvetítő eszköz az emberi eszmék és gondolatok kicserélésében. Mindenütt van közvélemény, ahol gondolkodó emberi társaság van; tartalma minden esetre függ a század műveltsé-gétől és az illető társadalmi rétegektől; s iránya a kor eseményeinek áramlatától és a közlekedési eszközök tökélyétől. Innen van az, hogy oly társadalmi rétegek-ben is találunk közvéleményt, melyeket a sajtó köz-vetlenül nem érint. Hogy a nem olvasó néposztályokba az új nézetek, új vélemények nehezebben hatnak be, mint az olvasókba, az nagyon természetes; azért az ott gyökeret vert meggyőződések és eszmék majdnem ki-írthatlanok. Minden esetre különbségnek kell tehát lenni az olvasó és nem olvasó nép közvéleménye kö-zött. A kath. lapok jogosan állítják, hogy a nép az ő ' hátok mögött áll, mivel a nem olvasó népnek túlnyomó többsége hívőkből áll. Ellenben a szabadelvű lapok hivatkozása a nép véleményére merő önámítás, jóllehet ezek sokkal nagyobb számú előfizetőt képviselnek, csak-hogy az ő pártjok ereje összeesik olvasóik számával. Ide járul még, hogy a hírlapolvasók nagyobb, kisebb mértékben már idomított emberek: míg a föld népe a nemzetek hamisítatlan ősi törzsét képviseli.

Azonban azt sem kell hinni, mintha a közvélemény csak a sajtó által nyilatkoznék; mert gyakran, kivált városokban a színpad, vagy valami szabadelvű hang-ár, egy ötlet, vagy adoma alakjában jár szájról szájra; fa-lun ellenben egy-egy népdal, egy-egy babona, vagy gúny szellentyűjén tör ki.



Vannak a közvéleménynek bizonyos ős áramlatai, melyek századok óta folydogálnak, és melyekben a napi események keltette vélemények egyesülnek, mint egy folyamvidék folyói és patakjai. Ily uralkodó áramlatok: a vallás, a történelem, a népjellem. Ezek teszik a nép lényegét, és míg a nép hü marad maga magához, a közvélemény fölött mindig azok fognak uralkodni. Még a hírlapolvasó közönség hangulatában is azok teszik az alap hangot, melynek húrja minden szívben föltalálható. Egész tartalma az erényeknek és szenvedélyeknek és hagyományoknak, melyeket ama nevek képviselnek, századok óta vérévé és húsává vált egész népnek, az idomító csinosodás, vagy műveltség, elhalványíthatja ugyan azokat, de azoknak kioltására, kiirtására ismét csak századok kívántainak

Ide járulnak még különösen az emberi természet alapvonásai, rász hajlamai, eszményei, melyek az emberiségre ezerféle árnyalatban gyakorolják befolyásukat. Mind ezekre a hírlapok csak közvetve folyhatnak be, ellenük hiába lázadnak föl, ha kudarcot vallani nem akarnak. Nem kell tehát azt hinni, hogy a hírlapok a közvéleményt egyenesen létre hozzák. Epén oly jogosan állíthatni az ellenkezőt, hogy a közvélemény szüli a sajtót. Mind kettő egyaránt igaz. Amily bizonyos, hogy a sajtó működéséhez nem csak Írók, hanem olvasók is kívántainak: oly bizonyos, hogy a sajtó és közvélemény szakadatlanul kölcsönösen hatnak egymásra. A sajtó mindig valamely létező áramlat jele, és nem gondolható Írói működés, mely már hason érzelmű, hason gondolkozású közönséget nem talált, melynek sajtó gondolatait, eszméit tolmácsolhatja. E tömegbe vetve nő aztán az egyes ember gondolatja mint a hógörge<sup>1</sup> teg, magával rántva nem rokon elemeket is.

A sajtó tehát nem semmiből alkotja a közvéleményt, hanem Ádám bordájából, mindazonáltal mégis az alkotja. Ugyanazon alaphangra lehet szervezni egy forradalmi dalt, egy Marseillaise-t, egy Rákócy indulót, egy békehymnust. Ugyanazon nép-öszönt lehet jobbra, vagy balra vezérleni, valami hamis fény által eltántorí-

ami egy jól kiszámított színjátékkal lehűteni vagy föl-  
izgatni. Ismerjük a sajtó egész szemfényvesztését, ismerjük csapdáit, enyves vesszőit, farkas vermeit, csalogató sípjait, ismerjük oroszlán-ordításait, tűzjelzőit, keserve jajjait, syrén-énekeit, Proteus természetét, ismerjük még a nép iránti szerelmét is. Hogy korunk bajainak egyik fő forrása, t. i. az elmék zűrzavarának kútfeje a sajtóban keresendő, ez örökös panasz. A közönség zúg, bűg mint egy méhraj mindenféle kevert hangokban, míg a madarász nem jó, ki az igazi hangot megadja, akkor aztán az egész raj csak hamar egy kasba kerül.

Valamint a földnek, úgy a sajtónak is kétféle mozgása van. A föld állandó és kényszerű törvények szerint forog az űrben; fölületén azonban csodásán 'mozgalmas élet sűrűg részént szabad akarat szerént, részént a körülményektől összevissza hajtva. Egtani forgása ugyanaz, akár esős, akár derült idő van, az emberek akár háborút viselnek, akár dalünnepet ülnek. Az újságoknak is megvan a magok körforgásuk, és ez a népek és pártok főntebb magyarázott ösztöneinek törvényeit követi. E mellett azonban az irodalmároktól is függ, vájjon mit szándékoznak pártviláguk fölületén színpadra hozni. A kettő között csak az a különbség marad, hogy az emberiség szabad mozgása a csillagkörre semmi befolyást sem gyakorol; míg az erkölcsi világ a túlzott rendbontás következtében lesiklik az egyenes ösvényről.

Minthogy az irodalmárság a napi sajtó által üzletté lett, azért nagyon természetesen a közönségre van utalva. — Az igazságnak kell az olvasók Ízléséhez alkalmazkodni, és nem az ízlés alkalmazkodik az igazsághoz. Wuttke azt állítja, hogy egész Németországban alig van lap, mely föltétlenül és tekintet nélkül az igazságnak szolgálna. Ez nálunk sincs másképen, de úgy hiszem, hogy másutt sincs. Egy ilyen lap eszménye, ideálja lenne a napi sajtónak! Csak az kár, hogy ilyen fönn nem állhat; — mert az igazságot sokkal kevesebben szeretik, mint amennyien egy ily lapot

föntarthatnának. Nem is lehet ez másképp, mert jaj annak, aki a sok fejű szörnyetegnek, a népnek szenvedélyeivel és előítéleteivel összeütközésbe jön.

Az első sajtó özön a hitújítás korában ütött ki!

Luther értette a mesterséget, de még inkább Hutten, ezen példányképe a német bujtogatóknak. A Sickingen vezérlete alatt álló nemes összeesküvés váraiban levő zugnyomdákból, — a szabadelvű városi polgárságból minden összeműködött arra, hogy a népet föllázzítsák. E sajtó volt az, mely V. Károly császárral szólva, az ő boldogtalan édes mérgével a 16. század felforgató merényletét előidézte. Luther ellenesei azonban, mint már dr. Eck J. panaszkodik, kénytelek voltak ellenirataikat magok költségén nyomtatni, és utoljára olvashatták is magok. Így ír Eck 1526. apr. 14. Vilmos herceghez: A birodalmi városokban Luther ellen semmit sem nyomnak; míg valaki egy sereg könyvet nem vesz. — Hat év alatt én már 200 frtot elnyomattam. E kétszáz frt. akkor nagy pénz volt!

E tekintetben mai nap sem igen vagyunk sokkal különben. — Midőn Németországban a Schleswigholsteini szédelgés virágzott, melyik német lap bátorkodott volna az ellen írni a nélkül, hogy szorultságba ne jutott volna, és a mellett még sem aratott volna semmi sikert? írjon valaki Franciaországban oly lapot, mely Bismarck hercegnek ad igazat, vagy Poroszországban olyat, mely a francia császárnak, vagy köztársaságnak ad igazat; majd meglátja, mit jövedelmez neki. Vagy írjon valaki a parlamentáris kormányosdi ellen!

Mínthogy azonban korunk népei majdnem semmi-  
ben sem egyeznek meg tökéletesen; azért nem is igen van több ily általános áramlat. Azért van minden párt-  
nak saját áramlata, melylyel ama lapok egyáltalában nem ellenkezhetnek, melyek azon pártok körére vannak utalva.

Az emberek csak addig szeretik az igazságot hal-  
lani, míg az őket is nem találja. Oly lap, mely pártja  
szenvedélyeinek ellent akarna állani, tönkre tenné magát.  
Ahhoz vagyunk szokva, hogy hírlapunk szolgáljon ben-

nünket. de ne igazgasson. A korszellem mint a köd a légben képződik különféle mocsárból. Az irodalmárok még megmérgezik élettelen kacsáikkal és tengeri kígyóikkal, melyeket széthullatnak, de fertőzatlenné tenni nem tudnak. A fölséges közönség nem igen sokat vesz magába. Javitólag csak a tekintély és az isteni kegyelem hathat rá, a sajtónál e kettő hiányzik. — Még a diplomaták sem. annál kevesebb az irodalmárok teremői az eseményeknek hanem csak hordozói. Ha e szerepet vissza akarják vetni, akkor idegenekké lesznek a korszellem házában és kénytelenek annak szülöttei előtt mindennütt visszavonulni. Még a legerősebb szellemek sem képesek a korszellemnek új ösvényt nyitni, hacsak szerencsés körülmények találkozása által nem támogattatnak. Igen tanulságos e tekintetben sok derék lapnak sorsa, melyeket szellem és igazság vezérel, de melyeket a vak rajongás vagy elsöpör, vagy igen szerény korlátok közé szorít. Nálunk az ily lapokat már meg is égették; ami különben csak azt bizonyítja, hogy azok meggyőződésből és nem üzleti számításból dolgoztak.

Ez utóbbi helyzetben van nálunk jelenleg a konzervatív sajtó, melyet újabban közhelyeken számosan első sorban kapdosnak, melynek igazságáról és egy más lapnak sem engedő derékségéről meg vannak győződve, sőt még elismerésüket sem tagadják meg tőle, de hogy azt saját nevök alatt, saját házokba járassák és a világ szemében mint nem szabadelvűek tűnjenek föl: arra már csak igen kevésnek van lelki ereje.

E tapasztalatokból aztán különféle tanulságok vonhatók. Mindenek előtt, mily lealázó az újságírás az íróra nézve, mikor a nép tanítójának kellene lennie és annak szolgájává aljasodik, kit csak addig becsülnek, míg vele jól elmulathatnak. — Aztán gondoljuk meg azt a romboló hatást, melyet ez alkalmazkodási rendszernek a népre tennie kell. A régi fejedelmek udvari bolondokat, hízelgőket és udvari hazudozókat tartottak és ezt nagyon rossz néven vették nekik, de azt ne mondja ám senki, hogy a mi hírlapjaink ugyanazt a szerepet játszák a fölséges nép irányában. Azelőtt a királyok nem ju-

tottak az igazság tudomására, hacsak egyik másik okos bolond által nem, miért aztán szegény fejének korbács volt a jutalma; az udvari bolondokon kívül csak a papok merték oda szónokolni az igazat a nagyobb földi hatalmaknak; és e hatalmasoknak soha sem jutott eszükbe az egyházi szónoklat fékezése. A fölséges nép képviselői nem alázzák meg magokat, soha sem térnek magokba és nem türik az igazat. Épen most nyújtottak be Olaszországban egy törvényjavaslatot, mely az egyházi szónoklat fékezésére van irányozva. így most a nép nem juthat az igazsághoz, mert udvari bolondjai, akarom mondani, újságai magok nem merik szemébe mondani, arról meg gondoskodnak, hogy az igazságot oda mondó lapokat annyira megutáltassák vele láthatlanul, hogy a nagyobb rész még csak kezébe venni is nyilvános elvtagadásnak tekintse. A fölség változott, tehát az udvaroncoknak is változniok kellett. Egész év hosszat halliuk, mint oktatják, bírálgatják, sugalmazzák, irányozzák a fejedelmeket, minisztereket, kormányokat és minden kigondolható hatóságokat; mindnyájan pontosan tudjuk, milyennek kellene az államnak lennie, de hogy az állampolgárnak milyennek kell lennie, hogy az üdvös, boldog kormányzás lehető legyen, azt egy hírlap sem mondja. Mert hisz a nép egészséges eszü, és a nép nem hibázik, és a nép igazságos és jó és szent! Innen származik korunk minden baja, hogy a népet nem hagyják kormányoztatni, a hírlapok szerént azt kizsebelik, elnyomják, megcsalják, és meg nem hallgatják.

A drága népet! S vájjon mi is az a nép, melynek nevével a népámitók — demagógok — annyira szeretnek dobálózni? A nép ép eszü, egészséges törzsének tisztelet, becsület. De hisz nem is az a demagógok népe! Oh nem! Azoknak egészen más népok van! Az ő népok nagyobb részt maga is elvetemedett tömeg, mely elszakadván hittől és erkölcstől, Istentől és társadalomtól az anyagi romlás lejtőjén csúszik le felé, míg vagy meg nem szökik, vagy a Dunába nem ugrik; igen sokan közölök részeges korhely korcsmapolitikusok. A népgyűlések közönsége rendesen ilyen népből

szokott állni másutt épen úgy mint nálunk. A tisztos városi polgár, vagy még a tisztos paraszt nép is szégyenelne ily tömegbe vegyülni, nehogy gyanúba keverdjék.

Ez az a nép, mely saját gunyhóját nem tudja kormányozni, rendben tartani, de azért az egyházat és államot a legnagyobb könnyűséggel kormányozza, szervezi a — sörös vagy boros kancsó mellett. De azért merészelje csak valamely lap ezt olvasóinak oly formán oda mondani, miszerént kétségtelenül láthassák, hogy ő rá'ok céloz! Mondja nekik valaki, hogy legyenek otthonosak és ne korcsmásak, takarékosak, ne pazarlók, kevésse megelégedők, ne nagyra látók, munkások, ne csavargók, istenfélők és ne istentelenek! Tartsa eléjük gyarlóságaik és hibáik tükrét, ha kinek bátorsága van! Igen ám! csak hogy a korcsmáros, meg a cigány nem igen buzgólkodik a részegség és a tánc ellen. E nép valójában sokszorosan beteg, és az állam ereje nem elég annak meggyógyítására. — Vagy talán új alkotmány-nyal? De meggyógyul-e a beteg, ha új dolmányt, vagy, ha tetszik, mentsikoffot adnak rá? Legfőlebb meghül a ruhacsere alkalmával és állapotját még rosszabbá teszi.

A társadalom beteg, azt kellene meggyógyítani. De a hírlapok még betegebbé teszik. Épen mivel az előfítésre vannak utalva, közönségöknek minden gyöngéjét dédelgetik, szenvedélyeit izgatják, napról napra merészebben lármázzák föl, s napról napra új tápot nyújtanak azoknak. Ezt nevezik a nép politikai nevelésének, a nép művelésének, nemesítésének, fölvilágosításának. Utánunk a világ vége.

Ma még az önmérséklet és derékség nagy százdainak erkölcsi hagyományából élősködünk; utánunk mi jön, majd meglássuk!

Oly században, melyben az ópiumkereskedés oly üzletté lehetett, mely meg nem gyaláz, oly században még az erkölcsi mérgezés is szabadalmat nyerhet. Minden emberi törekvés legfőbb célja a lehető legnagyobb osztalék. — Az érdek adja az irányt, melyet követnünk kell.

Az emberek fáradhatatlanul olvasnak, és semmi kivetnivalót sem találnak újságukban. Keserves látvány oly ember, akit rászednek, és sem fejébe verni, sem fejéből kiverni nem lehet semmit; mivel magát végtelen bölcsnek tartja.

Annyi az igaz ez elkoptatott szólamban: a nép egészséges érzékkel bír. hogy a rász lapoknak kevés előfizetője folytatná az előfizetést, ha hírlapjaik elvetemültségéről meggyőződhetnének. A rász, mint rász csak a sátánnak kell. De a hírlapok gondoskodnak arról, hogy a tömeg semmit se vegyen észre: oly ügyesen keverik össze a hazugságot az igazsággal, hogy egy közönséges ínyü ember a hazugságot épenséggel ki nem érzi.

Az az utasítás, vagy mint Lukás nevezi.—recept, melyet Zwingli irt Klob Ferencnek Bernbe, midőn ez azt kérdezte tőle, miképen lehet a hitújítással legjobban boldogulni, még ma is érvényes és számtalanszor ismétlődik, vagy jobban mondva ismételtetik. Zwingli így irt 300 év előtt:

„Kedves Ferencem! Csak lassan kell haladni, ne nagyon szigorúan; és előbb csak egy savanyú körtét vess a medvének az édes közé, azután kettőt vagy hármat; és mikor elkezd magában rágódni, akkor mindig többet, többet vess eléje — savanyut és édeset vegyessen. — Utoljára öntsd ki az egész zsákot, — édeset, savanyut, puhát és keményet, így mind fölfalja, és többé nem hagyja magát arról sem elüzni, sem elverni. Kelt Zürichben 1527. György nap után való hétfőn. Krisztusban szolgája, Zwingli Huldrich.“

Tapasztalatlan embernek, ki előtt a sajtó rugói és személyei ismeretlenek, korán sincs az az éles látása, hogy az ő törekvésök célját megérthetné. A napi sajtóval együtt kiabál a föltétien iparszabadságért, míg koldussá nem lesz; együtt kiabál a közös, vagy jobban mondva, vallástalan iskoláért, az egyház és iskola elválasztásáért, míg egy szép reggel borzalommal nem tapasztalja saját gyermekein, hogy azok az Isten negyedik parancsát valami balga regének vagy, egy tudós tanárral szólva, mythosnak nyilvánítják; és míg

annak minden következményeit saját családjában végig nem ízeleli; a tárca-regényeket életbölcse ség forrásául és kellemes társalgási adományul tartja leányai számára, míg valami gyalázat fiai vagy leányai részéről arra a gondolatra nem hozza, hogy az elvekből cselekvények, a tanulmányból tettek keletkeznek.

Az emberek nagyobb része felmordulna, ha látná, hogy valaki egy órát a földre vet és rá gázol; vagy mint a rátótiak, agyonver; hogy a társadalomban majd egy, majd más csavart kezdenek ingatni, majd az erkölcsiségnek egy kerekét, majd a jognak egy-egy fogát törrik ki, míg az egész szekér darabokra nem omlik: azt türelmesen nézik, sőt talán még dicsérik is a hírlapíró gondosságát, figyelmét, hogy az órát pártfogásába veszi, míg annak teljes szétrombolása magokon kívül ragadja. De annak már nem a hírlapok az okai és nem a tapasztalatlan olvasók, hanem egyház és állam.

De hogyan is okolhatná valaki a legrosszabb sajtót is, mikor, ha valahol baj van, az út legnagyobb zajt mint a gyűjtogató, vagy a vásári tolvaj legjobban kiabálja, hogy fogjátok meg, hogy a zavarban annál könnyebben menekülhessen. Csak imént olvashattunk egy ily kezdetű cikket; „Hogy a corruptio — ezt nem merik sem magyarul, sem németül kiírni, hogy a közönség nagy része meg ne értse, — hogy, mondom, a romlottság, az. erkölcstelenség mennyire bele ette magát társadalmunk testébe, kiáltólag igazolja a következő eset itt aztán elbeszéli ékesen, hogy Borsod megye tanfelügyelője, talán épen királyi tanácsosa, oly kölcsönt vett föl, melyhez a második szerződő fél nem adta egyezését, s melyről ő nagysága sem adott semmiféle elismervényt, úgy hogy ha váratlanul a mennyei számvevő szék elé szólíttatik, a földi számadással adós marad; aztán áldhatták volna 'miékezetét a szegény tanítók, tanulók, községek, kiket a tudtok kívül kölcsönzött pár ezer frt. különféle címen illetett; szerencse, hogy a földi számvevőség idejei. közbe lépett, de azt már nem merném mondani, hogy az szerencse-e, miszerént a közbe lépő hatóság a kölcsönt sehogy sem ismerte el kölcsön-



baljelentéseig? És mily alakban kapja most a hírlap-töltelék! Erre nézve Wuttke pompás esetet beszél: A lipcsei „Komét“ kiadója Herloszsohn cseh ember volt, a lég szeretetve méltóbb és legjobb szívű ember, akit vala ismertem u. m. Nem egyszer társalogtam vele, annál inkább meg voltam lepve, midőn egyszer 1840. vagy 41. évben lapjában egy gyalázó közleményt találtam egy munkámról és személyemről. A legközelebbi találkozásakor haragosan megtámadom; ő nagyon elbámulva és zavartan tekint rám jó akaró szemével! — Herloszsohn nem tudta mi áll lapjában! Ekkor tudtam meg, hogy neki az a szokása volt, hogy mikor közleményeket kapott, a nélkül, hogy azokat rendesen átolvasta volna, futólagos bepillantás után egy nagy zsebbe dugta. Mikor aztán a szedő gyermek ment, és kéziratot kért, bele nyúlt a nagy zsebbe, és átadta neki, ami épen a kezébe akadt. Az elrendezésről a nyomda vezetője gondoskodott.

Elhítheti a t. közönség, hogy a mi lapjaink is legnagyobb részt hasonló módon készülnek. Legfőlebb. hogy ma nem nagy zsebből, hanem asztalfiokból, kosárból vagy egy-egy irodalmár zavart agyából kerülnek ki a cikkek. Micsoda különbség van tehát a régi szem, fényvesztők és a mai hírlapok közönsége közt? — Amazok nem hitték, amit a szegény ördögök nekik fecsegték, a hírlapolvasók meg hiszik a hűhót, amit nyomtatásban olvasnak. Azért butulnak is napról napra jobban és természetes eszök mind inkább fogyó-félben van. Nincs a világon semmi korlátoltabb és ízetlenebb, mint egy fölvilágosodott újságotolvasó szótára!

Eltételezve a hírlapok tárgyilagos tartalmától és nyelvbéli előadásától, már magának a hírlapok berendezésének kártékonyán kell a szellemre hatnia. A sok külön nemű tudósítás, újdonság minden pillanatban megosztják szellemünket, félbe szakítják gondolatmenetünket, igazi érdekeltséget nem kelthetnek, inkább eltompítanak. Igazi zagyvalék. Azért nem ritkaság, hogy olyanok, kik naponkint egy kazal újságot föllegelnek, legkevésbé értik meg korukat és újságaikat. Hát még

az egy újságú ember! Az ám rettenetes bölcs, kivált ha oly hírlapot olvas, melynek elve nem az igazság, hanem a kormányra jutás, vagy azon maradás, minő most világszerte a lapok legnagyobb része.

A vendéglőkbe, korcsmákba stb. rendszeren a legroszabb hírlapok járnak. Talán azon atyafiságnál fogva, mely a szeszes italok és az újságok között főnáll, t. i. — mind kettő részegít. Az azonban még mindig kérdés marad, vajjon az emberek a bor-mámorban beszéltek-e több bolondot össze, vagy az újság-mámorban. Nézzünk körül a nyilvános helyeken! Ha a vendéglős egy jó lapot is rendel, mi nagy ritkaság, azonnal megindul a mozgalom; szidják, átkozzák, eltépik a lapot, elégetik, rá gázolnak, leköpködik, elmaradással fenyegetőznek, míg a vendéglős a béke kedvéért a lapot szép csendesen el nem távolítja. E jó emberek jól tudják mely lapok mellett lehet legjobban lerészegedni; tudják, hogy oly lapokat az emberek inkább pityókos mint józan állapotban vesznek magokhoz. Az újságok tették igazán a korcsmát a köznép udvarává. Ott kezdenek bölcseskedni a foltozó szabók és vargák, sörülnek, ha szabadelvűeknek tartják őket. — Hanem kimondhatatlan könnyű e korcsmapolitikusokat megugratni, ha az ember rá mutat tudományuk forrására, talán a legközelebb előttök fekvő újságra, vagy annak mellékletére, s egy kis más tudományt állít eléjük: akkor bizonyosan a legelső félmeszely lekortyantása után elpárolognak, vagy elhallgatnak, mint oly légkörben, mely az ő szárnyalásaiknak nem kedvező.

Mióta a hírlapok, Journálok, annyira elszaporodtak, még a csöcselék fölkelései is sokkal ostobábbak, mint azelőtt. Nem akarom azt az élcet említeni, mely szerint 1848. valamelyik német fővárosban azt kívánta a tömeg, hogy a kormány télen minden sétányon fűtessen be. Történeti dolgot beszélék el még pedig Párisból, hol a fölvilágosító Journalokban bizonynyal nincs hiány. Ki tudja, a februári forradalomban mily nagy szerepet játszott Rothschild édes mandulája? Ilyen formán történt.

Mikor Rothschild látta a vihart, féltette a Wertheim kasszát, ha már volt akkor ilyen; és iparkodott a néppel „kis babást“ játszani. Amerikában borzasztó mennyiségű gabonát vásároltatott össze, és azt eladta Párisban a piaci áron alul. De a sors nem engedte, hogy a rettegés a jótékonyság álcájában jelenjék meg. A „Nationál“ c. hírlap vádolta az első zsidó bárót, hogy a lisztet a nép verejtékével áztatta meg. Meg kell vallani, hogy az ily kenyér nem a legjobb ízű lehet. De a nép elnyelte ez örült keveréket. Más lapok hangosabban s mind hangosabban kiáltották a népnek: Vigyázzatok! Az a kenyér nem kenyér! Rothschild lisztje nem liszt! hanem korpa, gipsz, őrlött üveg, arzenikum!“ A nép kétkedni kezdett. — Végre egyik Journal fölvilágosította a népet, hogy a báró romlott lisztet hozatott, mely sokkal olcsóbb, s hogy némileg élvezhetőbbé tegye, édes mandulát kevertettközéje. — A kedves nép persze nem tudta, hogy az édes mandula háromszor annyiba kerülne, mint a liszt. Mondja aztán valaki, hogy századunk nem fölvilágosodott!

Mind e szomorú adatok után ideje volna valami vigabbal is szolgálnom a t. olvasóknak.

1781. jun. n-én József császár szabad sajtóval Örvendeztette meg népeit; a sajtó azonban oly módon viselte magát, hogy e szabadságot két év múlva, 1873. marc. 3-án más vissza kellett vonni.

Akkoriban egy bizonyos matematikus a bécsi butaságot következőképen számította ki: az eredi bécsi butaság kezdetben nem nyomott többet mint 36 mázsát. Ehhez azonban más nemzetek fiai és lányai által jött 8 mázsa természetes okosság; továbbá saját fáradozásaik utján szereztek 4 mázsa felvilágosodást. E két utóbbi összeget levonván a föntebbi számból, maradt nekik tartaléknak 24 mázsa butaság. Ellenben a sajtó szabadság óta hozzá járult 247 mázsa új butaság. E szerént a bécsi butaság növekedett volna 235 mázsával.

Még cifrább képet nyújt ama sajtó szabadság tudományos vívmányairól Blumauer, kit Lukas hirhedett lángésznek, Ausztria Voltaire-jének mond, ki miután a

jezsuitáktól kicsapták, a piszkos költészetre és az egyház kigúnyolására adta magát. — Ez következőleg ír egy helyen: „Akkoriban mindenről írtak, előrántották a legközelebbi tárgyat, föleresztették majd hosszú, majd rövid, majd sós, majd sóatlan lével, aztán föltálaták az éhes közönségnek.“

Hogy mi mindenről írtak, még pedig tudományos vagy erkölcsös értekezéseket megítélhetni az efféle címekről: „A bécsi szobalányokról. A bécsi komornákról. A leányasszonyokról. A polgár leányokról. A bécsi kisasszonyokról. A főnemességről. Az orvosokról, sebészekről és gyógyszerészekről. A házi urakról. A bécsi kereskedőkről. A bécsi stutzerekről, ami annyit jelentett akkor, mint most dandy, előbb arslán. Szabókról, pékekről, parókacsinálókról. fodrászokról, szóval mindenféle osztályról, foglalkozásról, lelkes és lelketlen tárgyról. De a legfontosabb tárgyat mégis a bécsi szobaleányok szolgáltatták; azokról valami 25 röpirat jelent meg, miből világosan kitetszik, mily jelentékeny tényezők azok a szobaleányok. F. tárgy valami Rautenstrauch urnák és társainak igen jól jövedelmezett; mi épen elég volt arra, hogy azt mások is tanulmányozzák. Ez időtől fogva a napi gyártás szakadatlanul folyt úgy annyira, hogy Blumauer szerint 50—60 ilyen 10 kros röpiratra bizonyosan lehetett számítani havonként! Csoda-e aztán, hogy az írói név oly sokat veszített méltóságából, hogy ha még soká így tart vala, Ausztriában már már gúny névvé lett volna, és épen oly megbélyegző, mint a rómaiaknál a fúr szó, ami annyit jelent, mint tolvaj.

Mit mondana Blumauer most — kérdi Lukas — ha a mai bécsi zsidó sajtót megérte volna; és hány mázsára lehetne tenni a mai bécsi butaságot a föntebb! számítás szerint!

Az eddig mondottak szerint tehát a modern sajtó feszült viszonyban áll az állammal, egyházzal, tudománnyal, társadalommal és az emberi józan észszel. Hatását mindenek szemekkel látják; de azt hiszik, hogy

inak következménye, melyeknek közegei a hírlapok. — Olvassa csak valaki az u. n. szabadelvű lapok tudósításait az öngyilkosokról! Talál-e azokban csak egy roszaló, kárhóztató Ítéletet? Sőt olvassa holmi nagy hazafiak öngyilkoságáról irt közleményeiket! Alig fog különbséget találni ezek között, és a feddhetlenül s természetesen elhunytakról adott tudósítások között. S mikor egy Székács mint igazi lelki atya nem tartóztathatta vissza roszalását egy ily szerencsétlen ravatalánál;

— s mikor egy kath. pap vonakodik az ilyet eltemetni: fi, /hogyan neki esnek az említett lapok kivétel nélkül! elnevezik vaskalaposnak, bigótnak, ultramontánnak s Isten tudja mi mindenféle ördögnek nem!

Sőt nem csak az öngyilkos, de még az oly furfangos rablógyilkos is, minő Francesconi volt, bő védelemre talál nem egy hírlapban. Emlékezzenek csak t. olvasóim ez esetre.

Egy este megjön a borzasztó tett híre, „Hajmeresztő gyilkosság! — Iszonyú vérbűn!“ — steff. cím alatt s hogy a hír annál iszonyúbb legyen, hozzá teszik, hogy . . . Bécsben! és hogy még hajmeresztőbbnek tessenek, megtoldják még a csak kevés idővel előbb ugyanott történt hasonló vértettek fölmelegítésével.

Másnap ugyan annak részletes leírása, a hős életrajzával együtt. — Már ekkor nem hajmeresztő, nem borzasztó.

Harmad nap: a hős a vizsgáló bíró előtt, stb.

Negyed nap: a hős jól érzi magát börtönében, vagy gyöngélkedik, magába szállt, vagy makacsul viseli magát sat. amint a körülmények hozzák magokkal.

Utóbb megjelenik a hősnő, a gyilkos kedvese, karján kis csecsemővel .... — általános részvét.

Majd a boldogtalan anya jó, hozva egész életének összekapargatott filléreit, szám szerint 15 ezer lírát, melyeket kész a meggyilkolt családjának föntartására áldozni, ha fiának kegyelmet adnak . . . Habozás . . . A pénzszag megüti a hírlapíró orrát: s gondolja magában: aki meghalt, már föl nem támad, az élőknek pedig csakugyan jobban esik a 15 ezer líra, mint egy újabb ember-áldozat. És az egész környék azon reménynek ad

kifejezést, hogy a fölségi kegyelem közelebb van mint hinnék; már az olasz kormány is közbe vetette magát stb. stb. így megy végetlenül, mindaddig, míg öfélése meg sokalván már fővárosának rémeseményeit, az igazságszolgáltatásnak szabad kezét nem ad. Akkor aztán még egy utolsó cikk a kivégeztetés ünnepélyéről és Francesconi, és kedvese és anyja és a megölt levélhordó feledve van. Csak a kivégzés napján történik aztán némely gyöngé idegzetű hölgynek változása, miszerint az nap nem képes eledelt venni magába; mert az újságok tárgyalásai után az ő regényes képzelme már úgy oldotta meg a csomót, hogy Francesconi kegyelmet kap, néhány évre bezáratik, addig kedvese híven ápolja, vigasztalja, majd teljes bűnbocsánattal szabadon eresztik, és a kiszenvedt mártír és a híven tűró nő ismét egyesülnek. De azt kevés ember gondolja, hogy, ha véletlenül a gyilkos kegyelmet kap, az a sok apró cseprő journal mind beadta volna számláját a boldogtalan anyának, mint beadják azon nagy férfiaknak és hölgyeknek, kiknek jól talált arcképeivel meglepik a világot ....

Hogy mily kevés tisztelettel viseltetnek az irodalmárok a t. c. közönség iránt, arról fényes tanúságot tehet egy nagyon elterjedt, nálunk is ismert német lap melynek címe: „Kladdera datsch.“ Ennek a története röviden a következő: Egy bei hi irodalmárok élclapot akart alapítani. A kor összeü tsnácskozik, s jutalmat tűz ki a legjobb, legvonzóbb < mre . . . Gondolkodnak .... „Megvan! kiált föl egyikök nagyot csettentve ujjával! . . . „Megvan. . . Kladderadatsch!“ — A cím tetszik, elfogadtatik, a jutalom oda ítéltetik. . . És mit gondola t.közönség, mit jelent e furcsa név? . . . Hát ez egy lipcsei rősz hirü nő neve .... Ilyen cégek alatt árulják sokszor a közvélemény gyárosai portékájokat. Egy müncheni élclap neve „die Hölle,“ egy harmadiké „Dér Sátán“; mit magyarul is megkísérlettek L i d é r c cím alatt. -----Ha így folytatjuk, akkor az emberi társadalom a pokol társadalmi szervezetét hová hamarabb előlegezni fogja.

## IX.

**Általános elbutulás a napi sajtó által.**

Alig van valamely szó a népek szótárában, melyet többször hallanánk hangoztatni a napi sajtóban, mint a fölvilágosodást, haladást!

E haladással azonban olyan formán vagyunk, mint az oly asszonyokkal, akiket nagyon sokszor és sok helyen emlegetnek; — nem sokat érnek. És valóban maga a természet is nyakas ellensége lehet e haladásnak; mert az emberiséget nemzedékről nemzedékre jobban cserben hagyja. Nem csak a férfiúi nagyság száll évről évre alább, miről a katona-sorozó bizottságok, kaszárnyák tanúskodnak, hanem az emberi élet közép évszáma is mind inkább kisebbedik, az erők fogynak, az öt érzék tompul és a szellemi tehetségek durvulnak.

Nagy és súlyos vádak, de bebizonyíthatók!

Lássuk előbb a látást. — Erre nézve ha semmi egyébre nem utalnék, mint a sok szemüveges tanárra? nem! szemüveges tanuló fiukra és leányákra, kiket már a legelső osztályokban láthatunk, kikkel utón útfélen találkozhatunk: ha, mondom, semmi egyébre sem utalnék, bebizonyítva láthatja az olvasó, hogy korunk szemei gyengülnek; ma holnap már katonáink között is szemüveget kell kiosztani a bakancs mellé. Aki csak oly kort ért, mint én, emlékezzék vissza, így volt-e ez gyermek korában, és mióta kezd így lenni?

Az emberi szem történetét a festő-művészet tárja elénk; mert a festményeken láthatjuk, miképen tükröződött vissza a természet az előbbi nemzedékek szemhártyáján. Itt mutatkozik aztán, hogy azok sokkal élesebb szemmel nézték a természetet. A régi mesterek messze látó szemmel festettek, az újabbak rövid látóval főstének; azért szerettek azok kidomborodó tájakat, ezek kedélyképeket (Stimmungsbilder) festeni. A régi olasz művészek fáin a levelek megszámlálvák, az újabbak valami egybe folyó fa-alakot fogadtak el. Van Eyck tájképei úgy festvék, mintha a művész a távol tárgyakat messze látón, a közel valókat pedig nagyító

üveges szem ekkel nézte volna. Breughel is úgy festett, mintha sas szemekkel nézte volna tárgyait. Sokszor és sokan tették azt a megjegyzést, hogy a régi góth épü- házak díszítményei még a legnagyobb magasságban is oly finomul és tisztán kisimítják; és azt gondolták, hogy ezt a régi mesterek az Isten dicsőségére tették, mert emberi szemre nézve oly nagy magasságban fölösleges volt. De nem úgy van. A régi lovagoknak és mester- embereknek, még nem voltak iparosok, sokkal élesebb szemeik voltak, mint nekünk.

Ami a hallást illeti, az is hanyatlásnak indult.

Ezt legjobb lesz számokban kimutatni; minthogy mai napság úgysis csak azt hiszik az emberek, ami szá- mokkal bebizonyítható.

Képzeljünk magunknak egy fölhangolt (stimmelt) »hegedűt, melyen, mint tudva van, négy húr szokott lenni legalább rendes állapotban, kivételesen a cigány eljátszik hármon is. — Mennél magasabbra hangoljuk, azaz: mennél jobban kifeszítjük a húrokat: annál több rezgést (schwingung) számlálhatunk, ha a vonót végig rántjuk rajtok. Már most nézzük a számokat: — az úgynevezett nagy C. rezgését 1739. Euler 118-ra tette egy másod perc alatt; Marburg — 1776. ugyanazon hang rezgését már 125-re teszi. Chaldni 1802-ben 128-ra, húsz évvel későbbben meg épen 136—138-ra; s azóta bi- zonyosan ismét jelentékenyen emelkedhetett. — Mit bi- zonyítanak e számok? Azt, hogy fülünk, azaz: hallásunk tompul, hogy bennünket csak mennél fülhasítóbb han- gok. hoznak izgalomba. Azon magas hangokat, melyek- ben mai napság hangszereink mozognak, 100 év előtt még emberi fül ki nem állotta volna. Ma már azon pontra jutottunk, mely ellen nem csak az emberi torok, hanem maga a hangszerek természete is tiltakozni kény- telen. Wagner RikárdjTristán c. dalművében Carolsfeldi Schnorr énekes a szó szoros értelmében agyon énekelte magát. Ennyire eltompult hallásunk l

ízlésünk és szaglásunk hanyatlását szintén nem lenne nehéz egy jó szakácskönyv vezetése mellett bebi- zonyítanunk. De sietnünk kell tulajdonképeni tárgyunkra



t. i. azon általános elbutulás bebizonyítására, melyet főleg a napi sajtónak lehet tulajdonítani; mórt érzéseink eltompításában a sajtónak utoljára is közvetlen része nincs, jóllehet bizonyos közvetett részesség vádja alól nem lehetne fölmenteni. A zenei hangolás ugyanis szintén csak azon mértékben emelkedett, amennyiben az emberiség szenvedélyesebbé, mozgalmasabbá, izgatottabbá lön úgy a magán, mint a nyilvános életben; erre pedig a sajtónak tagadhatatlanul nagy befolyása volt. A sajtó fölhangolja az embereket, és az emberek fölhangolják hangszereiket, ha mindjárt minden hegedű húrja, minden énekes torka és minden kormány megszakad is belé.

Azonban szellemi tehetségünk is láthatólag durvul és tompul. E hanyatlás már egyenesen a sajtó rovására esik, mit saját termékeiből részletesen bebizonyíthatunk.

Vessünk csak egy rövid pillantást a német hírlapirodalom történelmére, melylyel a miénk is elválaszthatatlan kapcsolatban áll, nem csak azért; mert a német hírlapok nálunk is jelentékeny keletnek örvendettek és örvendenek máig is: hanem főképen azért mert a mi hírlapirodalmunk is lépésről lépésre a német példányok után fejlődött. 1815— és 1830. között az úgy nevezett mulattató lapok divatoztak, melyeknek tartalmát mindenféle hasznos ismeretek és költemények tették. Fő céljuk a. mulattatás, szórakoztatás volt és e céljokat elérték, oly romlatlan volt még akkor az ízlés. Mellékesen oktatást, általános műveltséget, az ízlés nemesítését terjesztők ama lapok. A tudományos darabok kicsinyek és megemészthetők voltak, minden bódító mellékletek nélkül.

Kiütött az 1830-i júliusi forradalom, mely Franciaországban földrengést, Németországban, valamint nálunk is némi légrázkodást okozott. A fiatal Németország a napi sajtóra vetette magát, új hangokat kezdett pengetni és a szép művészet csillaga lassankint leűnt. A mulattató sajtó mezején politikai lábnyomok mutatkoztak, melyek még csak gyermek lábnyomok

ugyan, de a mai világban a gyermekek már nagyon gyorsan érnek. Mindenről csipősen írtak, mélyebb benyomást nem céloztak, hanem csak futólagos, mulékony ingert iparkodtak kelteni. Sokat fecsegték, de finomul és szellemesen! az emberek fűzték, fodrozták és kendőzték magokat és irányukat; általános csapongás és alakoskodás! Mindezek ugyan még az ifjúság ismertető jelei, de a politikai és társadalmi rend gyakori pajkos megrázása jellemzi már e kamasz éveket. Essayket, tanulmányokat imák, mint fölbiggyesztett ajakkal szokták mondani, mert hiszen már nem gyermekek. A lapok valódi fűszerét e korban már pletyka, asszonyi mende monda, színházi cselszövények közlése, a színpalak botrányai és egyes írók és egész irodalmi cimboraságok toliharcai tették. A első ifjúság ártatlansága és elfogulatlansága oda lett! Az ízlésben átalakulás történt, de az nem lett sem nemesebb, sem finomabb!

Ez időszakban merült föl a németeknél két új fajta a napi sajtó termékeinek, t. i. az é l c l a p o k és k é p e s újságok, hasonló magyar lapok nem léteben a mi műveit rendünk szükségletét is azok elégítették ki. Az élcet a magyar születésű és nálunk is eléggé ismert Saphir képviselte, kinek, mint zsidónak, alkalma volt a szójátékra való hajlamát a talmud iskolában kiművelnie. Annak „Humorist“ c. lapja a nevetést és nevettetést tűzte ki célul, és amint neve mutatja, az irónia és metsző gúny nála még nem találtak művelésre. Tréfa, hó-bort, furfang s itt-ott neveltségessé tétel minden napi volt és erre számított Saphir gondolatjainak kötél-táncáival. Az egészen a déli német őszinteség és kedélyesség ömlik el. — Nálunk még ez időben senki sem gondolt élclapra; még a komoly, tudományos tartalmú folyóiratok is csak tengődtek; ellenben Saphir lapja, amint mondom, épen oly ismert volt nálunk, talán a németeknél sem jobban.

A képes lapok divata 1838-ban jött Angolországból s csak hamar léteit adott holmi Spiegel- Pfenning és Heller-Magazine című heti lapoknak, melyek sok családban még máig is kézen forognak. Név szerint

ezek már a magyarba is átvándoroltak s lett belőlök Fillértár, Garasostár-, de csak képek nélkül. A képes lapok nálunk csak az 1848-ik éven innen keletkeztek, ami előbb volt, mindössze a divatképek szorított.

Az 1848-ki év az egész mulattató irodalmat elsöpörte. Az ál menet nem történt hirtelen, a politika mámort csak lassankint szitták magokba az emberek.

Az 1848-ik évtől fogva új korszaka kezdődött az egész napi sajtónak. Alapok száma nem csak borzasztó módon megszaporodott, hanem tartalmok is teljesen megváltozott. Mindenki ismeri napi sajtónkat; föllépéséről naponkint beszélünk, tartalmát naponkint élvezük. A mulattató irodalom ismét felburjánzott és minden egyéb burjánt, gyomot elnyomott. De épen ez a legcsattanósabb bizonyítéka is a rohamos elvadulásnak, a jelenkor ízlésének és a jelen műveltségnek! A hirlap-tárcák és kölcsön könyvtárak regényei, e kiváló táplálékai a mai olvasó közönségnek majdnem csupa vérből és csemegéből, bűnből és förtelmességből állanak. A pástétom különféle vegyületben és különféle alakban készül, de ugyanazon elemekből. Újat már alig találunk! A szerkesztés ezen kívül oly gyámoltalan, oly tisztátlan. hogy csodálkozni kell azon, miképen emésztetheti; azt meg az emberek gyomra. Fő dolog az érzékcsiklandás, az oktató elem elmaradhat: az emberiség legfőbb, legszentebb érdekeinek is a lehető legmulatságosabb olvasmányban kell tárgyalatni, mert mindennek csak bonbout, cukorkát kívánnak.

A tárcaíró a legjelentéktelenebb napi eseményből egy-egy novellát farag; egy-egy országos személyiséget valami ujjabólszopott élccel, adomával tesz halhatatlanná, melyről természetesen a nevezett személyiség kedvéért nagylelkűen lemond; vagy valamely szalonban szárnyra kelt szójátékot hoz forgalomba tiz hasábu fecsegésben.

A szójátéknak, a mai szellem e betegségének, mindenütt nagy kelete van. Ez teszi lehetővé a közvetett támadás kát, szellemi cselfogásokat, célzásokat, kétértelműségeket, melyeknek félig burkolt bájai oly csábí-

tólag hatnak. E szójáték mintegy illata a finom irány-  
nak. E mellett oly vidáman vigyorognak e tárca-manók,  
e gúnyos kis ördögök, melyek valamennyi szép Melinda  
Öltözőjében, az egész és fél világ termeiben és minden  
színházi ruhatárban otthonosak. A politikát csak úgy  
érintik, mint az indus rege pillangói a gyémánt bér-  
ceket. Persze, hogy e politikai lepkék mindenütt lerak-  
ják tojásaikat, melyekből utóbb hernyók keinek ki, de  
ugyan mely civilizált ember nem gyönyörködne e  
tarka pillangókban?

Történik valahol leány-, vagy menyecskeszökés,  
vagy szöktetés, feltűnő családi botrány vagy párbaj:  
akkor áll csak jó rendben a tárca-író szénája! Irályán  
az az élénkség, az a kecs ömlik el, mely történetkét  
történetkéhez, élcet élchez oly ügyesen fűz, miszerént  
soha sem tudja, nem is képzeli az ember, hol fog ki-  
kötni, ha egyszer a kikötőből kievezett. Ez természet-  
esen csak az előkelő világ sajtójára vonatkozik; az em-  
beriség közép és alsó emeletein elv és cél ugyanaz, de  
az alak más.

Ezek volnának a cukorkák, melyekről föntebb  
mondám, hogy korunk mulattató irodalmának egyik  
alkatrészét teszik. De hol van a vér, mely a másik al-  
katrészét teszi. — Ki nem hallotta volna Pitaval, vagy  
lémmé hírét, kik egy egészen új irodalommal örven-  
deztették meg az aluszékony világot, s mely irodalom  
már magyar fordítót is talált: „Nevezetes bűnesetek“  
stb. cím alatt. Egyes esetek címei pedig következő csá-  
bító hangon kínálóznak: „Az elevenen eltemetett  
gyermek“. „A leánygyilkos“. „A írauenburgi püspök-  
gyilkolás“. „A vér-izzadó nő“. „A rablógyilkos tisztek“.  
„Egy hóhér a bírói széken“ stb. stb.

Erre azt mondja valaki, hogy nem lehet egyesek  
kufarkodásaért az egész közönség Ízlését felelőssé tenni.  
De mikor a legbotrányosabb könyv is több kiadást ér,  
míg a legremekebb komoly munka nem csak kiadót,  
de eladót sem talál! Mit bizonyít ez? Hogy a magunk  
köréből hozzak föl példát; Toldy Istvánnak a jezsui-  
tákról írt, — hazugsággal és ferdítéssel teljes könyvét

második kiadásban adta már ki valamelyik élelmes könyvkiadónk; de Tomcsányi János mély tudománya és történelmi adatokkal támogatott cáfolatát, a kiadók ki nem adták, a hírlapok még tudomásul sem vették, nem hogy ajánlották volna; pedig bizony bizony bár mely modern regénynél érdekesebb és tanulságos könyv, melyet az ember nem győz olvasni, mint akár mely jeles regényt, melyben az igazság a gázságot izzé porrá töri. E munka címe: „Mit szól a történelem Toldy Pista Jezsuitáival szemben? Azt azonban nem merném mondani, hogy e könyvet pesti könyvárusnál föltalálhatná a t. közönség, hacsak a belvárosi plébánia-templom árucarnokában szerénykedő „Ürge László, az előtt Sartory-féle kereskedésben“ nem. A többi könyvárus nem meri magát compromittálni az igazsággal; de a botrányirodalommal nem compromittálja. — Ez műszó, melyet nagyobb érthetőség kedvéért nem akartam magyarul mondani. — Én mind két könyvet olvastam, előbb Toldy Istvánét kétszer, háromszor, kisebb nagyobb időközben, s mindannyiszor újabb és újabb megjegyzésekkel láttam el a könyv széleit, pedig én a jezsuitákról egyebet alig tudtam, mint hogy I. nincs az a pokolbeli ördög, melyet feketébbnek festenének, mint a jezsuitákat. II. hogy a magyar irodalomnak a 16. századtól kezdve az újabb korig a legkiválóbb hősei, itt-ott korszakot alkotó hősei, jezsuiták voltak; III. hogy Toldy Ferenc, Toldy István atyja, azt írja egy helyt a jezsuitákról, hogy eltöröltetésök a magyar irodalomra nézve valóságos csapás volt; végre azt tudtam rólok, hogy igen pompás tankönyveket Írtak, melyeket némely szakban, pl. az ó klasszikus írók magyarázatában sem a német, sem a magyar, sem a világnak semmiféle ujabbkori tudósa — óriás tudósa, sem eddig fölül nem múlt, sem ezután fölül nem fog múlni. Tomcsányi János könyve után bővebben megismerkedtem velök, és tisztelettel hajlom meg mint^oly emberek előtt, kik annyi csúfság, annyi rágalom, annyi gúny mellett, amennyit világszerte ellenök szólnak, nem csak hogy meg nem fogytak, meg nem lazultak, meg nem szöktek.

hanem szilárdabban állnak mint bármely egyházi rend. És miért? Talán azért, hogy az afrikai vadaknak pecsenyéül szolgáljanak, midőn köztök az evangéliomot hirdetik? Talán azért az igénytelen csuháért, mely festőket fődí? talán azért az irigylett élelemért, melynél egyszerűbbet semmiféle szerzetes rendnél nem találunk? talán azért a szűk négy falért, melyek között könyvei alig férnek el? — Egyebe nincs a jezsuitának.

Egy hiteles író, ki elég szabadelvű hírben áll Németországban, következőleg ír: „Mai napság csak a kellő mennyiségű olvasmányról kell gondoskodni; különben tudva van, hogy a műveletlenek ízlését könnyű kielégíteni, mihelyt elég tarkán és nyersen írnak . . . mint a nagy kelendőségű kis lapok, melyek műveltségünknek inkább hanyatlására, mint emelkedésére mutatnak. A legújabb időben leginkább kedvesek a borzalmas gyilkossági esetek, melyek az éretlen olvasók képzelmét nem csak alapjában megrontják, hanem komoly aggodalmakra is szolgáltatnak okot. Mennél borzalmasabb, annál kedvesebb. A korcs szellemi életnek, lázító vadságnak, örült gonoszságnak eme felpiperézett képei, melyeknek undort kellene kelteniük, mámorba ejtik az olvasót, kinek a rémséges és utálatos képekkel tömött érzéke eltompul minden szép és nemes iránt és fogékonyabbá válik a rosra. L. Wuttke.

A régieknek is megvolt ugyan Pitavaljok, de össze kell azokat hasonlítani a mostaniakkal! Mostfölcicomázzák a gyilkosságot úgy, hogy utóbb köszönetet kell szavaznunk a gaz embereknek, hogy oly pikáns olvasmányra anyagot szolgáltatnak. A köznépnek saját Pitavalt nyújtanak a lapok, de az is elég piszkos és vérengző; értem az esküdszékek és törvényszékek tárgyalásainak részletes leírásait, melyek et, ha elég botrányosak, már nálunk is kimerítően közölnek. így aztán minden országnak megvannak híres zsványai, rablógyilkos hősei, kiket a nép tömeg is jobban ismer, mint assisi sz. Ferencet, aki pedig elég nagy demokrata volt. Sőt még jó irányú lapok is minden lelki furdulás nélkül adják az ily tárgyalásokat, mert hiszen vonzó. De

a botrány iszonyú és a romlottság nem kevesebb? Mert hiszen írva van, hogy a példa vonz. Sok gonoszsgot, bűnt nem követnének el az emberek, ha azokról tudomást nem szereznének. S maradhat-e valami bűn titokban a mostani sajtó-viszonyok mellett. A folytonos látás, olvasás által utóbb a bűnt is megszokja az ember. Ehhez járul még a szinte étvágycsináló előadás! Schiller még azt kívánta, hogy a költő festheti ugyan a bűnt, a gyönyört, de fesse hozzá az ördögöt is; de az ördög ma már épen úgy elvesztette népszerűségét, mint az Isten.

Berlinben az efféle törvényszéki tárgyalásoknak saját lapjaik vannak, azért aztán az európai népsöpredék törzsét is Berlinben lehet találni; s mondják, hogy a nevezett lapok 34 ezer előfizetőjének mintegy felezsbmetsző, tolvaj, és utcai csavargó nő személy. Ez a különbség a keresztény és a mai divatos műveltség között! Amaz a zárdában, ez a fegyházban végződik. De az erkölcsi' elvadulást és a bűnök elhatalmasodását mégis igen kevesen írják a hírlapok rovására; noha azok minden családnál szanaszét hevernek, s az egyszeri gyermekként addig addig kiabálják a farkast, míg végre itt is, ott is megjelenik. Már a gyermekek is szinte kapdosnak az újság után, és talán valami szép verset keresnek ott? Távol legyen! A városi pletykák, öngyilkosságok, rablógyilkosságok, póstarablások, sikasztások, családi és egyéb botrányok, melyekhez a nyilvánosságnak semmi köze, steff. épületes dolgok érdeklik őket? Tehát bűnök, melyekről a romlatlan ifjúságnak még hallani sem volna szabad. Addig ártatlan az ember, míg a bűnt még nevérol sem ismeri. Ma pedig a hírlapok ugyan csak bőven adnak oktatást cifrábnál cifrább bűnökből. Csoda-e aztán, hogy a példák vonzanak, a bűn-esetek napról napra szaporodnak?

Igen tanulságos megfigyelni azt is, mivé nőtték ki magokat a képes és élclapok. A képek ugyan sokkal finomabbak, de annál durvább az ízlés; ma már nem győznek elég pikáns képet felhajhászni. A képes lapok múzsája csupasz nyakkal, kivágott mellel, föllebbentett

szoknyában, vagy éppen egy ingben jelenik meg s a régi kilenc műzsa közt úgy tűnik föl, mint veréb a kanári madarak között.

Az élclapok rövid idő alatt lényegesen átalakultak. A humort, amely a szeretet és gúny vegyületéből származik, és az élcet keserű gúny, csúfolódás, megszólás, rágalmazás váltotta föl. Legnagyobb részök szemtelenségben és neveletlenségben tűnik ki. Amely német élclap nálunk közhelyeken látható, alig érdemes egy is, hogy műveit ember kezébe vegye, mint pl. a leginkább elterjedt Kikeríki, Stix, Bömbe, steff. A magyar élclapok, mióta a parlamentáris élet beütött, kivétel nélkül pártkülönnyökké lettek, mint bár mely politikai lap, azzal a különbséggel, hogy fő feladatuknak tartották minden más véleményű képviselőt, minisztert, tudóst, tanárt lepiszkolni, vagy, mint ők tréfásan mondják, lerántani; a magok embereit pedig még élcelve is magasztalni, felfűjni, hogy miniszterségre való egyéniség nőjön ki belőlök. Sótartójok kiürült, az éle elfogyott, a humor epével vegyült; a só hiányát salétrommal pótolják, mely pedig, mint tudva van, igen gyanús helyeken szokott virágozni. De éppen ez a salétrom okozza, hogy a társadalmi rend épületének falai korhadni kezdenek. E lapok hatása a legrombolóbb, ezek fölemésztk a nép erkölcsi komolyságának és kegyeletének utósó maradványát. A ledérség, léhaság ragályossá válik, semmi sem szent már; egy éle, és világ és Isten és minden neveltség tárgyává van téve. Sőt még az erkölcsi megújulás lehetőségét is megghiúsítják, mert éppen a jellem életnedvét ölik el. Oly ember, ki mindenben nevet, még ha atyja haldoklik, atyja háza ég is, igazi söpredék. Ez élclapok odúiban rejlenek aztán a legelvetemedettebb irodalmárok, kik mindenkit, aki előttök elhalad, sárral dobálnak.

De mi lenne a hírlapokból, ha a botrányt kizárnák hasábjairól? De mi lesz a népből, ha a szemertelenség még tovább harapódzik? Vigyázzunk rá: nem sokára kiugrik a regényből és a társaság közé keveredik! Sajtó-viszonyainknál fogva másképen nem



is lehet. Még a családi és magány élet szentélyét, sőt még a paradicsom fügefalevelét sem tiszteli már. A ballet, Café chantant és   la Mabilie h sn i a hírlapok utján minden magány házban vend gszerepeket adnak. Csoda-e aztán, ha az erkölcsi öntudat megbolondul? Amit a színházak a színpad homályában és a színfalak árnyában  znek, azt a sajtó másnap fényes nappal mutatja be a közönségnek. Semmi sem akadályozza, ha valaki valamely Journal lapjain le akar vetkezni. Bel thatja-e a t. közönség, hogy a sajtó társadalmi pusztításai a legborzaszt bbak? Mivé kell oly népnek lennie, mely ilyen levegőt sz i.

A jelen színházi viszonyok sokkal pik nsabbak, semhogy magokhoz ne  desgetn nek, mint  szszel valami jól termett sz ll . Minden modern drámának, regénynek magva tulajdonk epen ez: A nemi ösztön, melyet közönségesen szerelemnek neveznek, akadályokba ütközik; s hogy célját érje, minden isteni és emberi rendet hősiesen felforgat. E mellett megthat  szenved l (pathos) mutatja ki, mily vakmerőség ez isteni és emberi rendtől, hogy átalában létezni bátorkodik! Tanulságos, mit e részben Mirecourt Dumas papának szemére h nyt. Sz r l szóra r  illik a mi mulattató irodalmunkra is, amennyiben alig van valamire való külföldi termék, melyet a felburjánzott.  gy nevezett szépirodalmi lapok azon melegében r sz fordításban adni nem sietnének. A német irodalom ezen kívül maga is roppant mennyiségű eredetit termel. Mirecourt szavai következők:  n meg lte az irodalmat    n meggyilkolta, mid n a rész ízlés  leszt j t, az elvetemültség alapelveit a tömegbe vetette.  n az ifjú nemzedék szeme láttára fosztja meg az erényt dicsf ny t l, és el zi a szemérmet, mint valami utcai ringy t. Önnél a kicsapongás — jó leány, és a b n több részvétet kelt, mint megvetést. Röviden,  n terjeszti azt a kórságos irodalmat, mely a szenvedélyeket f l izgatja, a v rt felkorbácsolja és a fásult emberek szerveit újból izgalomba hozza. Önnek és  n irodalmi szak csainak tulajdonítható, hogy a közönség minden egészséges szellemi tápot megvet. — Ami hamis, az

csalogatja, ami képtelenség, az magán kívül ragadja, fölveti magát ön háta mögé a szeszély hóbortos lovára. Kísérlelje meg valaki a józan emberi ész útjára visszavezetni! akkor haragra gyulva rúg, vág. A jó könyvek mai nap figyelmen kívül maradnak, a magasztos irány-  
nak semmi varázsa többé, az igazság fásasztó, a természetes unalmas. Írjon valaki egy remek művet, s bizton számíthat rá, hogy Önnek első természetien és hazugsággal teljes tárcacikke nyeri el az elsőséget.“

Az ízlés elfajulása, az erkölcsi öntudat tévelygése, a testi és szellemi érzék elvadulása tehát meg volna állapítva: — ez az elbutulásnak egyik fele. Az erkölcsi romlásnak kikerülhetetlen következménye az értelmi romlottság. Egy erkölcsileg elfajult ember az értelmi elfajulástól is már csak egy lépésnyire van, ha már is belé nem esett. A t. olvasó megítélheti, vájjon a nagy közönségre nézve másképen áll-e a dolog, mint egyesekre nézve.

Az eddig mondottakon kívül, még külön bizonyítékok is vannak az értelmi butulásra nézve.

kassaié Ferdinand, a polgári rend éles kritikusa, a szabadelvűség közel bukását jövendőli, s ennek szerénte legcsalhatatlanabb jele a polgárság értelmi butasága, melynél fogva az eszméit egyes egyedül az irodalmi gyárakból akarja venni; továbbá annak ösztönszerű gyűlölete minden eszmény, (ideál) iránt. „Ah, mond Lassale, régi törvénye az a történelemnek, hogy egyes rendek ugyanaz által mennek tönkre, aminek emelkedésüket köszönik. A polgárság a munka felosztás kifejlődése által emelkedett uralomra, és a skót Ferguson már 100 év előtt két sorban kimutatja az okot, melynek épen ezen munkafelosztásnál fogva kellett az európai polgárságnak bukását előidéznie, szellemi bukását, mely egyúttal politikai és nem sokára társadalmi bukásának is oka:„A munka felosztás e napjaiban a g o n d o l k o' d á s |is külön ipar-üzletté válhatik.“ És külön ipar-üzletté vált, és a polgárság gondolkodása a lognyomorultabb kezekbe jutott — t. i. a „hírlapokéba.“

Kemény szavak egy szabadelvű embertől, de igazak. — A hírlapok fölmentik olvasóikat a gondolkodástól, ők gondolkodnak helyettük, s aztán a gondolatokat mint a mézes madzagot végig húzzák a szájokon. Az újságolvasók legnagyobb részéről elmondhatjuk, hogy magok szívével éreznek ugyan, de más fejével gondolkodnak, és más nyelvvel beszélnek. És utójára az idegen fej még szívöket is tév-utra vezeti. Bár mily sokat tart is korunk az önismeretről és öngondolkodásról, mégis igen kevés önálló szellemünk van. A tömeg a sajtó befolyása alatt áll. Mindenki önállónak állítja Ítéletét, pedig mindenki hírlapja után fecseg, mint a papagály. A legtöbb esetben nem nehéz a társalgás tartalmából kiérezni, hogy az illető mely lapokat olvas. A rokonszenves hangot mindenesetre a hírlapnak kell megadnia, de azután a raj is csakhamar bele száll a kasba. Csak azt kell tudni, hogy a légy az enyvre, az eger a szalonnára, a medve a mézre szeret járni, aztán könnyű elbánni a nemes állattal. Sok igazság rejlik e német mondásban: „az ostobasággal az Istenek sem bírnak.“ A hazugságnak és bolondságnak leggazdagabb álarc készlete van a ruhatárban; s ha az múlt századi öltözetében jelenik meg, kinevetik, a jelenkori divatruhában pedig imádják. Ugyanazon hazugságok századokról századokra napi rondén vannak, csakhogy más más lével föleresztve.

Rége a közönség néhány szegény ördög uralma alatt állott, kik vásároknak, utcasarkokon ütötték föl sátorfáikat és csaptak iszonyú zajt tudományukkal. Ilyenek voltak: a csodadoktorok, foltisztítók, porcellánforrasztók, árvizek, tüzesetek és nevezetes gyilkosságok mutogatói; szóval jámbor kuruzsoló, nyegle, bohóc, csepűrágó, paprika Jancsi stefféle népség. Ezeknek magány életéről mennél kevesebb tudott a közönség, mert hiszen nagyon is nyilvános életet éltek, a felsőségtől félték, tisztelték azt jobban mint mások, és soha senkit sem sértettek. Azok levarázsolták a tyúkszemet, kivették a ruhából a foltot, és sok másféleképen segítettek a szenvedő emberiségen. Leghathatósabb szerők

a beszédben állt, és ebben oly ellenállhatatlanok voltak, hogy a közönség újra meg újra megfizetett nekik előre, mint a cigányasszonynak oly jóvendőmondásokért, melyek soha sem teljeseznek. Ma már mosolygunk azon az együgyű közönségen.

A mi gyermek korunkban még csak ilyen hühöcsinálók voltak, kiken jól elmulattunk olcsó pénzért, sőt ingyen is. De soha sem lehetett hallani, hogy azok a társadalmi rend ellenségei volnának, vagy hogy az erkölcsiséget megölték volna. Új vallást nem találtak ki, és gyógyszereik nem sokba kerültek, senkit meg nem mérgeztek, nem küldték jegyüket valamely hölgyhöz, nem utasítottak játékbarlangba senkit, nem hitták a közönséget Báden Bädenba, vagy Hamburgba, vagy éppen Monacóba, nem beszéltek el bűnvádi tárgyalásokat, és nem Írtak tárca-regényt. Mondták, hogy a zseb-metszők műveleteit megkönnyítők, no ebben volt valami igaz. De legalább nem alapítottak részvénytársaságot, nem árultak Ígervényeket (Promesse,) és az iparlovagok kik a csoportozatok zsebeit fürkészték, alig húztak ki onnan egyebet, mint egy-egy rász zsebkendőt. És mind e művész összevéve mennyibe került az összegyűlt közönségnek? Alig egy forintba naponkint!

Veullot sajnálja e szegény ördögöket az irodalom, az egészség, a társadalom, az erkölcs szempontjából és minden kigondolható szempontból!

Azt fogja valaki mondani, hogy csalás minden időben volt, valamint olyan ember is elég, ki magát meghagyta csalni; korunk műveltségének szemmel látható haladását azonban bizonyítja az a körülmény, hogy a hírlapoknak mégis sokkal finomabban kell a támadást intézniük, mint a régi nyeglék tették, ha a közönséget lépre akarják csalni. De ez nem áll. Mert nem csak a nápolyi haj és szakállnövesztő kenőcs és társai állanak ugyanazon kovászból, melyet a régi csodadoktorok már ismerőnek hanem a hirlaptöltelékek is éppen oly bárgyúk, mint a régi piaci mendemondák. Mi mindent nem hisz a mai közönség a pápa és jezsuiták kecskelábaitól kezdve egész a szellem-idézésig és a tizenhárom szám

baljelentéseig? És mily alakban kapja most a hírlap-töltelékét! Erre nézve Wuttke pompás esetet beszél: A lipcsei „Komét“ kiadója Herloszsohn cseh ember volt, a lég szeretetre méltóbb és legjobb szívű ember, akit vala ismertem u. m. Nem egyszer társalogtam vele, annál inkább meg voltam lepve, midőn egyszer 1840. vagy 41. évben lapjában egy gyalázó közleményt találtam egy munkámról és személyemről. A legközelebbi találkozásakor haragosan megtámadom; ő nagyon elbámulva és zavartan tekint rám jó akaró szemével! — Herloszsohn nem tudta mi áll lapjában! Ekkor tudtam meg, hogy neki az a szokása volt, hogy mikor közleményeket kapott, a nélkül, hogy azokat rendesen átolvasta volna, futólagos bepillantás után egy nagy zsebbe dugta. Mikor aztán a szedő gyermek ment, és kéziratot kért, bele nyúlt a nagy zsebbe, és átadta neki, ami épen a kezébe akadt. Az elrendezésről a nyomda vezetője gondoskodott.

Elhítheti a t. közönség, hogy a mi lapjaink is legnagyobb részt hasonló módon készülnek. Legfőlebb. hogy ma nem nagy zsebből, hanem asztalfiókból, kosárból vagy egy-egy irodalmár zavart agyából kerülnek ki a cikkek. Micsoda különbség van tehát a régi szemfényvesztők és a mai hírlapok közönsége közt? — Amazok nem hitték, amit a szegény ördögök nekik fecsegték, a hírlapolvasók meg hiszik a hűhót, amit nyomtatásban olvasnak. Azért butulnak is napról napra jobban és természetes eszök mind inkább fogyó-félben van. Nincs a világon semmi korlátoltabb és ízetlenebb, mint egy fölvilágosodott újságot olvasó szótára!

Eltételezve a hírlapok tárgyilagos tartalmától és nyelvbéli előadásától, már magának a hírlapok berendezésének kártékonyán kell a szellemre hatnia. A sok külön nemű tudósítás, újdonság minden pillanatban megosztják szellemünket, félbe szakítják gondolatmenetünket. Igazi érdekeltséget nem kelthetnek, inkább eltompítanak. Igazi zagyvalék. Azért nem ritkaság, hogy olyanok, kik naponkint egy kazal újságot föllegelnek, legkevésbé értik meg korukat és újságaikat. Hát még

az egy újságú ember! Az ám rettenetes bölc, kivált ha oly hírlapot olvas, melynek elve nem az igazság, hanem a kormányra jutás, vagy azon maradás, minő most világszerte a lapok legnagyobb része.

A vendéglőkbe, korcsmákba stb. rendszeren a legroszabb hírlapok járnak. Talán azon atyafiságnál fogva, mely a szeszes italok és az újságok között főnáll, t. i. — mind kettő részegít. Az azonban még mindig kérdés marad, vajjon az emberek a bor-mámorban beszéltek-e több bolondot össze, vagy az újság-mámorban. Nézzünk körül a nyilvános helyeken! Ha a vendéglős egy jó lapot is rendel, mi nagy ritkaság, azonnal megindul a mozgalom; szidják, átkozzák, eltépik a lapot, elégetik, rá gázolnak, leköpködik, elmaradással fenyegetőznek, míg a vendéglős a béke kedvéért a lapot szép csendesen el nem távolítja. E jó emberek jól tudják mely lapok mellett lehet legjobban lerészegedni; tudják, hogy oly lapokat az emberek inkább pityókos mint józan állapotban vesznek magokhoz. Az újságok tették igazán a korcsmát a köznép udvarává. Ott kezdenek bölcseskedni a foltozó szabók és vargák, s örülnek, ha szabadelvűeknek tartják őket. — Hanem kimondhatatlan könnyű e korcsmapolitikusokat megugratni, ha az ember rá mutat tudományuk forrására, talán a legközelebb előttök fekvő újságra, vagy annak mellékletére, s egy kis más tudományt állít eléjük: akkor bizonyosan a legelső félmeszely lekortyantása után elpárolognak, vagy elhallgatnak, mint oly légkörben, mely az ő szárnyalásaiknak nem kedvező.

Mióta a hírlapok, Journálok, annyira elszaporodtak, még a csöcselék fölkelései is sokkal ostobábbak, mint azelőtt. Nem akarom azt az élcet említeni, mely szerént 1848. valamelyik német fővárosban azt kívánta a tömeg, hogy a kormány télen minden sétányon fűtessen be. Történeti dolgot beszélek el még pedig Párisból, hol a fölvilágosító Journalokban bizonynyal nincs hiány. Ki tudja, a februári forradalomban mily nagy szerepet játszott Rothschild édes mandulája? Ilyen formán történt.

Mikor Rothschild látta a vihart, féltette a Wertheim kasszát, ha már volt akkor ilyen; és iparkodott a néppel „kis babást“ játszani. Amerikában borzasztó mennyiségű gabonát vásároltatott össze, és azt eladta Párisban a piaci áron alul. De a sors nem engedte, hogy a rettegés a jótékonyág álcájában jelenjék meg. A „Na ti ónál“ c. hírlap vádolta az első zsidó bárót, hogy a lisztet a nép verejtékével áztatta meg. Meg kell vallani, hogy az ily kenyér nem a legjobb ízű lehet. De a nép elnyelte ez örült keveréket. Más lapok hangosabban s mind hangosabban kiáltották a népnek: „Vigyázzatok! Az a kenyér nem kenyér! Rothschild lisztje nem liszt! Hanem korpa, gipsz, örlött üveg, arzenikum!“ A nép kétkedni kezdett. — Végre egyik Journal fölvilágosította a népet, hogy a báró romlott lisztet hozatott, mely sokkal olcsóbb, s hogy némileg élvezhetőbbé tegye, édes mandulát kevertetett közéje. — A kedves nép persze nem tudta, hogy az édes mandula háromszor annyiba kerülne, mint a liszt. Mondja aztán valaki, hogy századunk nem fölvilágosodott!

Mind e szomorú adatok után ideje volna valami vigábbal is szolgálnom a t. olvasóknak.

1781. jun. 11-én József császár szabad sajtóval örvendeztette meg népeit; a sajtó azonban oly módon viselte magát, hogy e szabadságot két év múlva, 1873. marc. 3-án más vissza kellett vonni.

Akkoriban egy bizonyos matematikus a bécsi butaságot következőképen számította ki: az eredi bécsi butaság kezdetben nem nyomott többet mint 36 mázsát. Ehhez azonban más nemzetek fiai és lányai által jött 8 mázsa természetes okosság; továbbá saját fáradozásaik utján szereztek 4 mázsa felvilágosodást. E két utóbbi összeget levonván a föntebbi számból, maradt nekik tartaléknak 24 mázsa butaság. Ellenben a sajtó szabadság óta hozzá járult 247 mázsa új butaság. E szerént a bécsi butaság növekedett volna 235 mázsával.

Még cifrább képet nyújt ama sajtó szabadság tudományos vívmányairól Blumauer, kit Lukas hirhedett lánghésznek, Ausztria Voltaire-jének mond, ki miután a

jezsuitáktól kicsapták, a piszkos költészetre és az egyház kigúnyolására adta magát. — Ez következőleg ír egy helyen: „Akkoriban mindenről Írtak, előrántották a legközelebbi tárgyat, föleresztették majd hosszú, majd rövid, majd sós, majd sóatlan lével, aztán föltálaták az éhes közönségnek.“

Hogy mi mindenről írtak, még pedig tudományos vagy erkölcsös értekezéseket megítélhetni az efféle címekről: „A bécsi szobalányokról. A bécsi komornákról. A leányasszonyokról. A polgár leányokról. A bécsi kisasszonyokról. A főnemességről. Az orvosokról, sebészekről és gyógyszerészekről. A házi urakról. A bécsi kereskedőkről. A bécsi stutzerekről, ami annyit jelentett akkor, mint most dandy, előbb arslán. Szabókról, pékekről, parókacsinálókról. fodrászokról, szóval mindenféle osztályról, foglalkozásról, lelkes és lelketlen tárgyról. De a legfontosabb tárgyat mégis a bécsi szobaleányok szolgáltatták; azokról valami 25 röpirat jelent meg, miből világosan kitetszik, mily jelentékeny tényezők azok a szobaleányok. F. tárgy valami Rautenstrauch urnák és társainak igen jól jövedelmezett; mi épen elég volt arra, hogy azt mások is tanulmányozzák. Ez időtől fogva a napi gyártás szakadatlanul folyt úgy annyira, hogy Blumauer szerint 50—60 ilyen 10 kros röpiratra bizonyosan lehetett számítani havonként! Csoda-e aztán, hogy az írói név oly sokat veszített méltóságából, hogy ha még soká így tart vala, Ausztriában már már gúny névvé lett volna, és épen oly megbélyegző, mint a rómaiaknál a fúr szó, ami annyit jelent, mint tolvaj.

Mit mondana Blumauer most — kérdi Lukas — ha a mai bécsi zsidó sajtót megérte volna; és hány mázsára lehetne tenni a mai bécsi butaságot a föntebbi számítás szerint!

Az eddig mondottak szerint tehát a modern sajtó feszült viszonyban áll az állammal, egyházzal, tudománnyal, társadalommal és az emberi józan észszel. Hatását mindenek szemekkel látják; de azt hiszik, hogy



az megszüntethető a nélkül, hogy az okot ragadnák meg gyökerében.

Kétségkívül igaza van Veuillot Lajosnak, ki eképen ír: „A mai korszellem, melynek legbensőbb lénye az elbarmulás, elállatiasodás, nem alkothatott vészhozóbb valamit, mint ezt az örökké működő gépet (a napi sajtót), mely az irodalomnak, művészetnek, tudománynak legkülönb nemű illata és a ledérség diadalmas varázsa által hat a szellemre, melyet amint megragad, visz minden éghajlaton át, izzasztja minden képzelhető gőzben, bevonja minden képzelhető füstfölleggel. sajtolja minden képzelhető hengerrel, töri minden képzelhető mozsárban, huzza, vonja minden képzelhető gerebenen át. úgy hogy utoljára semmi sem marad belőle, mint csepű, melyen minden gonosz szellem nyugodtan szendereg.

## X.

### Sajtó szabadság.

Lukas, egy úti kalandot beszél el, melynek megértésére a következőket kell tudni: Regensburgból egy óra járásnyira fekszik Donaustauf, hol Lajos, bajor király, az úgy nevezett Walhallát emelte. Ez a Walhalla egy pompásan díszített terem, 304 lábnyira a Duna fölötte, melynek belseje 53' magas, 48' széles, 168' hosszú; rendeltetése pedig az, hogy a német fejedelmek, bölcselők, költők, művészek mellszobrait foglalja magában. Ettől egy keskeny völgy által elválasztva láthatók az ősz régi Stauf várának romjai. Közéleben pedig az 1872-ben byzanci stylben meg-újított st. Salvador templom, hucsujáró hely. Mind oly helyek, melyek a velünk, született vagy belénk oltott százados kegyeletnél fogva ezer meg ezer látogatót vonzanak magokhoz évenként. A Regensburgból oda vivő ut mellékén ujnyi vastag fácskák vannak ültetve, mondja Lukas, ki midőn 12 évvel előbb ott járt, már ott találta a fácskákat. melyek akkor is oly magasak és vastagok voltak.

mint utóbbi utazásakor; sőt itt ott már vastagabbakra és magasabbakra is emlékezett. A járás hivatalnokai mindent elkövetett, hogy az ezerektől járt utat jótékony árnyas fákkal ékesítse; de az ut mentében fekvő földek birtokosai, a parasztok, egyetlen egy fát sem hagynak felnövekedni, féltvén földjeiket az árnyéktól. — Mintegy 10 év alatt vagy 20 ezer fiatal fát vágta ki.

Amint látjuk ez utón nem valami régi babona, hanem a modern szabadság elve uralkodik. A járás tisztviselőjének teljes szabadsága van évenként 2000 új fácskát kiültetni, és a parasztok teljes joggal vesznek magoknak szabadságot, hogy azokat újból és újból kivagdadják.

Így vagyunk a sajtó szabadsággal is.

A társadalmi élet mezején is számtalan derék és szent férfiú fáradozott századokon keresztül, hogy erényt és isteni félelmet, hitet és hűséget terjesszen; és most a sajtó mind e nagyszerű veteményezést gúnykacajjal tépi ki! És miért nem volna ez rendén, gondolja valaki? Akinek nem tetszik, szabadsága van újra veteményezni.

A sajtó nem egyéb, minit a sokszorosított szó, és akinek szája van, e birtok-jognál fogva, szabadságában áll beszélnie is. Az első szájkosarat néhány századdal előbb Németországban találták föl, nem a paradicsomban. — A sok beszédnek is meg van sokszor a jogosultsága. Ha valaki pl. a kútba esik, jó ha kiabál, hogy sokan hallják. Aki rablók kezébe kerül, meggazdálkodik a lövést és megmenti életét, ha egy pillanat alatt föllármázhatja a falut. A „Times“-be írni, mondják az angolok. utolsó menedéke az elnyomottnak. Aki valami jó felfödözést tesz, jól cselekszik, ha azt közhasználatra bocsátja. Ha a pap szónokol, kívánatos, hogy mennél többen hallgassák. De hogyan áll a dolog, ha valaki hazudni, becsmérlni, rágalmazni akar, ha az igazságot megmérgezi? Nincsenek dolgok, melyeknek titokban kellene maradni? Ha irtózunk a hiénától, mely a sírokból a hullákat fölvész, miért nem iszonyodunk az

az éhes újdonságtól, ki a családi titkok sírboltjait fölveri?

A szó szabad,— de minden szabadságnak két korlátot kell ismernie; saját kötelességét és másoknak jogát. Ha e korlátokat nem tiszteljük, akkor minden emberi szabadság földönfutóvá lesz, mintavad állat

A forradalom első szülött fia, s legedesebb gyümölcse a sajtó szabadság. Velünk született, elidegeníthetlen jogunk, hangzik a jól betanult szólam, go ndolkodni és gondolatainkat közölni akár élő szóval, akár írásban, vagy nyomtatványban; szóval a közölhetésnek minden kigondolható módjával szűkebb és tágabb körben; és a korlátozásnak minden ide vonatkozó alakja az emberi méltóság lealázása stb. Ki nem sóhajtott már valaha épen oly bensőséggel, mint elragadtatással Posa marquis-val, ki Schiller Don Carlosában ek képen rajong: „Fölség! adjon gondolatszabadságot!“ ki nem ragadtatott el, kérdem velem együtt, e nagy mondástól a nélkül, hogy csak távolról is eszébe jutott volna, hogy mily ostobaságot mondott ki ezzel Posa marquis? Mert csakugyan nevetséges a gondolkodás jogáról beszélni; a gondolat, minden földi hatalom jogán kívül esik; és minden emberi kényszer ellen biztosítva van; nem ismer más bírót, mint azt, ki a sziveket és veséket vizsgálja. A gondolat, mondja a német közmondás, nem fizet vámot, mi sokkal észszerűbben, az igaz, hogy kevésbé klasszikusan is van mondva. — De másképen vagyunk a kimondott gondolattal, a szóval. Ez bel világunkból a nyilvánosságra lép; a gondolat igévé, az ige testté válik. — Azonban mindennek, mi az emberi társadalomban szabadon működik, alkalmazkodnia kell a rendhez, és alá van vetve úgy az óvó, valamint a megtorló törvénynek. Lehetetlen megengedni, hogy mindent mondhasson az ember, amit akar; mert másképp meg kellene engedni azt is, hogy mindent tehessen, ami tesz! mert előbb minden tett gondolat volt, és épen az ige által lett a gondolat tetté.

Nincs isteni, nincs emberi törvény, melyet pusztá szóval át nem lehetne hágni, ha mindjárt tett nem kő-

veti is. Egyetlen egy kis szóval meg lehet tagadni Istent, káromolni a nevét, el lehet rabolnunk felebarátunk becsületét, hamis tanúságot lehet tenni, mondom, egyetlen egy szócskával.

Azon parlamenti harcokban, melyeket a königrázi napok előtt Bismarck hercegnek, akkor még grófnak kellett küzdenie, egyike a leghíresebb szónokoknak azt a kérdést is fölvetette, vajjon képviselőnek a parlamenti szólásszabadság jogánál fogva, szabad-e mindent kimondania, ami a szájára jő. Erre Bismarck egy hatalmas szónoklatot tartott. „Az urak tehát azt kívánják, szólj a többi között, hogy mindazon bünt bűntetlenül elkövethessék, amit a nyelvvel el lehet követni? — Az országgyűlési tudósításban e szavak után ezt jegyezték a gyorsírók: (Mozgás.) De arról nem szólt a tudósítás, hogy ama szabadelvű szájhősök a feladott kérdésre feleletet adtak volna. Königratznél aztán Bismarck az osztrákokat s azokkal együtt jó magunkat is jól elvert, a porosz parlamentnek pedig betömte a száját: azontúl az északnémet parlament tanácskozásait az újságok nem zsákmányolhatták ki kedvökre. Az elvi igazság kétség kívül a hatalmaskodó Bismarck részén van. A sajtónak még jobban tiszteletben kell tartania minden isteni és emberi törvényt mint' a parlamentnek: a törvénynek védnie kell egyeseket úgy, mint az elveket a sajtó kihágásai ellen. Oly értelemben vett sajtó szabadság, mint a porosz parlament gondolta a szólásszabadságot, fejetlenség és barbárság lenne. A hírlapoknak van joguk beszélni, más embereknek van joguk az októl meg nem sérteni. Minden jogot mások joga korlátoz.

A korlátlan sajtószabadságot már számtalanon védelmezték és védelmezik még ma is. Ugyanazon emberek, kik minden kiváltságnak határozott ellenségei, a sajtó számára föltétien kivételt követelnek, kivételt minden szabály alól. Hát ez nem kiváltság? A sajtó, mondják, visszaélhet ugyan jogával, de csak is a sajtó által fékezhető, javítható, vagy fenyíthető. Annak gyógyszer önmagában rejlik, amennyiben támadásait vissza

lehet vágni, ámitásait rendre utasítani, az igazságot ki-  
deríteni. Ily ál-okoskodással viszik az embereket or-  
ruknál fogva. így okoskodhatott Commodus római csá-  
szár is, ki mondják, igazi Hercules alak volt, habár oly  
hős tetteket nem birt is véghez vinni, mint ama félisten.  
De azért azt akarta, hogy őt Herculesnek tartsák  
s azért épen úgy öltözködött, mint Hercules, ugyanoly  
bunkóval fegyverezve járta be Róma utcáit, és mikor  
fölséges szeszélye úgy kívánta, neki esett a járókelők-  
nek s leverte őket lábaikról; azután egy-egy darab  
aranyat vetett nekik, hogy magokat orvosolhassák. E  
szeretetre méltó zsarnokot utóbb is a maga fegyverével  
tették el láb alól, a 192. év első éjszakáján őt is agyon  
bunkózták. De elveit néiri módosítással a sajtó-sza-  
badtság újra előrántotta. Ha most ugyanis valamely  
hírlap a tekintélynek, közrendnek, vallásnak, erkölcs-  
nek s embertársa jó hírének kezét, lábát elvágja; nem  
ad ugyan nekik egy-egy aranyat az orvoslásra; de  
nagyilelkűen megengedi, hogy az illetők gyógyíthas-  
sák magokat — egy más hírlap hasábjain. A müncheni  
népkör 1867. aug. 16-án tartott gyűlésében bizonyos  
Knorr Gyula, a Neueste Nachrichten szerkesztője, vagy  
munkatársa, panaszt emelt, hogy némely lap eltorzított  
tudósításokat közlött a kör üléseiről, s indítványozta,  
hogy ama lapokba helyre igazításokat kell küldeni. —  
Azonban bizonyos dr. Freund azonnal ellene szólott,  
még pedig a sajtószabadság érdekében, hisz úgymond.  
Knorr urnák módjában áll saját lapjában amazok -ellen  
felszólalni? íme mennyire elvesztették némelyek ép *ér-  
zékeiket*. Hát akinek lapja nincs, hol szólaljon föl!·

Minden korlátlan szabadság ököljog, egyetemes  
háború az egyetemes világ ellen. Ha az erősebbnek  
joga van elnyomni a gyöngébbet, ez által nemcsak az  
erősebb szabadsága sértetik, kinek hatalma van erejével  
visszaélnie; hanem a gyöngébb szabadsága is, ki a visz-  
szaélés védtelen áldozatává válik. Már a korlátlan  
iparszabadság is társadalmi harcot idézett elő: és a  
gyöngéket eltapossa a tőkepénz vas lába. És mégis a  
szabadság még mindig korlátolva van e téren, ameny-

nyiben némely üzletágak rendőri ellenőrzésnek vannak föntartva. Így pl. nem szabad döglött állatok busát árulni, a bort mérgezni, rosszul épült házakat bére adni; már t. i. rendezett államban. Csak az elvek és eszmék mezejét kell védtelenül zsákmányul engedni? A sajtó legszentebb fölháborodással követeli, hogy igazságot, vallást, erkölcsöt jó lélekkel bizhatunk a közönség józan fölfogására és jóakarátára; a közönség alatt természetesen az újságírókat értik. És pedig mind a történelem, mind a tapasztalat azt bizonyítja, hogy törvényes ótalom nélkül semmi sem állhat fön a világon. A társadalom mezejét épen úgy nem szabad romlott emberek rózsz akarátának oda vetni, mint egy szántóföldet. Mi lenne viruló mezeinkből, ha minden sühedernek szabadságában állna azokon keresztül kasul futkosni, nyargalózni, kocsikázni; a gabonát felgyújtani, lekaszálni, vagy lelegettetni, a csöszöket jól elverni? Vagy talán elég az, hogy a földművesnek szabad lenne újra bevetni a letarolt földet! így a buza kenyér aligha meg nem ritkulna a piacon. Hát az erkölcs mezején bár mely gazság vagy pajkosság bitangolhat? A gondolat és sajtószabadság nevében megengedhető, hogy a vallást kigunyolják, a jó erkölcsöt sértsék, a műveltséget arcul csapdossák? Ne szóljunk többet erről! Ahol ilyen sajtószabadság létezik, ott a társadalom lemondott a jövőről! — Az emberiségnek joga van arra, hogy kormányozzák.

Arról van tehát szó, hogy a sajtót szájkosárral tiszteljük-e meg; s ekkor nem csoda ha rúg, vág, kiabál és fejét jobbra balra rángatja. Álért hogy fegyelmeden mint egy darázs, az bizonyos. De elkerülhetetlen úgy a sajtó, mint a közönség érdekében. {Hisz a kényszerubbonyinak is megvan a maga jogosultsága, nehogy bizonyos betegek az ablakon kiugorjanak; és a zavar tökéletesen helyén van, hogy a rablók a becsületes emberekre ne törhessenek. Ezzel aztán ki van mondva miféle korlátok azok, melyek a szabad szó elé vethetők: — elővigyázati rendszabályok és megtorlások.

Némelyek azt tartják, hogy a büntető törvények is elegendők, az előzetes intézkedésektől el kell állani. — De ez téves nézet. Hisz akkor meg kellene engedni mindenkinek azt is, hogy fegyveresen járjon; és megelégedni azzal, hogy a büntető törvénynek a testi sértések ellen szóló szakaszait időnkint kidoboltassák. Az a szerencsétlen azonban, ki egy 4 ujnyi hideg vasat érez bordái között, jogosan követelhetné, hogy az ő élni való jogát jobban tiszteljék, mint a veszekedők szabadságát. A toll hegyével épen úgy lehet sérteni, mint a törrel, vagy pisztolyal. azért a társadalmat az ellen is biztosítani kell.

Azon pontjára értünk a sajtókérdésnek, melyen minden eddigi párt állást foglalt. Sokat kínlódtak már a sajtóügy törvényes szabályozása körül, de minden kísérlet e két szó körül forog: Sajtószabadság? vagy c e n s u r a (könyvvizsgálat)? A könyvvizsgálat, mely e század első felében még uralkodott, most mindenütt száműzetett, kivéve talán Oroszországot, és hála Istennek, hogy így van, — A censura egészen jogosult volna, ha censorokul az angyalok szíveskednének szolgálni; de míg emberek végzik e tisztet, addig Isten mentsen tőle. Éljen a sajtószabadság, még a korlátlan is! Kiált föl Lukás, s nekem nincs mit tennem, mint utána kiáltanom; mert bizony az nagy áldás, a becsületes emberekre nézve is, ha az igazat kimondhatják. Ha ugyanis pl. napjainkban censura léteznék, azt bizonyosan mindenütt az igazság képviselői nyögnék. Elég nagy baj az az úgynevezett szabadelvűségre nézve, hogy a konzervatív sajtót el nem némíthatja; de csak viselné magát ez oly féktelenül, mint a szabadelvű sajtó viselte, míg a húsos fazekak nem az ő orra alá párolgottak; majd meglátnók, hogy nem tennék-e meg az óvó rendszabályokat a sajtó ellen épen úgy; mint az általak kezdeményezett, de utóbb ellenök irányzott utcai tüntetések ellen! Tehát ilyen a sajtószabadság! Ha már bukni kell, jobb, ha az ember karddal kezében bukik, mint ha hátra kötött kezekkel kellene magát levágnia. Szomorú idő volt a censura ideje, ha a mostani

tollforgató ifjú nemzedék azt tudná, aligha jobban nem becsülné a szabadságot. aligha nagyobb méltósággal nem élne e megbecsülhetetlen szabadsággal. Mikor egy Széchenyinek is külföldre kellett munkáját küldenie, hogy kinyomják! E rabigától minden párt jobbjai borzadtak és küzdöttek ellene. Minden támadást, mely Isten és emberek ellen volt irányozva, áteresztettek a cenzorok, kivéve a bürokraták ellen valókat; és ami a megtámadottak védelmére szolgált, azt kíméletlenül kitörölték. Hogy tiszteletre méltó kivételek itt is akadtak, azt fölösleges talán említenem is. Ilyen sajtó szabadság volt nálunk, is a Back korszakban, mikor Lonkay úr nyakába azért akasztottak sajtópert; mivel én azt az igazságot mertem a Tanodái lapokban közölni, hogy bizonyos leánytanoda tanszékére beadott pályázatok évekig elintézetlenül heverték — valahol a főbíró úr fiókjában. írhattam, mert mint egyik pályázó tudtam, hol hevernek, s hogy állításom igaz volt, mutatja az is, hogy az ügy máig sincs elintézve, az a tanoda máig sincs fölállítva, s folyamodványom máig is ott hever valahol, annak pedig Isten kegyelméből most vagy 25 éve.

Így tehát a cenzúra kora szerencsésen lejárt volna s valószínűleg többé vissza sem tér. De a korlátlan sajtószabadság képtelenség és az marad, míg az emberek társadalmi rendben akarnak élni egymással. Ennél fogva nem marad egyéb hátra, mint észszerű sajtótörvény, mely a szabadság elvén alapszik. Ily törvény már Európa legtöbb részében létezik. A mi hazánk, fájdalom, azok közé tartozik, melyekben ha van is olyan amilyen törvény, de annak divatozó végrehajtása oly gyarló, hogy a mellett minden előbb remélhető, mint oly. főleg napi vagy időszaki sajtó, melyet tisztességesnek lehetne nevezni.

Mi valamint az önkormányzat egyéb terén, úgy itt is azt bizonyítottuk be rövid 10 évi gazdálkodás alatt, hogy a legszebb szabadság élvezetére és megvédésére nem vagyunk megérve. Tudjuk, hogy a sajtóvétségeket esküdtszék szokta megítélni; esküdtszék, mely sajtó polgártársaink sorából választatván, minden biztosító-



kot látszik ígérni; de csak látszik. Nálunk ugyanis minden eddig tárgyalt sajtóvétség megítélésében többnyire pártszempont volt az irány-adó; oly keresetekben pedig, melyeket a kormány képviselője indított, rendszeren az államot ítélték el, hacsak oly egyéniség nem ült a vádlottak padján, ki egyenesen az alkotmány vagy a haza egysége ellen vétkezett; pl. Miletics stb. Megtörtént az is, még pedig nem régen s nem valami alsó rendű városban, hogy az elnöknek azon kérdésére: vajjon a szóban forgó cikk tartalmaz-e vétséget, vagy sértést? szavazattöbbséggel igent mondtak; mikor pedig azt kérdezte: tehát a vádlott bűnös-e vagy nem? ugyancsak szavazattöbbséggel, nemmel válaszoltak. Ez, legszelídebben szólva, gyermekes éretlenség.

Különben, hogy máshol sem állnak a dolgok valami rózsás színben, azt eddigi előadásaimból is láthatta a t. közönség. Honnan ez iszonyú sajtóragály, mely oly nagy rombolást tesz a világon? Miképen ingathatja a sajtó minden törvény mellett büntetlenül a trónokot és oltárokat; miképen űzhet gúnyt minden elvből; hogyan áshat alá minden tekintélyt; hogyan üldözhet minden személyiséget? — A törvény holt betű, csak gúny és megvetés tárgya, ha nem nyugszik az engesztelhetlenül büntető igazság kezében. Azonban ki hajtja végre a törvényt, ki képviseli az igazságot a társadalomban, kédi Lukás? Nem ugyancsak a társadalom tagjai-e. kik magok is megmételvezvők, kik a mérget inkább védik és terjesztik, hogysesm büntetnék és irtanák. Micsoda eredményük volt már évek óta a sajtóvétségek ellen indított törvényes kereseteknek, mint a gonosz sajtó diadala, melyet az a törvényes üldözön aratott? Mivé lesz a sajtótörvény egy megmételvezett tisztviselőség vagy a megmételvezett! népretegekből összeállított esküdtszék kezében? Khinában az ópiumkereskedés szigorúan el van tiltva. Mint e tilalom érdekes odaljegyzőkét egyszer a „Moniteur“ következő újdonságot közölt: „14 nap alatt Hongkongból különböző kikötőkbe 3200 láda indiai ópium

küldetett szét. A legszigorúbb tilalmak nem sokat használnak, mert a törvény végrehajtásával megbízott mandarinok nagyobb részt magok is rabjai e veszélyes élvezetnek. Mi jelenleg e kétségbeejtő körben forgunk: A hitetlenség nemzi a rózsz iskolát, ez nemzi a tisztviselőt és irodalmárt, ezek ismét nemzik a sajtót, és a sajtó nemzi ismét a hitetlenséget. Aki sorvadásban van, annak fogai fájnak, mivel idegei lázasak, és idegei még lázasabbak, mivel fogai fájnak; utóljára mindenféle kórságba bele esik, pedig szigorúan véve nincs egyéb baja, mint az életerő hiányzik nála. A mi beteg társadalmunknak is csak életereje hiányzik. Minden gyógyszerünk csak leplező, (palliatív) szer; azonban, mivel néha ez is nagy fontosságú lehet, azért vizsgáljuk a dolgot tovább.

Csupán törvényekkel a társadalom főn nem tartható. A törvény éppen nem a társadalom dolga, hanem az államé. Törvények választják el és vonnak határt a számtalan jog bonyodalmas ösvényei között. A társadalom ragaszát, ha szabad így szólni; a h i t é s erkölcs teszi és ezekhez az államnak semmi köze, mint hogy azokat jogaikban védje ésföntartsa. A mai társadalom már beteg, az állam távol tarthatja a betegtől a káros befolyásokat, de meg nem gyógyíthatja, és legkevesebb törvények által.

A sajtó hatalma már oly nagyra növekedett, hogy helylyel közzel magát a bírói kart is rettegésben tartja. Ez eset az esküdtzékeknél különösen szemmel látható; az úgy nevezett híres esetekben az esküttek nem saját meggyőződésökből, hanem a közvéleményből merítik ítéletöket. Természetesen el kell ismerni, hogy az ő meggyőződésük a közvéleménnyel többnyire összeesik; mert az esküttek érzelmi bíraskodást üznek, érzelmüket pedig éppen a közvélemény irányozza. A törvényesen képzett bírák egészben és nagyban meg tudják őrizni önálló ítéleteket, jól lehet már a törvényszékek karzataitól is hallható itt-ott egy-egy „éljen,“ egy-egy „helyes“. A gyöngeségnek csak egyes jelei mutat-

koznak itt-ott és pedig épen az újságok irányában. A bécsi „Morgenpost“ hirhedett szerkesztője Schnutti a törvényszék ítélete után és annak dacára még azután is mindig dr. Landsteinernak írta magát, noha, mint érintetem, soha sem fáradott a tisztos címért; míg a Vaterland-é, dr. Keipp míg élt, Ausztriában soha sem írhatta magát doktornak, miután egy vétkes nyilatkozatáért a doktor cím elvesztésére ítéltetett vala. Schnutti persze rendes tagja volt a bécsi hírlapíró körnek, dr. Keipp pedig — ne tessék megijedni — klerikál-féudalis volt. De hogyan is lehetnének szilárdabbak a bírák, mint azok, kiknek nevében ítélnék, — t. i. a királyok? Hisz magok a királyok is meg vannak félemedve a sajtóval szemben. Ép úgy vannak, mintha anná előbbre való és szentebb fölségi teendőjük sem volna, mint minden alkalmat fölhasználni arra, hogy a tollforgató banditákat a fegyházakból és várakból kegyelem útján szabad lábra helyezték.

Sokkal sajnálatosabb az európai igazságszolgáltatás betűbálványozása, mint az önállóság nélkül való alkalmazkodás jele. A bírák özön víz előtti együgyűséggel vannak megáldva; fogalmok sincs a képbeszéd-ről, sejtelmök sincs a szatíra borzasztó fegyveréről. A leggyalázatosabb szólamokat, a legcsíp ősebb gúnyolódásokat teljes lelki nyugalommal szürcsölik mint a tiszta forrásvizet; komolynak tartanak oly dolgokat, melyeknek gonosz irányán az egész világ nevet. Ha azt írjátok, hogy a király előbb meghal, mint ti, elitéinek benneteket; de ha azt mondjátok, hogy ti a királyt túlélitek, akkor fölmentenek. Hajdan azt mondák, a szóval nem törődik a bíró; most azt kellene mondani, hogy a képletekkel nem törődik. A jó jogász, t. i. bíró, soha sem folyamodhatik saját eszéhez, soha sem kérdezheti lelkiismeretét, úgy kell kezelnie törvénykönyvét, mint az orosz számoló gép a számokat.

Ez eljárásnak borzasztó következményei voltak; ez vitte hírlapjainkat arra, hogy a nyelvet kiforgassák. Hogy a sajtótörvény farkasvermeit kikerülhessék; kezdék a nyelvét csürni, csavarni, húzni. vonni, kétértel-

műségbe, szójátékba, célzásokba burkolni; mellék jelentményt adtak a szónak, bevonták oly mázzal, melyminden színben játszik. „Vissza kell adni a szónak saját jelent meny őket“; mond IX. Pius és ez volt e század legvilágosabb nyilatkozata.

Érdekes, amit e tekintetben Lukas a német nyelvről mond, mit nem csak azért vélek bátran utána mondhatnom, mivel a német hírlapok nálunk is nagyobb tért foglalnak el, mint maga a magyar hírlapirodalom; hanem azért is, mivel többé kevesbbé rá illik mind az a magyar nyelvű hírlapokra is. „Nem értenek, nem beszélnek, nem írnak németül a nélkül, hogy egy sereg más dolgot ne kevernének bele, mi azt adja ki, amit egykor jól németül férfiasnak neveztek. A német nyelv nem tűri a hazugságot. „Igazán úgy van! Németország-ból írták nekem“; kiálta föl a pápa, mikor valamely hírt hallott. A német lénye annyira átment nyelvébe, hogy a kettő egy jelentőségű: ein Mann, ein Wort!“ És mi az igazi német lényege? Igazságos és becsületes szokás, és amint beszél, úgy is gondolkodik. Hogy németül beszélhessen valaki, jó adag lovagiasságot és vallásosságot kell lelkében vallania. Talán remek íróinkat vetitek ellenem, kérdi Lukas? Sokan közülük csak csinált és hamisított német nyelvet beszéltek. Egy köznapi lélek, egy csalárd lélek, egy önző sőt egy csupán hitetlen lélek soha sem beszél jól a Nibelungen, a Regensburgi Berthold, a Kaiserbergi Geiler, Görres és Sailer nyelvét. Újságainkban csak a német hangok, de nem a német ritmus található, tehát csak a test, de nem a lélek. Hebehurgyaság, homály és dagály uralkodik bennök. Az újságok megfojtják a nyelvet! mert hogyan hazudhatnának, ferdíthetnének a nélkül, hogy ne fojtogassák azt a nyelvet, melyet a kereszténység a gondolkodástan, (Logika) és igazság számára alkotott? A hírlapok a köz butaság számára vannak, a német nyelv a józan értelmére. Másképp írni, másképp beszélni, — olasz praktika. Újságaink elrontják a nyelvet, és jogászaink, államférfiaink, képviselőink és irodalmáraink csábítják arra őket. Reichens-

perger Augustzt külön segédkönyvet írt az újságolvasók számára, melyben a szók tulajdon értelményét iparkodik a szólamok (frázisok) ámitásaiból, homályából kimenteni. Ő a német nyelvnek és igazságnak kedves szolgálatot tett, de a romlást már nem lehet föltartóztatni. Minden bomlásnak, pusztulásnak indul, ami az irodalmárok kezébe kerül.“

Felső Bajorországban egy pátriarkális szokás van még most is divatban, mint nem nagyon régen, bár más alakban, nálunk is divatozott, az úgy nevezett pelengérré állítás. Ha t. i. valamely falusi nagyság, akár férfi, akár nő, rosszul viselkedik, a köz erkölcsiséggel, vagy törvénynyel dacol, és botrányt okoz: éjnek éjszakáján összejönnek a falu férfiai, körül állják a falut fegyveresen, hogy minden háborgatástól biztosítva legyenek; és egyikök felolvassa a botránykoztatónak bünrovását. Ha zsandár, vagy más valaki zavarná e fegyelmi törvényszéket, amint már többször megtörtént, akkor hirtelen abban hagyják a bünrovat olvasását, előrántják Klopstock-ot. vagy valamely naptárt, vagy ill a berek, nád a kert, elpárolognak! Mennyire nehez-  
tel ezért a művelt világ! egész zászló-aljakat küldöttek már egyszer másszor a „békerontó“ faluk ellen, rájuk lőttek, szigorú vizsgálatot indítottak ellenök stb. A hírlapírók e szigorú rendszabályokkal szörnyen megvannak elégedve; mert, ha már — gondolják — a kritika nyaktilóját, (g u i l l o t i n j á t) a nyilvános rágalmazást, becsületsértést az ő hírlapjaik hasábjaira ültették át: akkor illő, hogy a pelengérré állítás egyedáruságát, (monopóliumát) is ők gyakorolják. De nem lehet belátni, honnan veszik az irodalmár urak a fegyelmezés e jogát és tisztét. Pedig ők követelve követelik magoknak minden képzelhető visszásság, visszaélés megrovását: egész éven át pelengéreznek pápát, papot, császárt, királyt, érseket, püspököt, minisztert s minden élő teremtményt, és ez ellen az igazságszolgáltatásnak semmi szava sincs! Pedig egy békés falu lakói előtt kipelen-

gézertetni igazi gyermekjáték ahhoz képest, amint azt a hírlapok teszik a megtámadottal egész Európa, sőt egész világ előtt, ahol csak betűt ismernek. A falusi pelengérezők sokkal lovagiasabbak mint a hírlapiak: azok életüket, szabadságukat kockáztatják abban az esetben, ha tán hazugságot mondanának. A hírlapi fecsegők pedig biztos rejtekből szórják sértegetéseiket s ördögi pofával kacagnak hozzá. A felső bajorországi pelengér minden esetre úgy áll a hírlapokéhoz, mint a kovács fűjtatója Aeolus torkához; s míg az igazságszolgáltatás a fűjtatót keresztül szúrja, addig a szelet hagyja fűjni tetszése szerint.

Minden művelt ember egyet ért abban, hogy a személyes megtámadás és gyanúsítás bectelen cselekedet. Tisztességes egyének utálatlaltal fordulnak is el az efféléltől; de amint főntebb volt szerencsém kimutatni, azok után ismerjük a sajtó csatlósait és azoknak műveltségi fokát. Azok ellen minden becsületes embernek védve kellene lennie, és pedig nincs, mint szintén kimutattam közel és távol eső példákkal. Helyre igazításokat vagy föl nem vesznek, vagy megcsonkítják, nevetségessé teszik; eltekintve attól, hogy azok úgy is mindig későbbben jelenhetnek meg, mikor a rágalom a félvilágot megjárta. És egy kis eszélylyel bár mely gázságot el lehet követni a nélkül, hogy a sajtótörvénybe ütközzék a gonosz akarat. Egy gazdag ember csak segíthet magán utójára is azzal, hogy megfizeti a a nyílt tért, (offener Sprechsaalt,) mit a hírlapkiadók igen szívesen fölvesznek, t. i. a nyílt tér árát, de mit tehet egy szegény barát, káplán, vagy egy szegény beteg apáca, hogy a sajtó keselyűi ellen megvédje magát?

A mostani igazságszolgáltatás szervezete sajtó viszonyainkkal szemben egyátalában hiányos. Ily körülmények között Lukás minden ildomos gondolkodása és keresztény érzülete mellett is azt vitatja, hogy a párbajokat nem lehet kiirtani, míg törvénykezésünk más irányt nem vesz. Erre nézve egy esetet beszél el a múlt évtizedből; „Nem rég, úgymond, egy nemes embert

löttek agyon párbajban. A viszály oka az volt, hogy egyik a másiknak szemébe mondta: A te feleséged is csak olyan (sz.-ha.) céda, mint az enyém.“ A sértés nagy volt, és ugyan hol és hogyan lehetett volna elégtételt keresni? A nyilvános törvényszéki tárgyalásban nagy számú botrányleső hallgatóság előtt? éhes újságlevelezők előtt? a vádlottak padján? két beszédes ügyvéd kereszt tűzében, kik mint védők mindent mondhatnak, amit akarnak? Nem, ezt egy nemes ember ki nem állhatta volna. Inkább meghalni, mint magát ily szégyennek kitenni! Vannak erkölcsi lehetetlenségek, melyeket még az úr Isten is, sőt még a kazuisták is tekintetbe vesznek. Ilyen pör kimenetele a dolgon mit sem változtatna, mind a két fél elvesztené. A gavallér embernek ily esetben fönmarad még a párbaj; a papnak nem marad egyéb, mint a tűrés, hallgatás és imádkozás.“

Így gazdálkodik tehát a sajtó majdnem féktelenül a társadalomban. A sajtópör természete, annak alkalmazásmódja, a törvénykezés drágasága és nyilvánossága, védtelenül hagyják az egyes embert. Az állam meg mindazon elveket, melyeken a rend alapszik, minden kigondolható támadásnak önként martalékul adja. Ezt nevezik sajtószabadságnak, más szóval nevezik az igazságszolgáltatás elválasztásának is, nem a kormányzattól. hanem a köz erkölcsiségtől.

Csupán egy oldalról előzékeny és óvatos a sajtó, nemcsak, sőt épen rabszolga módra aláztatos — le felé! A közönséggel szemben a sajtó épen ámitó. Míg a hírlapok föl felé nyelvüket öltögetik, gúnyolódnak, csufolódnak: addig reszketnek a parancsokra, melyek alulról ellenük dördülnek. Ez irányban nem csak a parancsokat hajtják végre, hanem minden hóbortos kívánságot előzékenységben részesítenek, minden szeszélynek hízelegnek; minden gyarlóságot istenítenek; új szükségeket találnak ki, csak hogy szolgálhassanak.

A közönség nem lehet oly sok fejű, mint amily sok oldalú a sajtó a ragaszkodásban. Alkalmazkodás az előfizetők ízléséhez és minden önállóság megtagadása első

és fő tulajdonsága a jó irodalmárnak. És ezt nevezik sajtószabadságnak! Minden felé a felforgatott rend mutatkozik, mint a sajtó elve. Föl felé fenyegetőzik, le felé hunyászkodik; föl felé bíraskodik, lefelé hizeleg; fölfelé kardját forgatja, azaz: tollát, le felé a hátát tartja. Ez a sajtó lényege és más nem is lehet, — és e lényeg a forradalom lénye. Az egyház épen ellenkezőleg cselekszik; le felé szónokol, oktat, prédikál, föl felé imádkozik, könyörög.

Lássunk még röviden néhány óvszert.

## XI. Segély.

A sajtó rombolásai ellen fölötte kevés gyógyszer áll rendelkezésünkre. Gyökeres szer épen nincs. Vannak és voltak, kik olyan formán szeretnének a sajtóval elbánni, mint a győri mészárosok egy gazdag fősvény kutyájával, mely gazdájától nem kapván kellő táplálékot, kínjában oly ordítást vitt végbe, hogy a szomszéd mészárosok csak úgy válthatták meg éjjeli álmokat, hogy jó nagy csontokat hánytak át szegény párának, amivel aztán reggelig elmulathatott volna, ha t. i. gazdája meg nem látja a jó velős csontokat és a maga konyhájára le nem foglalta volna. A jámbor állat utóbb is végrendeletet csinált, melyet gazdája lelkiismeretesen végre is hajtott, t. i. ő maga ugatott, ordított az elhunyt eb helyett, míg a mészárosok a kutyaszerepre vállalkozott dúsgazdag házi urra rá nem ismertek, akkor aztán természetesen mást dobáltak át. nem csontot. E kis valóságos mesének első részét szeretnék, mondom, némelyek a sajtó éhes farkasaival is gyakorolni, mihez persze nem közönséges csont, hanem milliók kellene, melyeken összevásárolnák a gonosz lapokat, tisztességes konzervatív vagy mi egy: hazamentő szerkesztőséggel látnák el, istenes irányba terelnék az egész gépezetet. De ugyan mi lenne az eredmény? Az, hogy tíz betömött száj helyett száz éhes torok gyújtana rá az



ordításra, s utoljára is a jó irányú lapok újra összezsugorodnának, az újonan keletkezett gonosz lapok lépnének helyökbe. Hisz a hírlapok csak a keresletet elégitik ki. Azaz: amilyent a közönség kapkod, olyant árulnak.

Csak nem rég olvastam a pesti utcasarkakon Carré Oskár circustulajdonostól egy kis nyílt levelet a Pesther Journal szerkesztőjéhez, melyben tudára adatott a közönségnek, hogy Schnitzer úr, a Journál szerkesztője, a circusban két ingyen-zártszékkal rendelkezett, azonban azzal nem elégedvén meg, páholyt kért; mit Carré megtagadván, azon nemes boszunak tette ki magát, hogy a Festhet Journál ellene fordult, szidta a közönséget, miért jár a circusba, miért nem jár a színházba, persze a németbe. Én e levélnek csak címét olvastam el, a többire következtettem, és, amint másoktól hallottam, helyesen. Erre ismét a Pesther Lloydban támadták meg Carré uramat, mire ő megint egy nyílt levelet ragasztott ki a sarkákon, melyben egy circustulajdonoshoz méltó elmésséggel visszautasítván az alaptalan vádakat, azon meggyőződésnek adott kifejezést, mely szerént ez új Schnitzert is a Pesther Journál szerkesztője követhette el. — De azért a Journal a legkapósabb fővárosi pletykalap; a P. Lloyd a legtekintélyesebb német nyelvű magyar lap, melynek dörgedelmei előtt miniszterek és nem miniszterek egyaránt meghajolnak! És a közönség mit tesz az ilyesekkel szemben? — Eegfőlebb egyet nevet és — szolgálatja nekik az eszközökét.

Helyesen mondja Lukás: Javítsátok a közönséget és javulni fognak a hírlapok; javítsátok az iskolákat, és javíttjátok az irodalmárokat, tépjétek ki a kórót gyökerestül, és virágai magokban elhervadnak; oltsátok el a tüzet, és a füst csakhamar szétoszlik. Amint már egyszer mondta; irodalmár és közönség kölcsönösen rántják egymást a piszokba.

A sajtó nem helyi baj, melyet csak úgy el lehetne távolítani, mint a tyúkszemet. Aki a korszellemet meg tudja javítani minden kigondolható tényezőjével, az átalakíthatja a sajtó szellemét is; minden egyéb csak

csirizelés és foltozgatás. Alapíthatunk jó lapokat, írhatunk azokba szorgalmasan — ingyen, szerezhetünk nekik előfizetőket, sőt kioszthatjuk azokat ingyen! ez mind igen szép, igen jó és igen üdvös; de a gyökeres gyógyításra ily helyi enyhítéssel nem sokat nyerünk. — De kell segíteni, mondja valaki, rögtön kell segíteni! Igen, kell és rögtön, de gyümölcssei csak egy század múlva fognak mutatkozni. Egy romlott népet, sőt még egy várost sem lehet egy nap alatt fölépíteni. — Csoda gyógyszerek, melyek mától holnapra hatnak, csak az ideálisták és nyeglék előtt ismeretesek. Lukás nem hisz semmiféle általános gyógyszerben; én pedig csak a hidegvízben és jó étvágyban hiszek.

Utoljára is minden gyógyszernek csak az a rendeltetése, hogy a természet működését gyámolítsa. Az állatok önmagok gyógyítják magokat; és egész gyógyszerárukban e háromféle szer található: Koplalás, mozgás és alvás. A társadalomnak e három szerhez kell folyamodnia, ha gyógyulni akar; a koplalás abban állna, hogy a mérges olvasmányoktól óvakodjunk: a mozgás abban, hogy minden becsületes ember kellő tevékenységet fejtsen ki; az alvás végre, hogy a nép gyermekded (naiv) kedélyét gondosan óvjuk és ápoljuk Akkor aztán ki fog tűnni, vájjon a mai társadalom élet-ereje elég erős-e még arra, hogy még egyszer összeszedje magát. Eddig ugyan a történelem még nem mutathat egy népet sem, mely a túlságos finomodás, erőtetett műveltség betegségéből fölépült volna. Nem hiába hagyta Isten az Egyiptomból kivezetett zsidókat a pusztában mind kiveszni; nem hiába ütött be a népvándorlás; — a görög és római népet még a kereszténység üde szelleme sem volt képes meggyógyítani. Hol vannak ők, az utókor e bálványai? Még névleg sem élnek! És úgy látszik, Európa mindazon népei, melyek azoknak örökségébe léptek, szintén megért gyümölcsök. melyek a mai sebesen egymást érő rázkódásoktól előbb, utóbb de menthetetlenül és nem sokára' egymás után fognak lehullani.

Mai társadalmunk anyagivá lett; s kérdés meglegelő-e valaki a varázs ígét, mely ismét szellemet öntsön beléje. Minden esetre az újítást, a reformot minden egyes embernek magán kellene kezdenie, mint egykor a kezesztény remeték, hitvallók, szerzetesek és világiak cselekedtenek; ennek más módja nincs. Így képződhetik aztán kicsinyenkint egy-egy új réteg a hasonló) gondolkozásunkból, és ha a talaj, melyen állunk, még ki nem halt egészen, így rakodnak le évről évre új rétegek a mag körül, míg egy egész erdő nem keletkezik.

Záradékol álljon itt még egy rövid magyarázata a fentebbi önorvoslásnak. Első és legszükségesebb a koplalás! Mint az egyszeri irlandi pap körül lelkesedve csoportosult az ottani nép, hogy azon fogadásban egyesüljön, mely szerént a pálinka-ivásról lemond: úgy kell a kaljtolikusoknak, e legjobban zaklatott, gúnyolt és üldözött egyháznak első sorban és minden vallásos embernek másod sorban egyesülniük a pálinkás irodalom kiirtására. Nem is az tehát az első teendő, hogy a jó irányú sajtót terjeszszük, hanem, hogy a rosztat elnyomjuk. kiirtsuk. Nem áll, hogy a sajtó csak sajtó által küzdhető le. Valamint a bűn, úgy ez ellen is az igazságszolgáltatásnak és közerkölcsiségnek kell sikra szállani. Hogy az igazságszolgáltatás eddig mily kévéssé mert hozzá nyúlni, azt már láttuk; a közerkölcsiség egy hajszállal sem tesz különben.

Második szer a mozgás, a tevékenység. Ha már a szesz italok nélkülözhetetlenek, legalább az ártalmasokat mellőzzük, s helyettök gondoskodjunk ártalmatlanokról. Tehát már csak az önvédelem végett is szükségesek jó lapok úgy az egyház, mint az állam és egyesek érdekében. Ide irányozvák a pápa és püspökök sürgős felszólalásai, és intelmei a jó irányú sajtó támogatására. Azokba kell írni, azokra előfizetni, a hirdetéseket azokban közölni, azok alapításában részt venni. Azokat kell ajánlani a magán összejövetelekben, szóval a rós lapok helyett a jók terjesztésére működni. Ahol valami jót kell tenni, ott a derék ember sehol sem hiányzik.

Harmadik természetes szer a nyugvás. Ahol még

a hírlapolvasás szükségé nem lett, ott egyáltalában nem kell e szükségét ébreszteni. A hírlapi szellem épen nem tartozik a jó szellemek közé. Mert a világ folyásáról a legjobb hírlap sem hallgathat; és a becsületes, romlatlan népre nézve nem lehet üdvös a hazugság, erőszakoskodás, csalás, rablás, sikkasztás, öngyilkosság, kicsapongás zagyvalékének naponkint való szemlélete. A közönséges polgár és parasztra nézve jobb épen semmi újság mint maga a jó is; vannak ám más csillagok is, melyek a kor kérdésében irányt adhatnak. A hírlap utójára is legkevesebbé, sem álló csillag, hanem bolygó, lidérc, hulló csillag, üstökös.

Ha azonban valaki minden áron valami általános gyógyszerert óhajt a sajtóra nézve, Lukás ilyennel is szolgál, mely ebből áll: Adjátok vissza Európának, adjátok vissza a világnak a kereszténységet, a benső vallásosságot, és minden bajainknak vége lesz!

## Utóhangok.

Midőn e könyvet a tisztelt közönség elé bocsátom, nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy ennek eredetije, melyet alapul vettem, 1867. évben jelent meg Németországban második kiadásban.\*) — Ezen körülményből, valamint több helyen nyilván kitett megjegyzésemből nem lesz nehéz kitalálni, mit vettem a derék német szerzőtől, mit változtattam és mit adtam hozzá. Sok olyast, mi kizárólag a német viszonyokra vonatkozik, egészen mellőztem.

Más, amit el nem hallgathatok, az, hogy e könyv nagy részét a budapesti II. kerületi „népszerű felolvasásokat rendező egyesület“ 1875—1877-iki estélyein nagy számú és műveit közönség előtt felolvastván, azon megnyugtató tudatot szereztem, hogy az előadott és itt közlött kemény, de megcáfolhatatlan igazságok nem csak visszatetszést nem szültek, mitől, megvallom, néha magam is tartottam: hanem mind nagyobb érdekeltséggel és tetszéssel találkoztak.

Ezek tudatában engedtem egy pár jó akaratú, nemzetünk jóllétéért buzgó barátom abbeli ösztönzésének, hogy felolvasásaimat kiegészítve a nagyobb közönség elé bocsássam, mit midőn ezennel teszek, kívánom, hogy az én dolgozatom annyi élvezetet és tanulságot szerezzen a tisztelt olvasóknak, a mennyit Lukas

\*) Die Presse, ein Stück moderner Versimpelung. Von Jós. Lukas. Zweite Auflage. Regensburg. etc. 1867. — Én e címet könnyen érthető okokból jónak láttam megváltoztatni s eredeti címzésemhez visszaterni. — Azok számára, kik talán a nagy hatalmak számának nem tudásával vádolhatnának, megjegyzem, hogy a sajtó előbb volt már nagy hatalom, mint Olaszország a régi öt nagy hatalom rangjára fölkapaszkodott.

könyve nekem és mindazoknak szerzett, kik azt erede-  
tiben olvasták. Mindenek fölött pedig, hogy azon esz-  
mélteid hatást gyakorolja, minek szükségessége napról  
napra kiáltóbbnak mutatkozik.

Végre még helyes Írásomra nézve kell kijelen-  
tenem, miszerént a mindennapi használatból sokban  
észlelhető eltérésem oly elvek kifolyása, melyeknek iga-  
zolását más téren és más alkalommal szándékozom meg-  
kísérteni. A még e helyen nem teljesen keresztül vitt  
következetességet mentse ki a munka különböző idő-  
ben készülése és sürgetve történt kiadása.

Kelt Budapesten 1877. év tavaszán.

**Tömör Ferenc**, tanár.

*II. ker. bécsi kapu-utca 605.*

## Tartalom

I. A sajtó .....	3
II. Az irodalmárok .....	16
III. A sajtó-üzlet .....	31
IV. Sajtó-üzleti morál .....	43
V. A sajtó és az állam .....	65
VI. A sajtó és az egyház .....	81
VII. A sajtó és a tudomány .....	94
VIII. A sajtó és a társadalom .....	113
IX. Általános elbutulás a napi sajtó által .....	136
X. Sajtó szabadság .....	154
XI. Segély .....	169
XII. Utóhangok .....	174